

Anna-Maria Isola, Elina Turunen, Sakari Hänninen,
Jouko Karjalainen ja Heikki Hiilamo

Syrjäytynyt ihminen ja kunta

Syrjäytynyt ihminen
ja kunta

Anna-Maria Isola, Elina Turunen, Sakari Hänninen,
Jouko Karjalainen ja Heikki Hiilamo

Syrjäytynyt ihminen ja kunta

KAKS – KUNNALLISALAN KEHITTÄMISSÄÄTIÖ

Kieliasun tarkistus:
Sirpa Ovaskainen

Kunnallisan kehittämissäätiön
Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 84
© Pole-Kuntatieto Oy ja kirjoittajat

Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala 2015
ISBN 978-952-7072-16-5 nid
ISBN 978-952-7072-17-2 pdf
ISSN 1235-6956

Sisällys

ESIPUHE	7
1. JOHDANTO	9
2. SELVIITYMISEN MONET SÄRMÄT – KÄSITTEET JA AIKAISEMPI TUTKIMUS	11
2.1 Taistelua äärirajoilla – tarpeet, halut, voimavarat ja toimintakyky	11
2.2 Kirjallisuuskatsaus – selviytymistä edistävät raha, läheiset ihmissuhteet, tunteet riippumattomuudesta ja autetuksi tulemisesta	14
3. SEURANTA-AINEISTOT MYÖNTEISEN MUUTOKSEN JÄLJILLÄ	23
3.1 Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä II	23
3.2 Kirkon diakoniarahaston aineisto	26
3.3 Aineistojen erityispiirteitä	28
3.4 Mistä puhutaan, kun puhutaan selviytymisestä?	28
3.5 Miten selviytymisestä puhutaan?	30

4. MITÄ SELVIITYTYMINEN ON?	33
4.1 Sopivasti rahaa, riittävästi terveyttä ja mielekästä tekemistä	36
4.2 Pääsylippuja vapauteen	40
4.3 Perusluottamusta yhteiskuntaan	41
4.4 Tulevaisuudentoivoa	44
5. SELVIITYTYMISESTÄ KERTO VAT ILMAISUT	49
5.1 Pakko tyytyä ja pärjätä	50
5.2 Jaksaa, pystyy, kykenee!	53
5.3 Tahtoa ja tavoitteita	56
5.4 Osaaminen, taidot ja myönteinen palaute	59
6. MUUTOKSEN MAHDOLLISTAJAT	63
6.1 Ennakointi ja lisätulot	64
6.2 Luonto hoivaa, ihminen välittää, aika parantaa	69
6.3 Luottamus, toivo ja rakkaus	76
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	81
LÄHTEET	86

Esipuhe

Suuren laman alkaessa 1990-luvun alussa emme tienneet paljoakaan köyhyydestä. Aihe tuntui vanhentuneelta. Edeltävät hyvinvointivaltion kultaiset vuodet olivat miltei poistaneet köyhyyden Suomesta. Tilanne muuttui äkisti. Ajattelimme aluksi, että muutos on vain tilapäinen.

Näin ei ollut.

Köyhyys on muuttunut valitettavan pysyväksi osaksi suomalaista todellisuutta. Siksi on tärkeää tietää, miten köyhyydestä kärsivät ihmiset selviytyvät ja miten selviytymistä voi tukea.

Tämä tutkimus perustuu laadulliseen seuranta-aineistoon, jossa vuonna 2006 kirjoituskilpailuun Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä osallistuneet kuvaavat selviytymistään seuraavien kuuden vuoden aikana. Köyhyyttä analysoidaan ja siitä keskustellaan yleensä numeroiden avulla. Lukumääriä ja euromääriä on monia. Ne eivät yleensä kosketa niitä ihmisiä, jotka eivät kärsi köyhyydestä.

Tämän tutkimushankkeen aineisto iskee vasten kasvoja. Ihmiset kuvaavat ahdinkoaan ja sairauksiaan, mutta myös ilojaan ja voimavarojaan konkreettisesti ja jännittävästi. Vaikeuksien ketju voi olla paljon mutkikkaampi ja rosoisempi kuin missään kirjoissa, tv-sarjoissa tai elokuvissa kerrotaan! Myös toivon pilkahduksia näkyy odottamattomissa paikoissa.

Tutkimusryhmän puolesta kiitän kaikkia kokemuksiaan jakaneita ihmisiä!

Helsingissä 23. tammikuuta 2015

Heikki Hiilamo

1. Johdanto

”Ehkä olen riippuvainen unistani. Niissä saan elää omaa menetettyä elämäni.”

Näin kirjoittaa eräs pitkäaikaisesti työtön ja toivoton suomalainen nainen. Vainotut varhaiskristityt odottivat maanpäällistä vapautusta orjuudesta. Kun sitä ei kuulunut, unelma lunastuksesta siirtyi tuonpuoleiseen: kuoleman jälkeen koittaisi vihdoinkin vapautus vainoista.

Suomalaisen köyhän elämässä kuuluu samankaltainen odotus. Koska toivoa ei tässä hetkessä ole, on odotettava vapauttavaa kuolemaa tai paettava uniin ja mielikuvitukseen. Jos osaa kuvitella, on vielä jossakin määrin vapaa, mutta kun kuvitelmat katoavat, myös mahdollisuudet alkavat hävitä.

1930-luvulla itävaltalaisen Marienthalin kaupungin asukkaille kävi niin. Kun kaupungin suurin työllistäjä tekstiilitehdas suljettiin, puolet kaupungin työikäisistä jäi työttömiksi. Pitkään jatkunut työttömyys muuttui toivottomuudeksi, eivätkä apatiaan vajonneet ihmiset enää pystyneet näkemään mahdollisuuksia saati tarttumaan niihin. (Jahoda ym. 1971.)

Pienituloisuus ja siihen liittyvät vaikeudet vahvistavat toisiaan. Köyhyys on tila, jossa ongelmat kasaantuvat, tulevaisuushorisontti lyhenee ja kyky ratkoa ongelmia heikkenee. Näin havaittiin amerikkalaisten ja brittiyliopistojen yhteistutkimuksessa, jossa taloudellisen köyhyyden todistettiin kutistavan käsittelykykyä ja luovuutta.

Suomalaiset köyhät ovat luovia ongelmanratkaisijoita, mutta useat kertovat epätoivosta ja kärsimyksestä. Kun menee oikein huonosti, yhteys tämän hetken ja tulevaisuuden välillä katkeaa. Ihmiset alkavat odottaa lottovoittoa tai kuolemanjälkeistä elämää.

Aika ja merkityksellisuuden tarve ovat vahvasti läsnä köyhien ihmisten kertomuksissa 2010-luvun Suomessa. Työttömän elämässä merkityksettömyys ja toivottomuus vahvistuvat hälyisissä odottamisen välitiloissa, joissa vastaantulijat eivät pysähdy eivätkä odottajat tiedä päämääräänsä tai kutsumisensa hetkeä.

Miten hyvinvointivaltio ja erityisesti kunnat pystyisivät antamaan toivoa vaikeuksien yli?

Hyvät kohtaamiset ruokkivat mielikuvitusta rakentamaan nykyisyyden ja tulevaisuuden välille siltaa, jolloin mahdottomasta tulee merkitykselliseksi hetkeksi mahdollinen. Silloin lottovoitosta haaveilemisen sijaan työskennellään luottokelpoisuuden palauttamiseksi ja kuoleman sijasta toivotaan lomaa lapsenlapsen kanssa.

Selviytyminen jäsentää käsillä olevaa tutkimustamme analyttisesti. Käsitteenä se tuo mieleen jossakin asiassa huono-osaisen ihmisen. Kun selviydytään, liikutaan sosiaalisesti, taloudellisesti tai terveydellisesti ääri rajoilla: onnistuuko vaikeuksiin joutunut rikkomaan sen rajan, jonka toisella puolella on jollakin tapaa parempi tai riittävän hyvä elämä – tai kuten Aristoteles sanoi, tasapaino odotusten ja tarpeiden välillä?

Keräsimme Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa -tutkimushankkeessa kolme seuranta-aineistoa vuosien 2006 ja 2012 välillä. Kysyimme:

- 1) Mitä selviytyminen tarkoittaa vaikeuksia kohdanneiden ihmisten kokemana ja kerrotun elämän kautta tarkasteltuna?
- 2) Miten selviytymistä ilmaistaan?
- 3) Mikä on mahdollistanut myönteisen muutoksen?

Esittelemme ensin selviytymiseen liittyvät käsitteet. Sen jälkeen käymme läpi aikaisempaa tutkimusta, jonka on koonnut Elina Turunen. Hän on myös kirjoittanut yhdessä Anna-Maria Isolan kanssa aineiston esittelyn. Isola vastaa tutkimusmenetelmistä, analyysistä ja tuloksista. Johtopäätösten kirjoittamiseen ovat heidän lisäksi osallistuneet Heikki Hiilamo, Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen.

2. Selviytymisen monet särmät – käsitteet ja aikaisempi tutkimus

Yhteiskuntapoliittisessa tutkimuksessa selviytymistä on operationalisoitu melko vähän. Selviytyminen on aina subjektiivista, jolloin sen määritelmät vaihtuvat riippuen ihmisestä tai siitä, tarkastellaanko yksilön vai yhteiskunnan hyvää. Seuraavassa käsittelemme selviytymistä osana hyvinvoinnin tutkimusta.

2.1 Taistelua ääri rajoilla – tarpeet, halut, voimavarat ja toimintakyky

Selviytymisen lähikäsitteiksi lukeutuvat esimerkiksi tarpeet, halut, voimavarat ja elämänlaatu. Hyvinvointisosiologiassa tarpeet ja resurssit ymmärretään monella tavalla. Erik Allardt ymmärsi ne ei-aineellisina ja aineellisina toiminnan edellytyksinä eli elintasona (having), yhteisyyssuhteina (loving) ja itsensä toteuttamisena (being ja doing). Elämänlaatu sisältää itsensä toteuttamisen tarpeita ja sosiaalisia suhteita. (Allardt 1976, 32–42.)

Jos hyvinvoinnin piirtäisi jatkumona, jonka toisessa päässä taistellaan päivä kerrallaan ääri rajoilla ja toisessa päässä tavoitellaan pitkäjänteisesti entistä laadukkaampaa elämää, selviytyminen sijoittuisi lähelle ensin mai-

nittua. Kiinnitämme puheen selviytymisestä¹ huono-osaisten hyvinvointiin, suomalaisen hyvinvointivaltion notkelmiin, joissa ongelmilla on tapana kasaantua (Niemelä & Saari 2013). Selviytyminen voi olla sekä päämäärä (hengissä säilyminen, parantuminen) että strategia (ruuan hankinta, terveempi elämä). Kummassakin tapauksessa tarpeet ja resurssit – joskaan eivät pelkästään ne – määrittelevät tavoitteen.

Thompson ja Wildavsky (1986) tutkivat selviytymisstrategioita kulttuuri-teoreettisesti ja totesivat, etteivät köyhyyden tekniset määritelmät tunnista yksilön kykyä jossakin määrin hallita halujaan ja voimavarojaan. Ihminen on heidän mukaansa köyhä erityisesti silloin, kun hän ei kykene hallitsemaan sen koommin halujaan kuin resurssejaankaan. Ihmisellä ei myöskään ole yhtä selviytymisen strategiaa, vaan hän siirtyilee enemmän tai vähemmän joustavasti strategiasta toiseen. Kyky vaihdella strategioita, kutistaa haluja tai lisätä voimavaroja riippuu pitkälti ihmisen sosiaalisesta asemasta ja sosiaalisista suhteista.

Tarpeiden, halujen ja resurssien lisäksi olisi tarkasteltava kulttuureittain, yhteisöittäin ja elinympäristöittäin määritettyjä toimintoja (functionings) (Sen 1999). Lisäksi Sen (1983) arvostelee absoluuttisen ja suhteellisen köyhyyden käsitteitä esittäessään, että köyhä on nimenomaan sellainen ihminen, jolla ei ole mahdollisuutta tai kykyä muuttaa hyödykkeitä tai resursseja tavoittelemikseen asioiksi, tekemisiksi ja olemisiksi. Senin ajattelussa selviytyminen on prosessi, jossa yksilö tietyin edellytyksin, kyvyin ja yhteiskunnan tarjoamin mahdollisuuksin pystyy saavuttamaan arvostamiaan toimintoja. Köyhyys on siten viime kädessä toimintakyvyn tai toimintamahdollisuuksien² (capabilities) ja olennaisten vapauksien (essential freedoms) puutetta.

---

¹ Olemme tarkastelleet selviytymistä suhteessa lähitieteiden vakiintuneisiin käsityksiin ”Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa. Köyhyydestä ja sosiaalisista mahdollisuuksista kertovan seuranta-aineiston (2006–2012) kuvaus” (Isola & Turunen 2014).

² Capability-viitekehys on käännetty suomeksi sekä toimintamahdollisuuksiksi että toimintakyvyksi (ks. lisää Hirvilampi & Mäki 2013). Toimintakyky viittaa lopputulokseen eli ihmisen kykyyn toimia sosiaalisesti, kun taas toimintamahdollisuudet viittavat siihen tilaan, jossa ihmisellä on ympärillään erilaisia hyödynnettävissä olevia asioita. Capability (kyky, kyvykkyys, pystyvyys, voimavarat) tarkoittaa piirrettä, jota voidaan

Psykologinen toimintakyky on syytä erottaa sosiaalisesta. Psykologiseen kuuluvat muun muassa itsensä hyväksyminen, myönteiset suhteet muihin ihmisiin, itsenäisyys, itseohjautuminen, ympäristöön vaikuttaminen, henkilökohtainen kasvu, elämän tarkoituksellisuus ja kyky valita olemiseen ja elämiseen hyvä ympäristö (Ryff 1989). Psykologinen toimintakyky rakentuu pääasiassa lapsuuden kokemusten perusteella, mutta sosiaaliset ja taloudelliset olosuhteet toki vaikuttavat myös. Ihmisellä on yleensä luontainen tarve suojella psykologista toimintakykyään ja hankkia uusia voimavaroja (esim. Hobfoll 1989).

Sosiaalisella toimintakyvyllä tarkoitetaan useimmiten sopeutumista yhteiskunnan normeihin (Pulkkinen ym. 2002), vaikka esimerkiksi pitkäaikaistyöttömän työllistyminen voisi vaatia sopeutumisen sijaan jonkinlaista sopeutumattomuutta. Hallitseminen (coping) voidaan erottaa sopeutumisesta, jolloin viitataan ongelmien ratkaisuun, kuten pyrkimykseen työllistyä.

Aikuisiän sosiaalisen toimintakyvyn riskitekijöitä ovat työuran epävakaisuus, alkoholin ongelmakäyttö, ihmissuhdeongelmat, taloudelliset vaikeudet ja rikollisuus. Huonot kokemukset ja epäonnistumisen tunne saavat ihmisen suhtautumaan elämäänsä kielteisesti ja päinvastoin: hyvistä kokemuksista seuraa myönteisiä asioita. Uusi elämäntilanne tai elinympäristö voivat motivoida ihmistä, koska hänelle avautuu uusia mahdollisuuksia. Muutokset ulkoisissa olosuhteissa voivat siten tarjota ihmiselle käännekohdan. Hyvän kehä alkaa pyöriä, kun suotuisa ympäristö vahvistaa itsekunnioitusta sekä tunnetta oman elämän hallinnasta. (Rönkä 1999; Rönkä ym. 2000.)

Sosiaali- ja käyttäytymistieteissä vallitsee ymmärrys siitä, että ihminen voi hyvin, kun hän tuntee olevansa autonominen, pystyy osallistumaan ja vaikuttamaan ympäristöönsä, kokee vapautta ja kykenee toteuttamaan itseään (esim. Doyal & Gough 1991, Nussbaum 2011, 33–34).

---

parantaa ja kehittää esimerkiksi hyödyntämällä yksilön kompetenssia (pätevyys, kyky, kelpoisuus). Kompetenssi puolestaan on tila, jossa ihmisellä on riittävästi tietoa, taitoa ja vahvuutta toimia tarkoituksenmukaisesti. Ihmisen kapasiteetti (suorituskyky, kyvykkyys, pystyvyys) tarkoittaa sitä voimaa, joka ihmisellä on saavuttaa asia tai mukautua tilanteeseen. (Vincent 2008.)

2.2 Kirjallisuuskatsaus – selviytymistä edistävät raha, läheiset ihmissuhteet, tunteet riippumattomuudesta ja autetuksi tulemisesta

Esittelemme seuraavassa näytteen¹ artikkeleita, joissa on tutkittu köyhyyttä ja selviytymistä. Selviytymisen määritelmät vaihtelevat tutkimuksittain, mutta yhteistä niille on se, että sosiaalinen lähes aina merkityksellistyy. Selviytymisstrategioilla tarkoitetaan artikkeleissa niitä tapoja, joilla ihmiset yrittävät selvitä aineettomista ja aineellisista ongelmista erilaisia keinoja yhdistellen ja valintoja tehden.

Tutkimuksissa käsiteltiin toimintaedellytysten ja -kykyjen sekä halujen ja tarpeiden kaltaisia asioita. Aiemman tutkimuksen perusteella selviytymistä voitaisiin tarkastella esimerkiksi strategioiden käyttötarkoituksen mukaan, tehokkaina ja tehottomina strategioina tai sopeutumisenä ja hallintana.

Artikkeleista, joiden tuloksia tässä katsauksessa kokoamme yhteen, noin puolet on tehty Yhdysvalloissa, muutamia Britanniassa, Norjassa ja Kanadassa sekä yksittäisiä Puolassa, Ruotsissa, Belgiassa, Hollannissa, Saksassa, Suomessa, Australiassa ja Tanskassa. Hyvinvointimallien, palvelujärjestelmien ja etuuksien erojen vuoksi tuloksia ei voida yleistää maasta toiseen.

Tutkimusnäytteessämme korostuvat anglosaksiset tutkimukset, joissa tarkastellaan usein yksilöä eikä niinkään yhteiskunnallisia rakenteita. Lisäksi näiden alueiden tutkimukset keskittyvät usein erityisryhmiin ja -kysymyksiin. Tällöin kuva selviytymisestä helposti vääristyy. Anglosaksisten maiden selviytymistutkimuksista ei siksi muodostu johdonmukaista kokonaiskuvaa.

Esitellyistä tutkimuksista lähes kaksi kolmasosaa on 2000-luvulta, yksi 1980- ja 1990-luvuilta, kuusi 1990-luvulta, viisi 1990- ja 2000-luvuilta ja yksi katsaus 2010-luvulta. Tutkimuksen ajoittuminen on arvio, sillä monissa tutkimusraporteissa ei mainita tarkkaa ajankohtaa. Valtaosassa tutkimuksia hyödynnetään laadullisia menetelmiä: 21 tutkimusta on laadullisia haastattelututkimuksia, joista kolmessa osallistujia havainnointiin tai haastateltiin ryhmissä. Seitsemän on määrällisiä kyselytutkimuksia. Neljässä tutkimuksessa yhdistellään kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä. Yksi tutkimuksista on teoreettinen analyysi ja kaksi kirjallisuuskatsausta.

Tutkimuskatsaus osoitti, että selviytymiseen liittyvän muutoksen tutkimus seuranta-aineistojen avulla on sängen niukkaa.

Tasapainottelua erilaisten tukien ja tulojen välillä

Karkeasti ottaen taloudellista ja materiaalista tukea jakavat julkinen sektori (sosiaaliturva, palvelut), yksityinen (hyväntekeväisyys, sukulais- ja naapuriapu) ja kolmas sektori (vertaistuki, vapaaehtoistyö). Seuraavassa esittelemme tutkimuksiin osallistuneiden ihmisten käsityksiä ja kokemuksia tuesta ja sen hakemisesta.

Kokemus tuen saamisesta on yhtä tärkeää kuin todellisuudessa saatu tuki. Näin todettiin liberaaliin hyvinvointiregiimiin kuuluvan Ison-Britannian pienituloisia vanhempia käsittelevässä tutkimuksessa. Tässä haastatteluihin ja havainnointiin perustuvassa tutkimuksessa todettiin, että apua on vaikea saada, jos aineelliset voimavarat ovat puutteelliset tai jos tietoa ei ole riittävästi. Apua ei haeta, jos se mielletään sopimattomaksi tai jos pelätään itsenäisyyden menettämistä tai viranomaisten puuttumista henkilökohtaiseen elämään, erityisesti vanhemmuuteen. Apua ei myöskään haeta, jos siihen liittyy vaade vastavuoroisuudesta. (Attree 2005.) Yhdysvalloissa puolestaan todettiin laadullisessa ja määrällisessä tutkimuksessa, että vanhemmat saattoivat kokea voimavaransa riittäviksi riippumatta siitä, saivatko he julkista tukea vai eivät (Maupin ym. 2010). Vaikka kyseessä oli pitkäaikainen tutkimus, muutosta ei eritelty aiemman ja myöhemmän aineistonkeruun välillä.

Hollannin hyvinvointivaltiota pidetään sekoituksena sosialidemokraattista ja korporatistista mallia, joka on kehittynyt vuodesta 1990 lähtien liberaaliin suuntaan³. Siellä työttömät yksinhuoltajaäidit ja miehet pitivät tärkeimpänä hyvinvoinnin lähteenä tulojen uudelleenjakoa. Vain yksinhuoltajaäidit pitivät myös työmarkkinoita ja vastavuoroisuutta merkittävinä. Äitiys johti sosiaaliseen integraatioon, ja äideillä olikin usein laajat verkostot. Suuri osa huonojen työllisyysnäkömyien työttömiä sen sijaan oli sosiaalisesti eristäytyneitä. Näin todettiin haastatteluaineistoon perustuvassa tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin pitkäaikaistyöttömien selviytymisstrategioita

---

³ Etuuksien tasoa ja kestoa laskettu ja etuuksien saamiseksi on asetettu tiukempia ehtoja: ihmisiä pyritään uudelleen integroimaan ja lisäämään osallistumista. Ihmisten edellytetään olevan käytettävissä työvoimaan saadakseen etuuksia. Heidän täytyy hakea aktiivisesti töitä, ottaa vastaan työkeskuksen välittämä työ tai osallistua harjoitteluluohjelmaan. Myös pienten lasten äideiltä edellytetään tätä, mutta käytännössä heitä ei useinkaan velvoiteta töihin.

suhteessa hyvinvointivaltioon, työmarkkinoihin ja sosiaalisiin verkostoihin. (Droogleever & Ostendorf 2004.)

Toronton alueella havaittiin, että ruokapankkien käyttäjät kokosivat apua ja tukea erilaisista lähteistä: tavaran ja palvelusten vaihtoon turvauduttiin usein, tehtiin kompromisseja ja sopeuduttiin. Sopeutumiseen liittyy eristäytyminen ja marginalisoituminen, eikä sopeutuminen siksi tarjonnut mahdollisuuksia parempaan elämään. Tutkijat arvioivat, että kolmannen sektorin kasvu ja ruokapankkien lisääntyminen johtuvat sosiaaliturvien heikkenemisestä sekä entistä tiukemmasta tarveharkinnasta. (Michalski 2003.)

Heflinin ym. (2011) tutkimukseen osallistui 38 ohiolaista naista, jotka kokivat materiaalista puutetta. He osallistuivat sosiaaliohjelmiin varmistaakseen ravinnonsaantinsa ja terveydenhoidon. Ruoka-apua saatiin myös verkostoilta. Vaatteiden ja asumisen kohdalla turvauduttiin perheen, ystävien ja verkostojen tukeen. Vuokran, sähkön ja puhelinliittymän maksuvaikeudet hoidettiin maksamalla laskut osittain. Vaikka tässäkin tutkimuksessa haastateltiin tutkimushenkilöitä neljästi vuodessa vuosina 1997–2001, tutkijat eivät tarkastelleet strategioiden muuttumista, tehokkuutta ja vaihtelua.

Itäeurooppalaiseen regiimiin laskettavassa Puolassa määrälliset ja laadulliset aineistot paljastivat, että erityyppiset perheet kokivat tulojen maksimoinnin eli esimerkiksi sosiaaliturvien hakemisen, lisätyön, kausityön ja satunnaisten pimeiden töiden tekemisen ja sienestämisen tai marjastamisen tehokkaana, mutta satunnaisten töiden tekemisen tai tarpeiden vähentämisen tehottomana (Staszyńska & Zagórski 2010).

Tuloja, taloudellista asemaa, ikää ja sukupuolta paremmin kulutuksen säätelyä ennustivat psykologiset tekijät. Ruotsissa tehdyssä kyselytutkimuksessa havaittiin, että naiset vähensivät halujaan miehiä useammin. Halujen vähentäminen tarkoittaa esimerkiksi kuluttamiseen liittyvän affektin (voimakkaan tunteen) säätelyä, tiettyjen kuluttamiselle altistavien tilanteiden välttelyä tai huomion siirtämistä pois halusta. Miehet sen sijaan käyttivät naisia enemmän tahdonvoimaansa, jolloin affektiin valmistaudutaan esimerkiksi laskemalla kustannuksia ja vuoden aikana kertyneitä impulssi-ostoksia, ennakoimalla katumuksen ja syyllisyyden tunteita sekä turvautumalla ylempiin periaatteisiin. Taloudellisesta tilanteestaan riippumatta ihmiset erosivat toisistaan siinä, miten he uskoivat muutoksen kulutustottu-

muksissa parantavan talouttaan: ihmiset, joilla oli voimakas halu vähentää kulutustaan, tekivätkin niin ja käyttivät tahdonvoimaansa. Tahdonvoima lisääntyi iän ja taloudellisen aseman myötä. (Karlsson 2003.)

Sosiaalietuuksilta työelämään siirtyvät kanadalaiset äidit tasapainoilevat työ- ja hoivavastuun kanssa, olivatpa he töissä tai eivät (Gazso 2007). Yhdysvalloissa on käytössä niin sanottu workfare-politiikka, jossa sosiaaliturvaa saa vastikkeena työnteosta. Se ohjaa pienituloisten yksinhuoltajaäitien selviytymisen strategioita. Palkkatyö kun voi heikentää toimeentuloa, koska äideillä on vähemmän aikaa täydentää tulojaan muilla keinoin. (Edin & Lein 1997.)

Liberaaleissa hyvinvointivaltioissa palkkatyö saattaa pakottaa kääntymään suvun tai ystävien puoleen, kun yksinhuoltajaäidit tarvitsevat lapsilleen hoitajaa (Cook 2012). Palkkatyö heikentää hyvinvointia Yhdysvalloissa, jos samalla menettää asumiseen, terveydenhoitoon, ruokaan ja hoivaan liittyviä etuja. Selviytyminen näyttäytyy tasapainotteluna niukkojen palkkatulojen ja katoavien etuuksien välillä (Prenovost & Youngblood 2010). Sivutyö yhdessä yhteisöltä saatavan tuen kanssa ei edistänyt sosiaalivastuusta työelämään siirtymistä, koska äidit eivät saaneet niistä riittävästi apua. Lähiverkostoilta saatu tuki kylläkin edisti työelämään siirtymistä. (Edin & Lein 1997.) Siirtymää sosiaaliturvalta työelämään voitaisiin helpottaa järjestämällä esimerkiksi lastenhoitoa (DeBord ym. 2000). Heflinin ym. (2011) tutkimuksessa työllistyminen harvoin nosti ohiolaisen äidin köyhyydestä, vaan päinvastoin se vaikeutti perustarpeiden tyydyttämistä, koska etuudet vähenivät.

Rakentavat selviytymisstrategiat voivat johtaa stressin vähenemiseen ja vanhemmuuden helpottumiseen. Tällaisia selviytymisen keinoja käyttivät vanhemmat, jotka kokivat materiaaliset voimavaransa keskimääräistä riittävämmiksi huolimatta saamastaan vähäisestä julkisesta tuesta. Erilaisia tukijärjestelmiä hyödyntävät äidit käyttivät eri selviytymiskeinoja ja saivat eniten julkista tukea, mutta kokivat silti puutetta rahasta. Kaikilla vanhemmilla ei ollut erityisiä selviytymisen strategioita, ja he saivat toiseksi eniten julkista tukea, mutta hekin pitivät resurssejaan riittämättöminä. Tukijärjestelmiin kiinnittymättömät vanhemmat käyttivät vähiten rakentavia strategioita, saivat vähiten julkista tukea ja kokivat, että heillä on vähiten resursseja. Näin todettiin määrällisessä, 151 äiti-lapsi-paria kattavassa haastatte-

lututkimuksessa, jossa tutkittiin mm. äitien tulkintaa voimavarojensa riittävydestä Yhdysvalloissa. (Maupin ym. 2010.)

Sairaus hankaloittaa selviytymistä

Kyselyyn ja 20 haastatteluun perustuvassa kalifornialaisessa tutkimuksessa esitettiin, että terveydenhuollon kulujen takia ihmisten oli tehtävä kompromisseja, tingittävä esimerkiksi sairaudenhoidosta tai lainattava rahaa. Kysymys terveydenhoidosta on merkityksellinen erityisesti liberaaliin hyvinvointiregiimiin kuuluvassa Yhdysvalloissa, jossa julkista terveydenhoitoa ei ole ja sairaudenhoitotukea myönnetään vain kaikkein köyhimmille. (Cunningham ym. 2008.)

Heikko terveys vaikeuttaa selviytymistä ja pudottaa ihmisiä pienimmille sosiaalietuuksille. Sosiaaliturva ei edistä tällaisen haavoittuvan ihmisryhmän työllistymistä, vaan johtaa epätoivoisiin selviytymisstrategioihin, sopeutumiseen tai vetäytymiseen. Terveyden ongelmat ehkäisevät ihmisiä myös ratkaisemasta ongelmiaan. Tämän huomasi Elm Larsen ja Andersen (2012) tanskalaisessa pitkittäistutkimuksessaan⁴.

Leach ja Schoenberg (2008) haastattelivat 41:tä monisairauksia käsitteleviin tilaisuuksiin osallistunutta yhdysvaltalaista ja esittivät, että jos terveyttä ei nähdä myönteisesti ja hallinnassa olevana, sen hallinta luovutetaan esimerkiksi lääkärille tai jumalalle. Sairaudet kaventavat entisestään toimintatilaa, jolloin ylöspönnistaminen voi olla hyvin vaikeaa.

Sosiaaliset suhteet ja elämän mieli kannattelevat

Poppen (2008) ylivelkaantuneita norjalaisia henkilöitä koskevassa kysely- ja haastattelututkimuksessa todettiin, että selviytymiseen liittyvä käyttäytyminen perustuu enemmänkin sosiaaliseen kuin taloudelliseen orientaatioon.

---

⁴ Tutkimuksessa käytettiin rekisteridataa sekä tehtiin survey-tutkimus alimpien ja tavanomaisten sosiaalitulokien saajista sekä haastateltiin alimpien sosiaalitulokien saajia. Pitkittäisen tarkastelun avulla on mahdollista selvittää, ovatko vastaajien tilanteet muuttuneet. Aktivointitoimenpiteitä on Tanskassa lisätty vuodesta 2002 lähtien. Kanustimia ja sanktioita käytetään aiempaa enemmän.

tioon. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että sosiaalista putoamista pyrittiin välttämään taloudellista putoamista ponnekkaammin. Stigmoja karteltiin jatkamalla kuluttamista, ja tunne kulutuskykyisyydestä vaikutti myönteisesti itsetuntoon. Ihmiset kuitenkin myös vastustavat käsityksiä hyväksyttävänä pidetystä kulutuskäyttäytymisestä, huomasi Hamilton (2011) haastateltuaan pohjoisirlantilaisia perheitä. Belgialainen 23 köyhän perheen haastattelututkimus puolestaan todisti, että kuluttaminen tarkoittaa vanhemmille välittämisen osoittamista ja kokemusta omasta tärkeydestä. (Kochuyt 2004.)

Yhdysvaltalaiset äidit vastustivat kielteisiä stereotyyppioita kamppailemalla avoimesti järjestelmää vastaan, harjoittamalla vastarintaa ja kontrolloimalla elämäänsä. Välttely, vetäytyminen ja kielteisen leiman saaneesta ryhmästä erottautuminen olivat peiteltyjä pärjäämisstrategioita. Tämän huomasi Luna (2009) tutkimuksessa, jonka kymmeneen fokusryhmään ja kahdeksaan haastatteluun osallistui 64 yksinelävää äitiä.

Wahlin ym. (2010) pitkäaikaisia sosiaalietuuksien saajia käsittävässä norjalaisessa kyselytutkimuksessa käsitys sosiaalisesta pääomasta⁵ liitettiin itsetuntoon, selviytymiseen, terveyteen ja elämänlaatuun. Mielenterveys, itsetunto ja kokemus selviytymisestä paransivat elämänlaatua. Anglosaksisisissa tutkimuksissa sosiaalinen pääoma ja verkostot auttoivat usein selviytymään köyhyydessä (Farber ym. 2005), mutta eivät välttämättä irrottautumaan siitä (Gosling 2006). Sosiaalisen pääoman kartuttamista hankaloittivat fyysiset etäisyydet, vastavuoroisuuden vaade ja perheen sisäiset jännitteet kymmenen latinalaisamerikkalaisen ja afrikkalaisamerikkalaisen äidin seuranta haastatteluissa (Domínguez & Watkins 2003).

Russel ja Porter (2003) totesivat, että tuttujen aktiviteettien jatkaminen voi edistää fyysistä ja henkistä hyvinvointia. Etnografiassaan he huomasiivat, että australialaisten yli 50-vuotiaiden kodittomien miesten elämässä

---

⁵ Wahlin ym. (2010) mukaan sosiaalinen pääoma on moniulotteinen käsite, joka käsittää laajan joukon ideoita. Sosiaalinen pääoma voidaan nähdä henkilökohtaisena resurssina ja kollektiivisena attribuuttina, luottamuksena ja vastavuoroisuutena. Tässä he rajaavat fokuksen yleiseen henkilöiden väliseen luottamukseen. (Putnamin määritelmässä sosiaalinen pääoma muodostuu ”yhteisöä ja sosiaalista osallistumista edistävien henkilöiden välisestä luottamuksesta, vastavuoroisuuden normeista ja sosiaalisten sitoumusten piirteistä”.)

merkitykselliset asiat, kuten juominen, määritellään usein politiikassa vahingollisena. Interventioiden ei pitäisi kuitenkaan heidän mukaansa perustua keskiluokkaihin arvoihin ja elämäntyyliin, vaan erilaiset sosiaalisuuden muodot olisi tunnustettava myös politiikassa. Esimerkiksi ruokailu tukikeskuksessa oli tutkimuksen miehille sosiaalinen, vaikkakin politiikassa passiiviseksi määritelty tapahtuma.

Puoli vuotta washingtonilaisia asunnottomia naisia seuranneessa tutkimuksessa paljastui, että selviytymisen kannalta keskeistä olivat sosiaaliset suhteet, joustavuus, normaalius ja poliittinen tietoisuus (Butler 1993). Köyhien, urbaanien yhdysvaltalaisnaisten selviytymistä edistivät joustavuus, hengellisyys, niukkojen taloudellisten resurssien hallinta sekä vahvat perhesiteet (Onolemhemen 2009).

Selviytyminen tulkitaan nykyään yhä useammin resilienssinä eli yksilön joustavuutena, sinnikkyytenä ja sopeutumis- ja vastustuskykyinä. Paynen (2011) mukaan resilienssi määritellään ulkoapäin liian usein yksilön joustavuudeksi. Site of resilience -teoriassaan hän tarkasteleekin sitä, miten katu-elämässä resilienssi rakentuu aktiivisen toimijuuden kautta subjektiivisesti suhteessa rotuun, sukupuoleen ja sosiaaliseen luokkaan. Teoriassa tunnustetaan psykologisia ja fyysisiä tiloja niiden tarpeiden arvioimiseksi, joilla ihmiset tulevat resilienteiksi kohdatessaan rakenteellista epätasa-arvoa.

Massachusettsilaiset naiset saivat sosiaalista tukea perheiltään ja ystävil-tään emotionaalista ja välineellistä tukea. Naiset pyrkivät välttämään riip-puvuutta ja vahvaa vastavuoroisuuden vaatimusta. Heterogeeniset sosiaali-set verkostot tarjosivat monipuolisempia resursseja ja ehkäisivät pysähty-neisyyttä. Tässä Domínguezin ja Watkinsin (2003) pienituloisia latinalais-amerikkalaisia ja afrikkalaisamerikkalaisia naisia käsittäneessä tutkimuk-sessa havainnoitiin, tehtiin pitkittäistä etnografiaa ja puolistrukturoituja (2000–2001) haastatteluja kymmenen pienituloisen äidin kanssa.

Norjalaisen haastattelututkimuksen mukaan sosiaalituilla elävät ihmiset ilmaisevat turvattomuutta peloilla, vaikka monet reagoivat turvattomuuteen muun muassa masennuksella ja aggressiivisuudella (Underlid 2007). Vaikka sosiaaliset verkostot ovat ennen kaikkea materiaallinen resurssi, ne tarjoavat myös merkityksellisyyttä ja mielekkyyttä. Vandsburgerin ym. (2008) yhdysvaltalaisia köyhiä perheitä koskeneessa kyselytutkimuksessa havaittiin, että rakkaus, kiintymys, läheisyys, yhdessä pysyminen, avoin

kommunikaatio ja usko auttavat perheitä pärjäämään, vähentämään stressiä ja löytämään elämän merkityksellisyyden. Klocke (1996) puolestaan havaitsi Saksassa kyselyaineiston perusteella, että heikoista olosuhteista tulevilla lapsilla koulu voi toimia turvallisuuden ja itsetunnon vakauttajana, mikä voi suojata köyhiä lapsia ja nuoria. Samalla tavoin sosiaalisuus, esimerkiksi ruokailu tukikeskuksessa, toi huono-osaisten miesten elämään merkitystä (Russel & Porter 2003).

Tarkoituksenmukainen sosiaalinen tila ja luonto edistävät selviytymistä

Sosiaalinen tila tarkoitti yhdysvaltalaisen haastattelututkimuksen perheille usein samaa kuin maantieteellinen ja mahdollisuuksien tila. Liikkumalla asuinalueiden välillä suurennettiin omaa fyysistä ja sosiaalista tilaa. (Rosenblatt 2009; Onolemhemen 2009.)

Kasvillisuus edistää selviytymistä. Ihmiset, joiden lähellä oli kasvillisuutta, hallitsivat huomattavasti karuissa oloissa eläviä paremmin elämäänsä. Haastateltuaan ja testatuttuaan julkisin varoin tuettujen asuinalueiden ihmisiä Kuo (2001) havaitsi, että luonnon läheisyys parantaa tarkkaavaisuutta ja toimintakykyä.

Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa⁶ havaittiin haastattelu- ja havainnointiaineistoin ja regressioanalyysin keinoin, että pienituloisten naisten kohdalla lähiyhteisöjen vahvat resurssit ennustivat aktiivisia ja tunnekeskeisiä strategioita. Jos taas yksilöt päätyivät käyttämään vältteleviä strategioita, he todennäköisesti stressasivat muita enemmän. Paljon stressaavat naiset tapasivat käyttää vältteleviä strategioita huolimatta ympäristön tuesta. Re-

---

⁶ Vastaajilta kysyttiin selviytymisstrategioista seuraavan tyyppisten väittämien avulla: ”Pidin itseni kiireisenä pitääkseni ajatukseni pois ongelmasta.” (välttely, kognitiivinen). ”Tein toimintasuunnitelman ja toteutin sitä.” (aktiivinen, behavioraalinen). ”Käytän aikaa selvittääkseni, mitä todella tunnen.” (emotionaalinen prosessointi). ”Tunnen itseni vapaaksi ilmaisemaan tunteitani.” (emotionaalinen ilmaisu). Naapuruston resurssien avulla mitattiin, miten paljon vastaajien ympäristö tarjoaa resursseja ja palveluja, kuten lasten iltapäivähoitoa, terveydenhuoltoa ja riittävää sosiaalista tukea. Luonnon resurssit arvioitiin erikseen seitsemän (luonnon) piirteen esiintymisen perusteella. Lisäksi mitattiin työtunteja ja stressiä. (Habarth ym. 2009.)

surssien saatavuus voisi liittyä siihen, että heillä oli myös enemmän erilaisia selviytymisstrategioita valittavanaan. Hieman yllättäen tutkimus osoitti, että luonnon lähellä elävät stressaantuneet ihmiset käyttivät vältteleviä strategioita. Tämä saattaa selittyä sillä, että tällaisilta ihmisiltä puuttuu keinoja muuttaa stressaavia olosuhteita ja he saattavat kokea helpotusta miellyttävän pihan rauhassa. (Habarth ym. 2009.)

Selviytymisessä tärkeää luottamus ja sosiaalisuuden säilyttäminen

Tutkimuksessamme kysymme, mitä selviytyminen tarkoittaa. Aiemman tutkimuksen perusteella selviytyminen määrittyy muun muassa toimintaedellytysten ja -kykyjen, voimavarojen, halujen ja tarpeiden kautta. Selviytyminen on monimuotoista pärjäämistä, jolle ei ole yksiselitteistä määritelmää, mutta jota on hyvä arvioida ainakin suhteessa sukupuoleen, sosiaaliseen asemaan, rotuun ja toimintatilaan.

Kysymme myös, miten selviytymistä ilmaistaan. Aiemmassa tutkimuksessa tätä oli tutkittu sängen vähän, mutta hieman epäsuoran vastauksen saimme selviytymisstrategioiden valintaan liittyvästä tutkimuksesta. Selviytyminen näytti nimittäin perustuvan pikemminkin sosiaaliseen kuin taloudelliseen orientaatioon. Hieman yllättävää oli se, että kokemus tuen saamisesta oli yhtä tärkeää kuin saatu tuki.

Lopuksi kysymme, mikä on mahdollistanut myönteisen muutoksen. Selviytymistä edesauttavat sosiaaliset verkostot ja kiinnittyminen yhteiskuntaan. Sitä hankaloittivat puolestaan fyysiset etäisyydet ja vaade vastavuoroisuudesta, joka johtaa eristäytymiseen. Ihmiset karttavat tilanteita, joissa syntyy riippuvuutta. Elämän mielekkyys sekä läheisyys auttavat myös selviytymään. Luottamus yhtäältä yhteiskuntaan ja toisaalta itseensä on selviytymisen kannalta tärkeää.

Aikaisemman tutkimuksen perusteella oletamme, että myönteinen muutos on mahdollista, kun ihmisellä on riittävästi taloudellisia ja sosiaalisia voimavaroja kammata itseänsä eteenpäin. Selviytymistä hidastaa, jos yksi edistysaskel johtaa takapakkiin. Selviytymistä tapahtuu vastavuoroisissa suhteissa, ja sillä on paljon tekemistä sen kanssa, millaiseksi ihminen kokee asemansa ja tilansa yhteiskunnassa.

3. Seuranta-aineistot myönteisen muutoksen jäljillä

Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa -seuranta-aineisto sisältää kolme kokonaisuutta, joista ensimmäinen koostuu Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä -kirjoituskilpailun 134 kirjoituksesta vuodelta 2006 ja samojen henkilöiden uusista kirjoituksista vuodelta 2012. Toisen kokonaisuuden muodostaa saman kirjoituskilpailun 13 kirjoitusta vuodelta 2006 ja samojen henkilöiden 13 haastattelua vuodelta 2012⁷. Näiden aineistojen taustasta ja aineistonkeruun yksityiskohtaisemmasta etenemisestä on kerrottu tarkemmin artikkelissa ”Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa. Köyhyydestä ja sosiaalisista mahdollisuuksista kertovan seuranta-aineiston (2006–2012) kuvaus” (Isola & Turunen 2014). Kolmannessa aineistossa on 20 diakoniarahaston avustushakemusta joko vuodelta 2007 tai 2008 sekä näiden perusteella vuonna 2012 kerätyt 20 haastattelua.

3.1 Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä II

Tiede, taide ja köyhä kansa ry järjesti vuonna 2006 noin 850 köyhyyskirjoitusta keränneen kirjoituskilpailun. Niistä julkaistiin noin 80 tarinan Arki-

---

⁷ Nämä kaksi kokonaisuutta on arkistoitu Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon ja on sieltä anottavissa tutkimuskäyttöön.

päivän kokemuksia köyhyydestä -antologia, joka sittemmin julkaistiin myös verkkokirjana (Isola ym. 2007), sekä runoantologia Rikas runo (Mikkonen & Typpö 2009). Aineistosta on kirjoitettu useita pro gradu -tutkielmia (Ruokonen 2007; Lindroos 2008; Nihti 2008; Taipale 2008; Carlson 2009; Mikkonen 2009; Hakkarainen 2010; Holmi 2011; Viertola 2012; Kainulainen 2012).

Uuteen aineistonkeruuseen⁸ valittiin 362 henkilöä. Kirjoituskutsun mukana lähetettiin kirjoitus, jolla henkilö oli vuonna 2006 osallistunut kirjoituskilpailuun. Haastatteluun tai kirjoittamaan päätyi 147 eli 42 prosenttia kutsun saaneista. Heiltä tuli 134 kirjoitusta ja 13 haastattelua. Kirjoituskutsu lähetettiin 56 miehelle, joista 22 eli 15 prosenttia kirjoitti tai antoi haastattelun.

Taulukko 1.

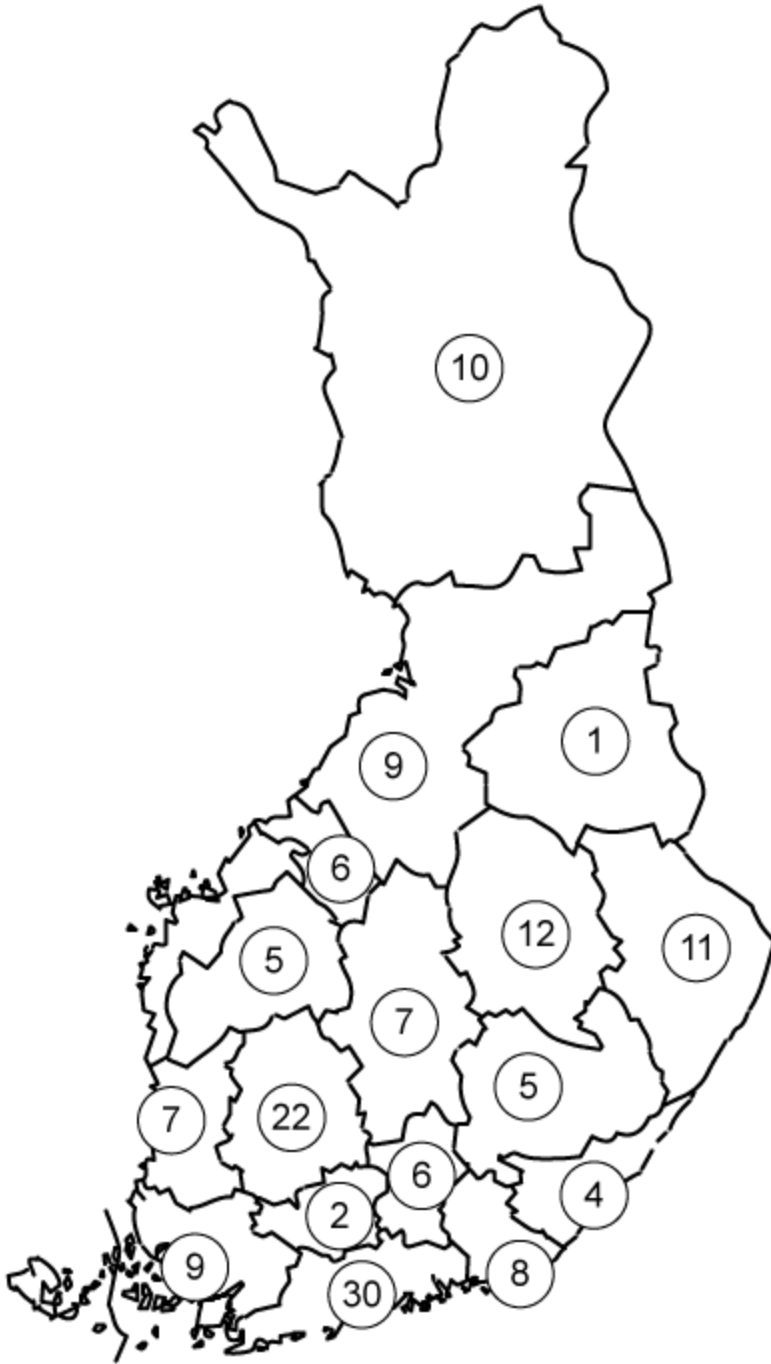
Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä II -aineistojen tuottajien iät vuonna 2012

	<i>Naiset</i>	<i>Miehet</i>	<i>Yhteensä</i>
Alle 35-vuotiaat	18	3	21
Alle 50-vuotiaat	40	8	48
Alle 60-vuotiaat	36	4	39
Yli 60-vuotiaat	21	5	27
Ikä epäselvä	10	2	12
	125	22	147

Tyypillisen kirjoituksen pituus litteroituna on noin kaksi sivua. Haastattelut kestivät 45–120 minuuttia. Litteroituna tekstinä rivivälillä 1,5 ja fonttikoolla 12 litteraattien sivumäärä oli 15–40 sivua. Haastattelut litteroitiin sanatarkasti.

Maantieteellinen epätasaisuus ei johdu aineistonkeruuseen liittyvistä valinnoista.

⁸ Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuseettinen toimikunta antoi myönteisen tutkimusluvan 1.3.2012. Kirkon diakoniarahastolta saatiin tutkimuslupa 15.9.2011.

Kuva 1. Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä II -aineistojen tuottajien maantieteellinen sijoittuminen

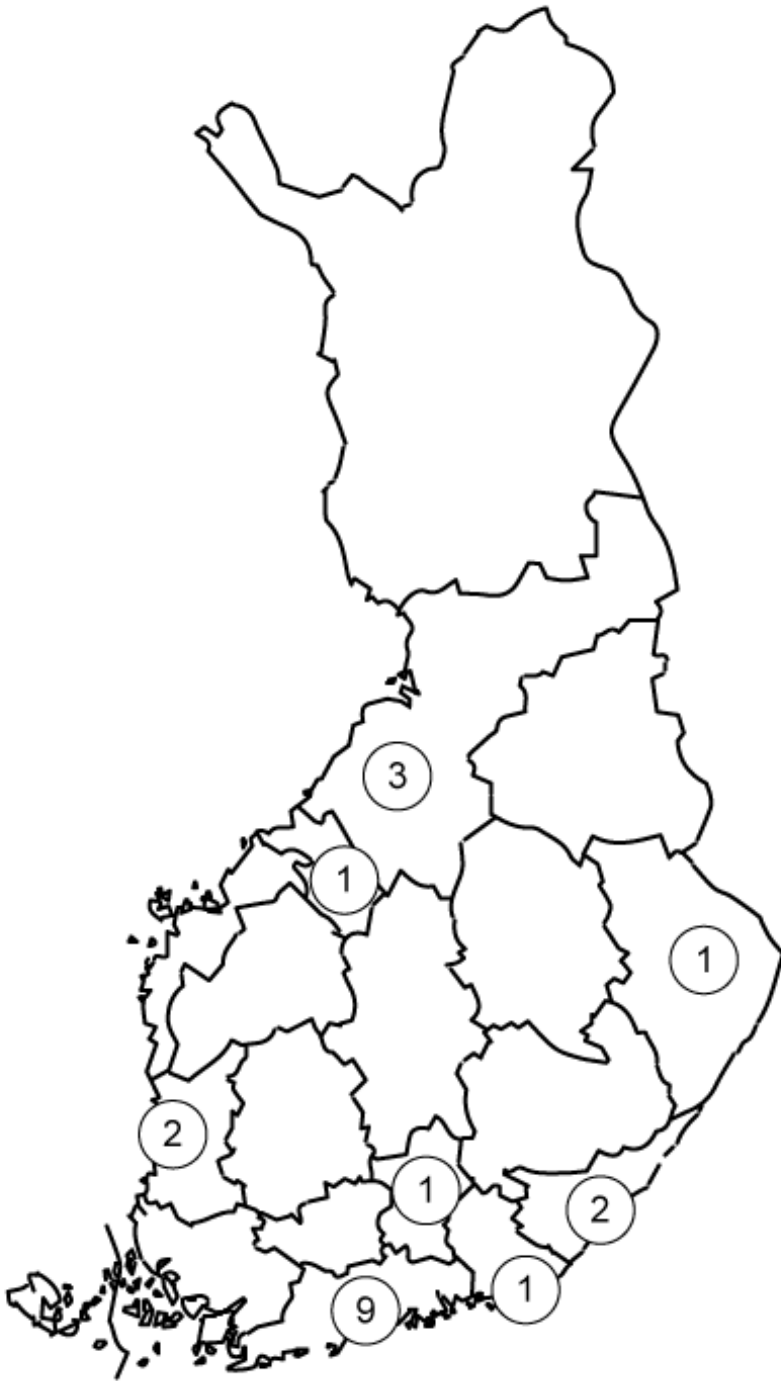

3.2 Kirkon diakoniarahaston aineisto

Diakoniatyö toimii laajasti heikossa asemassa olevien suomalaisten kanssa (Juntunen ym. 2006). Paikallinen diakoniatyö auttaa niitä, jotka eivät syystä tai toisesta saa riittävää sosiaalipalvelujärjestelmän tukea. Seurakuntayhtymien rahastot ja Kirkon yhteinen diakoniarahasto (KDR) vastaavat paikallisia suuremmista avustuksista taloudellisessa ahdingossa eläville henkilöille. Seurakuntien diakoniatyöntekijät laativat asiakkaidensa avustushakemukset. Vuonna 2010 Kirkon diakoniarahastoon tuli 520 hakemusta. Avustuksia myönnettiin 395. Keskimääräinen avustus vuonna 2007 oli 2 976 euroa (Kirkon diakoniarahaston toimintakertomus vuodelta 2007).

Kirkon diakoniarahaston aineistoja on käytetty aikaisemmin kuvaamaan suomalaista huono-osaisuutta (esim. Iivari 2000; Hirstiö-Snellman 2000; Kinnunen 2009). Kokosimme tutkimusaineistomme vuosina 2006–2009 lähetetyistä avustushakemuksista. Avustukset kirjoittaneita diakoniatyöntekijöitä pyydettiin välittämään tutkimuskutsut oikeille henkilöille.

Kaikista hiippakunnista ruotsinkielistä lukuun ottamatta lähestyttiin 68 diakoniatyöntekijää, joiden kautta lähetettiin yhteensä 136 tutkimuskutsua. Niiden perusteella saimme 20 haastattelua. Kaksi haastatelluista oli miehiä. Emme saaneet yhteydenottoja kaikista hiippakunnista (kuva 2). Haastattelut litteroitiin sanatarkasti.

Kuva 2. Kirkon diakoniarahaston aineiston tuottajien maantieteellinen sijoittuminen

3.3 Aineistojen erityispiirteitä

Kertomukset edustavat kirjoittajan valikoimaa eletystä elämästä. Tapahtumien kerrontaan ja kirjoitustyyliin on saattanut vaikuttaa kirjoittajan tulkinta siitä, mitä häneltä odotetaan. Haastattelut sen sijaan ovat haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutteisesti rakentama tulkinta eletystä elämästä, jossa haastattelijan määrällisesti niukatkin kysymykset ovat eittä-mättä johdattaneet puhetta. Jotkin haastateltavan kannalta olennaiset ta-pahtumat ja kokemukset ovat voineet jäädä käsittelemättä ja tietyt asiat tul-la syvällisesti käsitellyksi.

Reetta Ruokonen (2007) on luonnehtinut kirjoituskilpailuun osallistu-neita ”hyväosaisiksi köyhiksi” – vaikka kirjoittajat pienituloisia ovatkin, heillä on tietyt kirjoittamisen edellytykset. Usein he ovat myös kirjallisesti lahjakkaita. Seuranta-aineistossa tällainen ”hyväosaisuus” korostunee, kos-ka kirjoituskutsussa pyydettiin kertomaan selviytymisestä ja pärjäämisestä.

Seuranta-aineisto kuvaa rikkaasti naisten erityistä selviytymistä, koska suurin osa aineistosta on naisten kirjoittamia ja kertomia. Tuloksia on tul-kittava sukupuoli huomioon ottaen, etenkin kun tiedetään selviytymiskei-nojen vaihtelevan ainakin jossakin määrin sukupuolen mukaan (esim. Läh-teenmaa & Siurala 1991; Karlsson 2003). Aineiston keski-ikäisissä naisissa painottuvat hieman alle ja yli 50-vuotiaat naiset, joiden lapset olivat aloitte-lemassa itsenäistä elämää tai olivat jo muuttaneet pois kotaan. Varhaiskes-ki-ikäisten naisten kirjoituksia on vähemmän. Kaikkein niukimmin aineis-to sisältää miesten ja alle 30-vuotiaiden kertomuksia.

Diakoniarahaston kautta haastatelluista ihmisistä huomattavan iso osa kertoi oppimisvaikeuksista. KDR:n aineistossa painoutuivat myös velkatari-nat, koska haastateltavien avustushakemukset liittyivät usein velkojen uudelleenjärjestelyihin.

3.4 Mistä puhutaan, kun puhutaan selviytymisestä?

Kirjoituksia ja haastatteluja analysoitiin kaikkiaan 151, joista haastatteluja 32 ja kirjoituksia 119. Analyysistä jäivät pois 17 runoa, kolmannessa per-soonassa tai yksinomaan lapsuudesta kerrotut tekstit. Ensimmäisessä vai-heessa analysoitiin 50 kirjoitusta aineiston ehdoilla. Koska jo tiedetään, että esimerkiksi merkityksellisyyden kokemukset ja mielekäs tekeminen autta-

vat ihmistä eteenpäin (esim. Roivainen ym. 2011; Isola 2014), analyysissä jatkettiin aikaisemmasta tutkimuksesta erittelemällä, mitä ovat merkityksellisyyskokemukset ja mielekäs tekeminen ja miten sosiaalinen ympäristö on nämä mahdollistanut. Samoin koska jo tiedetään, että niukkuudesta kärsivät ihmiset yrittävät selviytyä päivästä toiseen erilaisia keinoja käyttäen (esim. Hirvilampi & Mäki 2013; Roivainen ym. 2011; Ruokonen 2007; Nihti 2008; Krok 2009), analyysissä keskityttiin siihen, mitkä asiat auttavat ihmisiä parantamaan toimintakykyään ja etsimään uusia selviytymiskeinoja.

Ensimmäisessä vaiheessa kertomukset koodattiin sisällönanalyttisesti, minkä jälkeen koodeja ryhmiteltiin ja nimettiin uudelleen siten, että jäljellä oli seuraavat 12 asiasisältöihin liittyvää koodia. Seuraavassa esitetyt asiat ovat havainnollistavia esimerkkejä, eivät kattava luettelo koodien sisällöistä.

AFFEKTIT: katkeruus, viha, ahdistus, onni, tyytyväisyys

ELINOLOT: asuminen, ravinto, palvelut, liikkuminen lähiympäristössä, sukulaisten ja ystävien luona

ELÄMÄNKAARI: ylisukupolviset tulkinnat, lapsuus, nuoruus, aika ennen vuotta 2006. Tämän koodin alla olevia asiasisältöjä ei tässä tutkimuksessa juurikaan käytetty.

MUUTOS: suunniteltu/sattumanvarainen, pieni/selkeä käänne. Muutokoodin avulla jäljitettiin muutoksen laatua eli sitä, miten ihmiset itse kertovat muutoksesta. Muutoksesta kertovia verbejä olivat muun muassa muuttua, kääntyä, alkaa, edetä sekä tietyt vertailevat ilmaisut, kuten paremmin, huonommin, enemmän ja vähemmän.

SOSIAALISET SUHTEET: yksityishenkilöt (esimerkiksi perhe, ystävät, naapurit, vapaaehtoistyössä tavatut) ja instituution edustajat (esimerkiksi terveydenhuollon henkilöstö, lääkäri, sosiaalityöntekijä, diakoniatyöntekijä)

TAPAHTUMA: erityinen tai mikä tahansa elämän tapahtuma tai tapahtumien ketju, jolle kirjoittaja tai puhuja antaa erityisen merkityksen

TEKEMINEN: palkkatyö, vapaaehtoistyö, kotityö, harrastukset, arkitoimet (mukaan lukien lääkäri- ja virastokäynnit), vastavuoroiset palvelukset, mielekäs tekeminen, pakkotyö

TERVEYS: sairastuminen, parantuminen, lääkkeet, terveyttä edistävät/heikentävät tekijät

TOIMEENTULO: palkka, sosiaaliturva, kirpputorit, vastavuoroisuus, tulot, menot, kulut

TUKI: sosiaalinen, taloudellinen, ammatillinen, lähiverkosto (perhe, ystävät), kansalaisyhteiskunta (järjestöt), hyvinvointivaltio (sosiaalityö, Kansaneläkelaitos)

ODOTUKSET: halut, mahdollisuudet, tavoitteet, aiheet, toiveet, saavutukset, ennakointi, suunnitelmat, odotukset muita kohtaan, muiden odotukset kirjoittajaa kohtaan

YHTEISKUNNALLINEN TILA: sosiaalinen asema, puhe yhteiskunnasta, paikka sosiaalisissa suhteissa, osallisuus, hierarkiat, vaikuttamismahdollisuudet

Vuoden 2006 kirjoitukset merkittiin koodilla (esimerkiksi ”odotukset”) ja vuoden 2012 kirjoituksissa koodin eteen liitettiin T2-määre (”T2-odotukset”), jotta kahden ajankohdan vertaileminen oli mahdollista.

Ensimmäisten 50 kirjoituksen jälkeen oli ilmeistä, että muutosta tapahtui pääasiassa suhteessa talouteen, terveyteen, tekemiseen, yhteiskunnalliseen kokemustilaan ja tulevaisuusodotuksiin. Elinolot ja sosiaaliset suhteet pysyivät kertojilla melko samoina.

Loput 69 kertomusta eriteltiin näiden viiden selviytymisen osa-alueen mukaan. Sitten muutosta jäljitettiin kertojien suorasanaisten lausumien avulla (”tilanne ei ole paljon muuttunut, ehkä kuitenkin muuttanut muotoaan jossain määrin” / ”mikään ei ole sanottavammin muuttunut” / ”köyhyys ei ahdistaa samalla tavalla kuin kuusi vuotta sitten” / ”olen taloudellisesti ottaen pärjännyt mielestäni hyvin”) ja vertailemalla vuoden 2006 selviytymisen asiasisältöjä vuoden 2012 vastaaviin. Jos kertoja kirjoitti tilanteen muuttaneen muotoaan, mitä se tarkoitti? Minkä ansiota oli esimerkiksi se, että köyhyys ei enää ahdistanut samalla tavalla?

3.5 Miten selviytymisestä puhutaan?

Laadullisesta seuranta-aineistosta saatuun tietoon on suhtauduttava kertomuksellisenä. Siitä voidaan eritellä sisältöjä ja kielenkäytön tapoja. Ensimmäisistä kertomukset ovat kirjoittajien ja haastateltavien kokemuksia ja tulkintoja eletystä elämästä.

Kertomukset ovat tapa ymmärtää elettyä elämää (Polkinghorne 1996; Vilkkonen 1997), sillä niiden avulla sekamelskainenkin elämä saa mielen ja järjen. Pelkästään jo havainnoidessamme kerromme yleensä itsellemme maailmaa ymmärrettäväksi.

Sisältö kattaa esimerkiksi tapahtumia, tekemisiä, henkilöitä, olemisia, ympäristöjä ja diskursseja. Muodolla puolestaan tarkoitetaan tyylejä, sanavalintoja ja asemointeja – sitä, että kertoja antaa äänensä kuulua toteavana, vakuuttelevana, hyväksyvänä, arvioivana, epäilevänä tai kriittisenä. Kertajat asettuvat, joskaan eivät välttämättä tietoisesti, tietynlaiseen asentoon suhteessa kertomukseensa ja sen oletettuun lukijaan.

Sisällönanalyysi ei tarjonnut riittäviä välineitä analysoida muutosta. Esimerkiksi toimeentulon suuruus ja laatu olivat pysyneet useimmilla suurin piirtein samanlaisina vuodesta 2006 vuoteen 2012. Tutkijalle jäi kuitenkin tuntu, että joissakin tapauksissa kahtena ajankohtana kirjoitettujen tekstien sävyt poikkesivat toisistaan. Oli kuultavissa syvenevää turhautumista mutta myös signaaleja tyytymisestä. Tällaisten muutosten selvittäminen vaati hienosyisempää ja merkityksiin tarkennettua menetelmää. Siksi tutkimme sisältöjen lisäksi tekstin modaalisuuksia.

Modaalisuus tarkoittaa tapaa, jolla johonkin tekemiseen tai olemiseen suhtaudutaan (Sulkunen & Törrönen 1997, 75). Modaliteetin avulla ilmaistaan, onko asiantila (epä)varma, välttämätön, (epä)todennäköinen, mahdollinen, mahdoton, pakollinen, luvallinen tai (epä)toivottava ja onko asiantila ulkoisista tai sisäisistä edellytyksistä riippuva. Tämän lisäksi modaliteetit paljastavat kielessä tapahtuvia asemointeja. Tärkeää oli selvittää nimenomaan sitä, miten ihminen asettuu suhteeseen sosiaalisen ympäristön ja yhteiskunnan kanssa.

Sulkunen ja Törrönen (1997, 83–84, 88) ovat hahmottaneet neljä modaliteettia: 1) haluamisen/tahtomisen ja 2) osaamisen modaliteetit kertovat ihmisestä itsestään. Osaaminen on pysyvä ja hankittu ominaisuus (osaa hyödyntää kirjaston palveluita / on opetellut korjaamaan vaatteita / on oppinut tekemään edullista ruokaa / pärjää niukkuudessa). Osaaminen on sitä, mitä kutsutaan kompetenssiksi ja kapasiteetiksi. Se on tila, jossa yksilöllä on riittävästi tietotaitoa ja vahvuutta toimia tarkoituksenmukaisesti. 3) Täytymisen ja 4) kykenemisen modaliteetit puolestaan ovat ulkopuolisen antamia ja aikaansaamia toiminnan motiiveja ja voimavaroja.

Kyetä- ja kyky-sanoja johdannaisineen käytettiin koko aineistossa 91 ja osaamisesta johdettuja sanoja 148 kertaa. Pystymiseen liittyviä verbejä ja substantiiveja johdannaisineen esiintyi 263 kertaa. Pakosta ja täytymisestä sanoja oli 299 sekä halusta ja tahdosta johdettuja sanoja 438.

Havaitsimme, että rohkaisu, luottamus ja vertaistuki lisäsivät pystyvyyden tunnetta. Aineiston perusteella on syytä olettaa, että ne myös pidensivät tulevaisuushorisonttia. Tunne jatkuvasta täytymisestä ja vähäinen yhteiskunnallinen kokemustila supistivat mielikuvaa tulevaisuudesta.

4. Mitä selviytyminen on?

Ennen analyysin aloittamista määrittelimme selviytymisen löyhästi joko tavoitteellisena tai sattumanvaraisena hyvinvoinnin lisääntymisenä jollakin elämän alueella. Selviytymisen sukulaistermeinä pidimme hengissä säilymistä, menestymistä, pärjäämistä, sinnittelyä, edistymistä, sujumista, pystymistä ja luonnistumista. Aineistosta selvitimme, mikä mielletään selviytymiseksi ja mikä tekee sen mahdolliseksi.

Selviytymisen määrittely ulkoapäin on vaikeaa. Palkkatöihin siirtyminen esimerkiksi ei yksioikoisesti käy määreeksi, koska esimerkiksi aineistomme pirkanmaalaiselle siivoustyötä tekevälle Sofialle se ei ollut lähellekään sitä, sillä raskaasta työstä saatava palkka ei ollut kovin sosiaalietuuksia kummosempi. Näin Sofia kuvailee tuntemuksiaan vuonna 2012:

”Nyt olen tehnyt kaksi vuotta keittiö- sekä puhdistustöitä. Olen nyt 56-vuotias ja vielä hengissä, mutta sairas ja väsynyt. Työt ovat koventuneet, vaaditaan siivousta 900 neliötä seitsemässä tunnissa. Työn arvostus minua kohtaan on nolla, en ole mitään työyhteisössä, ei ystäviä. Aina löydetään moitteita ja viikoja. Mikä tämä elämä on? Minä olen myös ihminen, tunnollinen ja rehellinen. Teen työni niin hyvin kuin kykenen. Toivottavasti hermot vielä kestävät että jaksan eläkeikään.”

Arvostuksen puute leimaa Sofian koko elämää. Vastaavasti myönteinen muutos jollakin alueella synnyttää yleensä toiveikkuutta jollakin toisella. Tai kun toisella alueella menee paremmin, jonkin heikomman osa-alueen vaikeudet eivät välttämättä leimaa elämää yhtä voimakkaasti kuin jos kertoja kokisi aivan kaiken menevän pieleen. Jos vain löytyy käynnistävä tekijä, hyvälle kierteille ei välttämättä ole kovin vaikea päästä.

Seuraaville sivuille valitut katkelmat havainnollistavat sitä, miten kertojat mieltävät selviytymisensä. Kukaan kertojista ei esiinny lainauksissa omilla nimillään vaan joko heidän itse käyttämällään nimimerkillä tai kokonaan keksityllä nimellä. Kirjoittajien iät on mainittu vuodelta 2006.

”Selviytyminen, pärjääminen ei ole vaikeaa nykyisin. Pidän jälleen aamuista enkä pelkää postilaatikkoa: posti ei tuo enää pelkkää jobinpostia.” (Hermann 66 vuotta, vuosi 2012)

Nimimerkki Getutien oli nuorin kirjoituskilpailuun osallistuneista. Vuonna 2006 ollessaan 12-vuotias tyttö määritteli itsensä sisältäpäin köyhäksi. Selviytyminen merkitsi hänelle poispääsemistä:

”Maailma vain tuntui niin tarpeettomalta ja tyhjältä ja millään ei enää ollut väliä. Koulussakin yritin pärjätä vain koska sisälläni eli toivo siitä että kohta joku sanoisi ’sinä pääset pois täältä.’”

Kuuden vuoden kuluttua hän kirjoittaa:

”Kaikki nämä kuusi vuotta ovat opettaneet minulle, että tulisi arvostaa työtä. Olen jo kokeillut vaikka mitä elämässäni ja haluan oppia uutta, arvostan sitä, jos minulle tarjotaan töitä. Arvostan sitä, että saan ylipäättänsä käydä töissä ja otan aina vastaan kaikki mahdollisuudet.”

Äitien selviytyminen sulautuu yhteen heidän lastensa selviytymisen kanssa. Mikäli äidit ovat pystyneet tarjoamaan lapsilleen paremman tulevaisuuden kuin heillä itsellään on ollut ja jos lapset ovat onnistuneet löytämään paikkansa maailmassa, äiditkin tuntevat selviytyneensä.

”Olen yksinäni kasvattanut kaksi erittäin kunnollista, hyvin koulutettua, säännöllisessä työssä olevaa, veronmaksukykyistä poikaa. Molemmilla on nuoret perheet ja tuoreet asuntolainat, joten en halua olla heidän ristinään.” (Meeri 63 vuotta, vuosi 2012)

Äärimmäisenä keinona turvata lasten tulevaisuus on antaa lapsi huostaan. Birgitta muistelee haastattelussaan teiniraskauttaan ja sitä, kuinka hän 15-vuotiaana vei esikoisensa lastenkotiin. Lapsi sai paremman elämän, mutta äidin ongelmat vain syvenivät. Birgitan kokemus ei ole aineiston ainoaa.

”Viistoistvuotiaana synty mun esikoinen, esikoinen ja silloin, silloin tota mä olin asunnoton vielä, et... Ja sit mä men...menin tän mun poikani kanssa nurkista nurkkiin niinkun sanotaan, ja se oli aika hurjaa (...) mä jouduin miettii sitä että missäs mä ens yön oon sitte. Ja... sit, mä jouduin tekee tosi rankan päätöksen sillon, sillon tota viistoistvuotiaana et... Kotia mulla ei ollu, omaisia ei ollu, vaikka niinku oli, niin mä menin kun konsanaan piirretyis elokuvissa samaiseen lastenkotiin [kuin missä itse elin] kävelin lapseni kanssa ja sainoin et mä en pysty, et mä en... Et mä voin olla ulkona kyllä, mut mä en voi niinku pientä vauvaa, et mä en pysty. Ja no, hän pääty lastenkotii sitte. (...) No mut sit tästhän alko mun alamäki, et ku mä jouduin tekee näin niinku... hirveen päätöksen, päätöksen ni tota mähän aloin juomaan sit tietysti ja käyttää kaikkee mahdollista, et mä halusin vaan tuhota itseni [naurahdus]. Et sit alko niinku se ihan hirveen alamäki. (...) mut yhteiskunta oikeesti ei mitään, ei min-käännäköst apua, ei mitään.”

Tanskalaisen Maja Müllerin ym. (2011, 51–53) tutkimuksessa jaotellaan selviytyminen neljään linjaan, jotka ovat proaktiivinen pitkän (muutoksentavoittelu ja ongelmanratkaisut) ja lyhyen tähtäimen (desperado-selviytyminen) selviytyminen sekä reaktiivinen pitkän (harkittu sopeutuminen ja vetäytyminen) ja lyhyen tähtäimen (luovuttaminen) sopeutuminen. Muutoksentavoitteluun ja ongelmanratkaisuihin kuuluvat työnhaku, aktivointi, työharjoittelu, koulutus, kurseille osallistuminen ja taloudellinen tuki. Desperado-selviytymiseen kuuluvat lainan ottaminen, pimeä työ, varastaminen ja sosiaalitukien keplottelu, pelaaminen ja pullojen kerääminen. Harkittua sopeutumista ja vetäytymistä edustavat eläkkeen hakeminen, odottaminen tai saaminen, talouden suunnittelu, menojen rajoittaminen, kierrätys ja tarjousten etsintä. Luovuttamista ovat esimerkiksi sairaan tai kotiäidin roolin ottaminen ja avun vastaanottaminen perheeltä ja ystäviltä sekä välinpitämättömyys. Vähimmäisturvalla elävistä kaikki eivät välttämättä pysty käyttämään haluamaansa selviytymisstrategiaa, koska he eivät

ehkä osaa, esteenä ovat terveysongelmat tai heidän sosiaalinen tilanteensa on heikko. Tällöin kehitetään reaktiivisia selviytymisstrategioita eli vetäydytään tai sopeudutaan pakon edessä.

Müllerin ym. (2011) selviytymisen ja sopeutumisen linjat löytyvät seuranta-aineistostamme, vaikka emme niitä tässä tutkimuksessa toistakaan. Jäsenämme tuloksiamme seuraavissa alaluvuissa selviytymisen alueiden, selviytymiseen liittyvien ilmaisujen sekä selviytymisen mahdollistajien kautta.

4.1 Sopivasti rahaa, riittävästi terveyttä ja mielekästä tekemistä

Joillakin kertojilla toimeentulon lähde oli muuttunut esimerkiksi työmarkkinatuesta työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeeksi, toimeentulotuesta työmarkkinatueksi tai työmarkkinatuesta palkkatuloksi. Toimeentulon suuruus kuitenkin oli pääsääntöisesti pysynyt samana. Työmarkkinatuki ei aiheuttanut yhtä vahvaa kielteisen vastavuoroisuuden tai riippuvuuden tunnetta kuin toimeentulotuki eikä työkyvyttömyyseläke samalla tavalla kuin työmarkkinatuki. Pieni tulonnousu oli merkityksellinen silloin, kun kaupasta saattoi vaikkapa kerran kuussa ostaa kinkkua leivän päälle tai pääsi pienelle lomamatkalle.

Aineistosta ei selviä, millainen tulonlisä parantaa elämänlaatua. Määrää olennaisempaa onkin se, mitä se tekee mahdolliseksi. Nimimerkki Nycter on 46-vuotias vammaisen ja pikavippikierteeseen joutunut mies Pirkanmaalta. Talous on edelleen tiukilla ja tulot määrällisesti kutakuinkin samat, mutta joiltain osin hänen elämänsä on helpottunut:

”Silloisesta tilanteesta poiketen en nyt sitten tarvitse toimeentulotukea näihin kotisairaanhoidonkuluihin. Näihin tilannetta auttamaan tuli myös joitakin aikoja sitten takuueläke, joka on myös jotain 100 euroa kuukaudessa.” (vuosi 2012)

Takuueläke on lisännyt miehen tunnetta pärjäämisestä, koska hänen ei tarvitse enää turvautua toimeentulotukeen. Useille siirtymä takuueläkkeelle lisäsi paitsi itsenäisyyttä myös tuloja. Pieniä lisäansioita kertojat ovat saaneet myös mainosten jakamisesta, kirjoittamistaan jutuista ja kuvaamistaan valokuvista.

Airio ym. (2013, 142–162) havaitsivat, että täyttää kansaneläkettä saavissa talouksissa toimeentulovaikeuksien ratkaisukeinoina käytetään yleisimmin omia säästöjä, jos sellaisia on. Muita keinoja olivat muun muassa rahan lainaaminen, toimeentulotuen anominen, omaisuuden myyminen ja tinkiminen harrastus-, virkistys- ja vaatemennoista ja joskus myös lääkärin määräämästä sairauden hoidosta, lääkkeistä ja sairaalahoidosta.

Terveys merkityksellistyy köyhällä erityisesti silloin, kun se tekee jonkin tavoitteen toteutumisen mahdolliseksi. Ensin on kuitenkin löydettävä tuo tavoite, myönteinen mielikuva tulevaisuudesta. (Isola 2014.) Aineisto sisältää kohtalaisen niukasti selviytymistarinoita terveydestä, mikä selittyy ainakin osittain kertojakunnan ikääntymisellä. Oli silti niitäkin, jotka kertoivat terveytensä kohentuneen.

47-vuotias kymenlaaksolainen yksinhuoltajaäiti Irina ja hänen 15-vuotias Asperger-diagnoosin saanut ja selkävaivojen kanssa painiva poika ovat sellaisia. Huoli pojan terveydestä ja perheen toimeentulosta on vähällä sairastuttaa Irinan vuonna 2006:

”Kaikki tämä epävarmuus rahan riittämisestä tekee jo sairaan olon. Tuntuu, ettei henki kulje ja rinnasta pusertaa, aivan kuin kaikki kaatuisi päälle ja huijaa. Sitten vain huokaisee syvään ja ajattelee, että ei kai tässä mitään, jos en saa laskuja maksettua tai ruokaa ostettua niin ei sitten.” (vuosi 2006)

Pojan selkä leikataan. Irina saa omaishoidontukea leikkausta seuraavan yhdeksänkuukautisen kuntoutuksen ajan.

”Onneksi poika alkoi saada jotain tukea. Sitäkään en olisi osannut itse hakea ellei nuorisopsykiatrian sosiaalityöntekijä olisi asiasta kertonut ja auttanut hankemuksen teossa.” (vuosi 2012)

Samainen nuorisopsykiatrian sosiaalityöntekijä osallistuu verkostopala-vereihin Irinan tukena, kun taas muiden sosiaalityöntekijöiden Irina kokee edustavan järjestelmää ja asettuvan häntä vastaan.

Myöhemmin sekä äiti että poika ovat työvoiman palvelukeskuksen asiakaina, ja kursseja käytyään he ovat työllistyneet useampaan otteeseen lyhytaikaisesti. Irina odottaa pääsevänsä opiskelemaan oppisopimuksella, ”jos se vain on mahdollista kaiken byrokratian rattaissa”.

34-vuotias uusimaalainen Ari sairastuu selittämättömästi, mutta saa lopulta diagnoosin fibromyalgiasta. Vuonna 2006 hän kertoo toivottomasta tilanteestaan näin:

”Silloin siellä vuokrayksiossani unelmani kuolevat, ja jos ennen sitä rahat ai-noastaan ovat olleet vähissä, niin nyt olen kaikin tavoin köyhä. Saan tietää terveystasemalääkäriltäni etten tule koskaan toipumaan sairaudesta josta kärsin – siis jos hän on tehnyt oikean diagnoosin. Joten näyttää siltä että olen elinkautisvankina sairaudessani, sairaslomalla jonka loppua ei näy, ja elän tästä eteenpäin toimeentulotuella.”

Ari tapaa etäiseltä tuntuvia erikoislääkäreitä, taistelee Kelan päätöksiä vastaan, liikkuu kapungilla, koska ”pelkäänsä ratikassa istuminen toisten ihmisten ympäröimänä tekee tosi hyvää psyykkiselle terveydelle” ja samasta syystä käy McDonaldsissa. Vaikeina hetkinä Ari saa henkistä tukea sosiaalityöntekijältään. Sitten hän tapaa tulevan vaimonsa ja samoihin aikoihin myös lääkärin, joka ohjeistaa Aria.

”Hän kertoi että on tavannut monta nuorta potilasta, ja että hän on kehottanut heitä hakeutumaan ammatteihin joissa he voivat kontrolloida stressitasoaan ja siten selvittää mahdollisimman vähillä oireilla.” (vuosi 2006)

Ari kuuluu niihin, joilla on ollut mahdollisuus vaikuttaa elin- ja työympäristöönsä. Fibromyalgia on hallinnassa, koska hän on päässyt työhön, jossa pystyy ”jotenkuten tarvittaessa säätämään stressitasoa”. Elinkautinen on muuttunut vähintäänkin ehdolliseksi vapaudeksi.

Sairas köyhyys -tutkimuksessa todettiin, että sairaudesta ja köyhyydestä voi tulla lisää ongelmia kasaava noidankehä (Kinnunen 2009; ks. myös Hiilamo ym. 2011). Pienituloisilla ei välttämättä ole varaa ostaa lääkkeitä tai halua ja osaamista hakea taloudellista tukea niihin (Aaltonen ym. 2013; Saastamoinen 2013; Isola 2014). Vastaavasti toisen elämänalueen kohentuminen voi parantaa toista elämänaluetta, terveyttäkin. Yksi kirjoittajista kertoo toimeentulonsa parantuneen sen jälkeen, kun hänen lääkkeensä tuli Kela-korvattavaksi. Myöhemmin käsittelemme 29-vuotiaan Jenin kertomusta, jossa hän kuvailee psyykkisen ja fyysisen terveyden välistä yhteyttä.

Työttömiä ja työkyvyttömiä alkaa usein vaivata toimettomuus. He kertovat, etteivät enää jaksaa välittää eikä tekemisen mahdollisuuksiin jakseta

tarttua. Itselleen mieluisan, mielekkään ja merkityksellisen tekemisen löytymisen havaittiin lisäävän hyvinvointia ja tyytyväisyyttä. Huomionarvoista on, että kirjoittajat eivät läheskään aina kerro, saavatko he työstään palkkaa vai osallistuvatko he työllistämistoimenpiteisiin.

65-vuotias Anja Päijät-Hämeestä kirjoittaa jo vuoden 2006 tekstissä tarpeestaan saada arvostusta:

”Minä olen köyhä, jos vertaan itseäni rikkaampiin, mutta olen rikas jos vertaan itseäni köyhempiin. Hyödytän yhteiskunnan systeemeitä sillä, että tuhlaan kaiken rahani. Sitä ei minulla koskaan ole. Kaikki menee jo tilipäivänä laskuihin.” (vuosi 2006)

Anja on ollut noin 30 vuotta eläkkeellä, koska opettajan työt eivät häneltä luonnistuneet. Epäonnistumista seurasi masennus ja työkyvyttömyyseläke. Vuoden 2006 jälkeen Anja on eronnut miehestään. Koska Anja on kasvattanut parin lapset, mies maksaa Anjan yhtiövastikkeen. Päivät Anja viettää kahviloissa, lukemalla, maalaamalla ja kirjoittamalla.

Selviytyminen tarkoittaa Anjalle paitsi taloudellista pärjäämistä myös kokemusta merkityksellisyydestä. Vuoden 2012 haastattelussa Anja palaa toistuvasti hetkiin, jolloin hän on saanut töistään palautetta.

”No just se kirjoittaminen ja maalaaminen, ne on just ne mitkä tekee et mä selviän, et mul on jotain tekemistä, etten mä pelkää lue tai ole jouten. Lukeminenha on hirmu tärkeätä, mut tota, sellasta... Ja sit kolmas on et mä teen käsitöitä hirmu paljon ja, ja myyn niitäki. (...) Et mä yritän olla ahkera, pohjimmiltani oon aika laiska ihminen, mut nää on niin miellyttäviä nää kaikki harrastukset mitä mä teen, et niitä tekee tosi mielellään.”

Aina Anjan elämässä ei ollut kaikki näin hyvin, vaan kotirouvana ollessaan hän jäi ”tyhjiöön siihen sohvannurkkaan istumaan”. Sieltä hän taisteli itsensä pois. Vaikka välillä laiskottaisikin, toimeentuminen kannattaa:

”No se on just se euforia, se on niin hyvä olo kun mä levitän tähän, ja sitte siin maalaamises saattaa ol epätoivosii vaiheita, et ei tää onnistu, ja sitte jos onnistuu ni se on kerta kaikkiaan täydellinen tunne. (...) Unohtaa ajan ja paikan ja kattelee sitä maalaustaan vaa ja... Se on tosi hyvä tunne. Sama ku kirjoittamisessaki, jos jotain saa aikaan.” (vuosi 2012)

Merkityksellisyysden kokemiseen ei aina tarvita suoraa kiitosta, mutta jostain sellaista valmiiksi saatua se edellyttää, jonka kertojan sosiaalinen piiri voi panna merkille. Tämänkaltaisia ilmaisuja aineistossa on runsaasti, esimerkiksi seuraavat: ”Pientä menestystä tullu siinähi, valokuvauksessa, että...” ja ”Joku voi jopa joskus pitää työni tuloksista.”

4.2 Pääsylippuja vapautteen

Helsingissä asuvalle myöhäiskeski-ikäiselle Margaretalle selviytyminen tarkoittaa ennen kaikkea vähempiä pakkoja ja vapauden lisääntymistä:

Anna-Maria: No ku sä sanoit, että viime syksynä alko tuntuu paremmalta ni miten se sitten näky?

Margareta: No just se, et mä pystyin niinku, esimerki... et mä selviydyin niinku koti...kotiasioissa. (...) Eikä mun tarvi enää niinku... ääm... niinku pakkomielellä tehdä niinku silloin (...) jonkunlainen pakkomieli et täytyy ja pitää... Ehkä se on jo se sisäinen tiiätkö sellainen jo lapsuudessa kasvatetaan että romaninaisen täytyy ja pitää jaksaa, kestää ja osata... Kätkee myös niinku kaikki paha olo ja semmonen vaikeus mmm...

Margareta kertoo, että romaninaisten keskuudessa ei tunneta termiä masennus. Naiset saattavat kyllä olla uupuneita ja väsyneitä, mutta sairautena masennusta ei ole. Kun Margareta löysi olotilalleen sanat, hän alkoi toipua ja voimistua.

Melkein kaikki muutkin myöhäiskeski-ikäiset naiset puhuvat vähintäänkin rivien välistä vapaudesta. Vapautta on vaikkapa elää pienellä palkalla, kunhan ei tarvitse täyttää kaavakkeita. Vapautta on yhtä lailla se, ettei tarvitse salailla eikä tarvitse pakottaa tekemään itseään vastaan. Noin 50-vuotiaan päijäthämeeläisen Hannan pakkoja ovat olleet epätyytyttävä työ ja huono parisuhde. Vuoden 2012 haastattelussa selviytyminen hahmottuu hänelläkin vapautena.

”Ja sit seki ku mä olin työelämäs ja ja sitte kököttelin siel sen kaheksan tuntii, ja sit jos mul ei vaikka ollu mitään tekemistä, ni mä aat et miks mä oon täällä, miks mä en voi lähtee kotiin, et jos mä... (...) niin tota sillon ku tehään jostain ni sit kans tehtäis, eikä vaan olla tekevinään.”

Hanna irtisanoutuu töistä ja opiskelee sihteeriksi mutta kohtaakin jo uuden ongelman:

”Ja tuota, sitte sitte tuota kuitenkin kävi sillä tavalla että jotenki tämä, tämä minun aviomieheni ei niinku ollu tyytyväinen siihen tilanteeseen, se ei niinkun tukenu mua siinä mun henkisessä kasvussa [naurua]...”

Hanna ei luovuta. Sihteeriopintojen opettaja kehottaa kirjoittamaan. Hanna noudattaa neuvoa ja jatkaa kirjoittamistaan. Yrityskurssin käytyään hän perustaa luovan alan toiminimen. Työvoimahallinto katsoo sormien läpi, ja niinpä Hanna jo ennen nykyistä lainsäädäntöä pystyy opiskelemaan ansiosidonnaisella päivärahalta sihteeriksi. Miehelleen Hanna saa muutama vuoden kuluttua ”kakaistua ulos, että nyt mä sit lähen”.

” (...) semmost rauhaa, et et et ihan vaan semmosta rauhaa ettei joku niinku koko aika sua, että oo niinku hengittämässä sun niskaa että, et mikset tee näin ja ja mistä sä nyt saat ton tommosen, tohon rahat ja, milläs me nyt tää las... maksu maksetaan ja... ”

Vaikka elämä on jatkuvaa kituuttelua pienillä tuloilla, se on kuitenkin nousujohteista. Hanna tinkii mieluummin ”rahasta kuin vapaudesta tai siitä omasta päätösvallasta”. Samalla tapaa erityisesti aristoteelisessa ja moraalifilosofisessa ajattelussa korostetaan vapautta hyvinvoinnin perustana (Sen 1999; Nussbaum 2011).

4.3 Perusluottamusta yhteiskuntaan

Yhteiskunnallinen tila on ikään kuin reviiiri, jonka ihminen kokee omakseen ja jossa hän osaa toimia ja jossa uskoo tulevansa tunnustetuksi merkityksellisenä itsenään. Kokemus yhteiskunnallisesta tilasta on lähellä sosiaalisen toimintakyvyn ja sosiaalisen aseman käsitteitä sekä Antonovskyn (1987) koherenssin käsitteeseen kuuluvia ymmärrettävyyden, hallittavuuden ja mielekkyyden kokemuksia. Edellä mainituista yhteiskunnallinen tila eroaa siten, että se rakentuu niitäkin vahvemmin vuorovaikutteisesti valtasuhteissa. Yhteiskunnallista tilaa määrittävät paitsi kertojan odotukset muita kohtaan, myös muiden ihmisten odotukset kertojaa kohtaan.

Kirjoittajat sijoittavat itseään yhteiskuntasuhteisiin. Enemmän tai vähemmän he pysähtyvä pohtimaan köyhän identiteettiä.

”Itselläni on todella sellainen tunne että on toisen luokan kansalainen vaikka olen yrittänyt sinnitellä eteenpäin.” (Suvi 48 vuotta, vuosi 2006)

Kirjoittajat ottavat yhteiskunnallisesti kantaa esimerkiksi lähettäessään päättäjille terveisiä siitä, mitä köyhyyden vähentämiseksi olisi tehtävä – jos kohta epäillen päättäjien tahtoa asioiden muuttamiseksi. Kertojat tunnistavat puhetapoja köyhyydestä, arvioivat, hyödyntävät jotakin niistä ja työstävät vastapuhetta. Seuraavassa 61-vuotias Einari ottaa kantaan stereotypiaan työttömästä ihmisestä:

”Palkkatyön kautta saamme arvostuksen ja aseman tässä yhteiskunnassa. Sitä vailla oleva on lintsari, häntä saa ja pitää syyllistää. Jotain vikaa työttömässä ihmisessä on – täytyy olla! Niinpä monet yrittävätkin viimeiseen saakka pitää kulliseja pystyssä ja näyttävät menestyjää, vaikka kaikki ympärillä on romahtamassa.” (vuosi 2006)

52-vuotias pitkäaikaistyötön Nollamaija opiskelee omaehtoisesti avoimessa yliopistossa. Hän joutuu toistuvasti konfliktiin ”järjestäytyneen yhteiskunnan” kanssa. Vuonna 2006 hän kertoo episodin, jossa tulee kuvailleeksi yhteiskunnallista tilaansa mitättömäksi:

”Systeemi [pullojenkeruu] toimi hyvin, aina jotain pientä löytyi. (...) Sitten järjestäytynyt yhteiskunta jyrähti. (...) Myymälän vartija (nuoret klopit) ottivat minut pari kertaa puhutteluun. Roskisten penkominen on lopetettava. Kyseessä on tavaratalon johtajan määräys ja perustelu: Penkominen ei näytä hyvältä. Sain varoituksen. ’Pengoppa roskiksia vielä kerran niin ei tarvi vähän aikaan tulla tähän kauppaan’, uhoaa nuori vartija. (...) Vartijoiden silmistä paistaa inho ja halveksunta. Toinen kuvailee, miten iljettävää on, kun menen tonkimisen jälkeen kauppaan ostoksille, koskettelen perunoita ja omenoita. Eivät he suostu kuuntelemaan, että käytän käsineitä ja pesen aina ennen kauppaan menoa käteni – läheskään kaikki pullonpalauttajat eivät sitä tee. Nöyryyttävää: Tähän olen siis päätyneet keski-ikäisenä köyhänä, olen mitättömyys tässä ajassa. Roska, joka on siivottava pois työssäkäyvien ja kuluttavien parempien kansalaisten silmistä. (...) Minua voi kohdella miten vaan, enhän voi vastata halveksuntaan mitenkään.”

Kuuden vuoden aikana Nollamaija on päässyt takuueläkkeen suuruiselle työkyvyttömyyseläkkeelle. Hän joutuu edelleen selkkauksiin, mutta nyt Nollamaija on keksinyt keinot: ”paras tapa on teeskennellä kuuroa ja jatkaa matkaa”. Huolimatta vastoinkäymisistä hän jatkaa valitsemallaan linjalla ja yrittää tarttua tarjolla oleviin mahdollisuuksiin.

Kymenlaaksolainen 29-vuotias Heksa ärsyyntyy kategorisoinnista. Hän kertoo olevansa pitkäaikaistyötön, mutta ennen kaikkea hän on Nollamaijan tavoin järjestelmään sopimaton ihminen.

”[olen] tän ajan kylähullu, mut mä oon kakstuhattakakstoistaluvun kylähullu, ja kaikki taas olettaa et mun pitäis olla kylähullu sen viiskytluvun tulkinan mukaan.”

Heksa on sijoittanut rahaa muun muassa Nokiaan ja Iron Sky -elokuvaan ja kirjoittanut kirjoja. Mistä tahansa puhummekaan, Heksa alkaa puhua yhteiskunnallisesta tilastaan, jonka pienuudella tuntuu olevan välitön yhteys siihen, mitä hän viitsii tulevaisuudeltaan odottaa.

Vuoden 2006 kirjoituksessaan Heksa kirjoittaa lauantaiaamuisesta matkastaan kirjastoon ja ottaa epäsuorasti puheeksi pitkäaikaistyöttömän suhteen aikaan ja odottamiseen:

”Eilinen oli mennyt juodessa ja ennen iltaa pitäisi saada jokunen tunti meneään, ennen kuin lauantai menisi juodessa. Ongelmani oli se, että join kuinka paljon tahansa perjantaina, herään aina yllättävän aikaisin lauantaina. No pitkäaikaistyöttömiin eivät päde samat lainalaisuudet kuin normaaleihin kansalaisiin.”

Alkoholia kuluu nyt vähemmän ja synkät, itsetuhoisetkin fantasiat pysyvät ruodussa. Tärkein puuttuu silti: Heksa ei tunne saavansa riittävästi arvostusta. Niukka toimeentulo ja tunne epäsovivuudesta johtavat siihen, ettei mielikuvitus kuljeta kynää:

”Se on maailmojen luomista, se vaatii aikaa ja energiaa, ja jos sul ei oo rahaa ja kaikki niinku ajatukset on just pärjäämisessä ja näin, ni tota sillon sä e pysty panostaa siihen maailman etkä niitten henkilöhahmojen luomiseen.” (vuosi 2012)

Käsitehistorioitsija Reinhardt Koselleckin (2004) mukaan kaikki käsitteet ovat palautettavissa menneeseen tai nykyiseen kokemustilaan (space of experience) sekä tulevaisuuteen, odotushorisonttiin (horizon of expectations). Kokemukset vapauksien laajuudesta tai määrästä näyttävät aineistomme perusteella määrittävän ihmisten tulevaisuushorisontteja.

Mitä suurempi ihmisen kokemustila on, sitä kauemmas odotushorisontti kaartuu. Mitä ankeampi kokemustila tai jos ihminen on valinnut luovuttamisen tai sopeutumisen, sitä lyhyemmälle odotushorisontti jää. Mielikuvitus yhdistää kokemustilan ja odotushorisontin (Schinkel 2005). Edellä Heksa kertoi juuri tästä. Kielteiset kokemukset ja taloudellinen niukkuus kahlitsevat mielikuvitusta. Jos ainoa todellinen vapaus, mielikuvitus, tyrehetty, tulevaisuudessa on vaikea nähdä hyvää tai sitä ei näe ollenkaan.

4.4 Tulevaisuudentoivoa

Aineistomme ihmiset toivovat ja odottavat esimerkiksi palkkatyötä, omanikäisiä ystäviä, parisuhdetta, lapsen saamista takaisin kotiin perhehoidosta, uskallusta matkustaa laivalla, lomamatkaa naapurimaahan, mukavaa ajanvietettä, terveyttä ja oman kädenjäljen näkemistä.

Aikaisemmin annoimme äänen noin 50-vuotiaalle Hannalle, jolle selviytyminen tarkoittaa vapautta, vähimmäistarpeet tyydyttävää toimeentuloa ja sosiaaliturvan sokkeloiden hallitsemista. Vuoden 2006 kirjoituksessaan Hanna pohti työttömän aikaa ja odottamista, joka määrittyy usein suhteessa viranomaisiin ja joka saa ilmimuotonsa erityisesti työ- ja elinkeinotoimistoissa, joissa virkailijat pitkällä lounastauollaan keskustelevat työttömyydestä yhteiskunnallisena ongelmana sillä aikaa, kun työtön itse kuluttaa aikaansa odotustilassa:

”Meillä työttömillä on kyllä aikaa odotella, mitäs meillä muutakaan, eikun penkille lappu kädessä. Puolentoista tunnin odottelun jälkeen pääsenkin virkailijan puheille, tosin kahvitunnit alkavat juuri samaan aikaan ja valtava kato käy jälleen tiskirivistöllä. Virkailija laittaa rastin koneeseen, homma on minuutissa ohi, todistukseni on laitettu kirjoihin ja kansiin. (...) Lähdin [taas] työvoimatoimistoon. Olin ajoissa paikalla ja istuin käytävällä olevaan tuoliin odottelemaan. Ohitseni kulki edestakaisin, kuin muurahaisia, kiireisiä työvoi-

maneuvoja kahvikupit kädessään. Ajattelin taas, kuinka onnekas olenkaan, kun ei ole kiire minnekään.”

Kiireettömyydestä on tosin seurannut se, ettei Hanna aina edes tiedä, mitä ja kuinka kauan odottaa. Luovan työn tekemistä tällainen epämääräinen odottaminen häiritsee:

”Et jos vaan keskittyy siihen missä, mistä sais nyt seuraavan viikon tai kuukauden vuokrat rahat, ni silloin ei synny [tekstiä]. Et se vähän pitäis helpottaa se homma, että pystys ajattelee jotain muutakin. Mmm, et kyl, kyllä se on aika hankalaa. Mut mä jotenki en, en haluis antaa sen latistaa mua, kyl mä joskus annan latistaa, mutta...” (vuosi 2012)

Kahden viikon ja kuukauden odotushorisontit ovat aineistossa melko tyypillisiä. Yleisesti ottaen vuoden 2006 kirjoituksissa puhutaan ”päivästä toiseen” elämisestä tai ”jokapäiväisestä taistelusta”. Epätietoisuus ja stressi lyhentävät ennakoitavissa olevaa tulevaisuutta.

Varsinaissuomalaisen, noin 70-vuotiaan Mirjan suhde tulevaisuuteen muuttui vuonna 1993 hänen jäätyä työttömäksi. Sitä ennen oli kolme työtä ja runsaasti suunnitelmia ja laina kodin kunnostukseen. Kyläkoulun lakauttamisen myötä Mirja menetti ensin työnsä koulun keittäjänä, ja vähitellen loppuivat myös keikkatyöt leiriemäntänä. Vuonna 2006 hän kirjoittaa:

”Olen odottanut vuosia ihmettä, lottovoittoa tai muuta sellaista. Tosin en lottoa kuin noin neljä euroa muutaman kerran vuodessa. (...) Eli nyt vain odotan veloista pois pääsyn ihmettä tai normaalia kuolemaa.”

Vuonna 2012 hän on työkyvyttömyyseläkkeellä mutta edelleen velkapinteessä, ihmettä odottaen:

Anna-Maria: *Mikä se ihme olis?*

Mirja: *Nii simmost ihmet et et et mä saisin, sitä mä olen rukoillu, niin toi, nyt mä voin näin vanhana jo kehtaa sanoo et mä olen vuaskymmenet rukoillu, nyt mä kehtaa sen jo sanoo ääneen, ni, ni sitä mä ole rukoillu et tul... tapahtus joku semmonen ihme et mä saisin maksettuu velat pois ja sit mä saisin nää suuremmat romut ja tavarat ni selvitetty ettei nää jäis lapsille, lapsenlasten murheiks...*

Nykyään Mirja ennakoi elämää pitkälle. Hän haluaa järjestellä tavarat ja hoitaa velat ennen kuolemaansa, mutta kuolemaansa hän ei enää aktiivisesti toivo. Arjen odotushorisontti puolestaan ulottuu 16 kuukauden päähän. Niin kauan juurikatsastetulla autolla, vapauden symbolilla, saa ajaa.

Mirja viittasi vuoden 2006 kirjoituksessaan kuolemaan, epätoivoiseen odotukseen, johon oli tuleva lunastus tuonpuoleisessa. Tällaista odottamista vuoden 2006 tekstit sisältävät runsaasti. Yleensä mielikuvitus yhdistää tämän hetken tulevaan (Schinkel 2005), mutta jos tämänhetkinen maailma on kovin synkkä, mielikuvitus ei piirrä kuvaa tulevasta. Silloin nykyisyyden ja tulevan välinen yhteys murtuu ja odotukset muuttuvat epärealistisiksi: odotetaan lottovoittoa tai tämänpuoleisen sijaan tuonpuoleista. Marleena on 56-vuotias Euroopasta Suomeen muuttanut nainen, joka pian paluumuuttonsa jälkeen huomasi, että Suomessa on vaikea työllistyä. Hänkin viittaa kuolemaan:

”Mitä enemmän pyristelen, sitä pahemmin takerrun toivottomuuden verkkoon, eikä minua siitä kukaan pelasta. Odotanko siis kuolemaa ja vapauttavaa pistosta vai voisiko vielä sittenkin olla toivoa paremmasta?” (vuonna 2006)

Kuuden vuoden kuluttua hän on luopunut toivosta työllistyä, mutta odottaa vuonna 2018 koittavaa ulkomaan kansalaisen eläkettä. Fantasiat tuonpuoleisesta ovat hävinneet, terveys parantunut ja kerronta saanut myönteisemmän vireen.

”Terveytteni on kuitenkin hyvä ja vaikka alakuloisuus välillä iskee, en ole kuitenkaan enää vakavasti masentunut. Pelko masentumisesta on kylläkin aina läsnä. Yritän pysyä järjissäni maalaamalla ja lukemalla.” (vuosi 2012)

46-vuotiaan Elwiiran kielessä vilahtavat kuolema ja ikuinen häpeä ja epäily siitä, ettei hänen ihmisarvonsa koskaan palaudu.

”Ulosottohelvetti kohdallani on pyörinyt jo noin kahdeksan vuotta. Mikäli terveyttä riittää ja saan käydä töissä, loppu perinnälle häämöttää noin parin vuoden päässä. Palautuuko myös ihmisarvoni? (...) Vai seuraako häpeä mukani aina viimeiselle matkalle asti?” (vuosi 2006)

Vuonna 2012 Elwiira on edelleen ulosottokierteessä. Elämä on tiukkaa, mutta ”köyhyys ei ahdistaa samalla tavalla kuin kuusi vuotta sitten”. Kun lapset eivät tarvitse enää huolenpitoa, jää aikaa itselle. Lasten kasvaminen on vaikuttanut siihenkin, että rahareikiä pystyy ainakin jossakin määrin ennalakoimaan aiempaa paremmin. Kaiken lisäksi lastenlapset saavat Elwiiran unohtamaan häpeänsä:

”Lasten, jos kenen, seurassa unohtuvat murheet. Pikkulapsi ei arvostele eikä häpeä. Köyhänkin mummun syli on kullanarvoinen paikka.” (vuosi 2012)

Joskus tulevaisuushorisontti pitenee yllättäen. Niin kävi 56-vuotiaalle pohjoissavolaiselle Mauralle. Elämä näyttää päällisin puolin hyvältä. Kekseliäänä naisena Maura hallitsee monia luvallisia ja luvattomia keinoja ulkokuoren ylläpitämiseksi. Kuoren alla elää kuitenkin synkkä nainen, joka ei tulevaisuudeltaan paljoa odota:

”Minä haen koko ajan töitä, kunnes tunnustan itselleni, että olen liian vanha. Muuta syytä en työttömyyteni todella keksi, papereidenkaan perusteella. Elätellen unelmaa, että saisin uudet tekohampaat, miehelleni silmälasit ja vielä joskus kahden- tai viidenkympinsetelin, minkä voisin käyttää puhtaalla omalla tunnolla turhuuteen (...) Meillä ei ole varaa mihinkään. Liekö unelmiin-kaan?” (vuosi 2006)

Saman vuoden lopulla hän yllättäen työllistyy. Vaikka palkka on pieni, se tekee monia asioita mahdolliseksi. Maura alkaa maksaa velkojaan pois. Luottokortin saaminen on sekin saavutus, merkki kunniallisesta kansalaisuudesta.

Pienituloiset ihmiset joutuvat usein pakon sanelemina elämään hetkessä. On täysin erilaista elää päivästä toiseen pakosta kuin vapaasta tahdosta. Vuonna 2012 Maurakin on saanut mahdollisuuden elää hetkessä. Tulevaisuudenodotukset ovat konkretisoituneet. Näin hän kirjoittaa:

”Nyt aiomme mennä sinne [Madeiralle], sillä minä voin jo hakea vuorotteluvapaata töistä (...). Eläkkeelle en pääse vielä vuosiin! (...) Nuorin poikammekin on löytänyt paikkansa, nyt olemme kahden. (...) Köyhyys on pitänyt meidät yhdessä, meillä ei ole ollut varaa erota.” (vuosi 2012)

Joillakin tekstin sävy on muuttunut, vaikka kertojan elämässä ei olisi tapahtunut kummoisiakaan. 65-vuotias Aino Päijät-Hämeestä ajattelee vuonna 2006 näin:

”Onneksi en edes haaveile matkustamisesta, uusista vaatteista, huonekaluista, ravintolailloista. Vanha sanontahan on, että köyhyys ei ole ilo kellekään vaikka se joskus naurattaa. Nykyisellään se ei edes naurata.” (vuosi 2006)

Kuusi vuotta myöhemmin Ainon aikaa ja odottamista rytmittävät vuodenaajat, ja vaikka Aino ei väitä ilottomuuden väistyneen, elämä tuntuu siedettävältä:

”Mieliala on huomattavasti kohentunut niistä ajoista, samoin kunto. Töitä ei ole ’työkkäri’ tarjonnut kertaakaan, silloin kortistoaikanakaan. Aika kuitenkin kuluu hyvin, on puutarhanhoitoa, syksyllä sienestystä ja marjastusta. (...) Kaikesta huolimatta elämä on elämisen arvoista.”

Tutkiessaan elämän epävarmistumista Itä-Suomessa Jokinen ym. (2011, 29–35) havaitsivat, että epätyypilliset työsuhteet vaikeuttivat tulevaisuuden ennakkointia ja aiheuttivat murtumia tulevaisuushorisonttiin. Jotta epäjatkuvuuksilta vältyttäisiin, tulevaisuuden pitäisi olla ainakin jossakin määrin hallittavissa. Esimerkiksi luonto tarjoaa tiettyä ennakoitavuutta. Kielteiset kokemukset työvoimaviranomaisten ja työnantajien kanssa aiheuttavat paitsi vihan ja nöyryytyksen tunteita, myös haavoittavat tunnetta osaamisesta ja kyvyistä. (Jokinen 2011.)

Seuraavassa luvussa tutkimme selviytymistä osaamisen, kykenemisen, tahtomisen ja täytymisen ilmaisuissa. Vaikka kertojien elämät ovat usein pysyneet pääpiirteittäin samanlaisina, tekstit vihjasivat jonkin muuttuneen: Kertoja saattoi kirjoittaa yhteiskunnallisesta tilastaan myönteisemmin tai hänellä oli aikaisempaa enemmän tähän elämään liittyviä tulevaisuudenodotuksia.

5. Selviytymisestä kertovat ilmaisut

Sisällönanalyttinen havaintomme oli, että kertojat puhuivat paljon pystymisestä, mahdollisuuksista, haluamisesta, tahtomisesta ja tekemisestä. Tutkiaksemme asiaa tarkastelimme vuosien 2006 ja 2012 tekemisen ja olemisen ilmaisuja. Esitämme modaliteettien analyysin neljän kertomuksen avulla⁹. Tässä esiteltävät tapaukset on valittu havainnollistamaan sitä muutosta, joka liittyy kielen muotoon.

Kertomuksia on lyhennetty esittämällä niistä olennaiset lausumat taulukossa. Tekstin seurattavuuden vuoksi tekstiä on siirretty kronologiseen järjestykseen. Modaliteettiin viittaavat sanat ja lausumat on lihavoitu. Taulukon vasemmanpuoleisessa sarakkeessa on kertojan lausumat ja oikealla tulkinta modaliteeteista. Oikeanpuoleisessa sarakkeessa kerrotaan myös, mikäli tarpeellista:

---

⁹ Kertomukset kokonaisuudessaan ovat tutkimushankkeen verkkosivuilla osoitteessa www.selviytyminen.fi. Haastattelut eivät tässä analyysissä ole mukana, koska niiden modaalisuus on sekä kertojan että haastattelijan yhdessä luomaa ja siksi hankalasti yleistettävissä yhdessä kertomusten kanssa. Vähemmän tulkinnanvaraista on tutkia yhden ihmisen ilmaisemaa modaalisuutta.

- orientaatio, kun kyseessä on kertomuksen kannalta olennainen, lukijaa johdettava lausuma
- asemointi, kun kertoja paikantaa itseään sosiaalisiin suhteisiin
- odotukset, kun kertoja ottaa ne esille
- muutos.

5.1 Pakko tyytyä ja pärjätä

Väsyminen, salaaminen (”salaamisesta on tullut taidelajini”), voimattomuus (”olen nostanut kädet pystyyn”) ja sopeutuminenkin joskus (”hiljalleen into hiipui ja alkoi sopeutuminen olemaan”) ovat täytymisen tiloja, joissa erityisesti myönteisen tahtomisen ja osaamisen ilmaisut heikentyvät. Täytyminen on sitä, että toimii ulkoisten ärsykkeiden pakosta, jos niidenkään. Kertojien masennus saa usein täytymisen modaliteetin. Täytyminen johtuu suppeasta yhteiskunnallisesta tilasta, myönteisen vastavuoroisuuden puutteesta ja pakotetusta vastavuoroisuudesta – siitä, että on sopeuduttava mielivaltaiselta tuntuvan järjestelmän ehtoihin. Näin asian ilmaisee 47-vuotias Köyhäs vuonna 2006:

”...jotta edes itse huomaisi ja ymmärtäisi olevansa se minä, joka voi ja jolla on kyky tehdä omin ehdoin jotakin päätöksiä, ei vain jonkin byrokraattisen tahon ehdoin toteuttaa taloudellista kuria.”

Monet vuoden 2006 tekstit on kerrottu täytymisen modaliteetissa. Vuonna 2006 lappilainen, 49-vuotias, entinen kirjastovirkailija ja teini-ikäisen tytön äiti Anna on yksi heistä ja yksi niistä, joiden olemiseen ja tekemiseen liittyvä kuvaus on muuttunut myönteisemmiksi.

Vuosi 2006

Tyttären kummitäti oli jättänyt maksamatta takaamani lainan. (...) Onneksi pääsin velkajärjestelyyn, mutta silloinkin iski masennus.	ORIENTAATIO KYKENEMINEN
Minä en jaksanut mennä tänään töihin, en ole jaksanut mennä sinne viikkoon. (...) mutta minun on pakko. Työpaikkalääkäriin mukaan minua vaivaa masennus.	TÄYTYMINEN väsymys, masennus
Elän päivän kerrallaan odotellen tilipäivää. Lähikauppaan en kehtaa mennä ennen torstaita, silloin on tilipäivä. (...) silloin ostetaan jääkaappi täyteen ruokaa.	ODOTUKSET päivän mittaisia ASEMOINTI TÄYTYMINEN häpeä ja itsen suojele
Ja sitä paitsi nämä pienet puutteet kestää oikein hyvin, kun ei tarvitse kirjoittaa kaupan kassalla nimeä kauppakuittiin yrittäen samalla peittää kädellä velkasaldoa, ettei seuraava asiakas, joka yleensä on aina joku tuttu, näkisi miten kurjasti meillä oikeasti menee. (...) Viime yönä en juuri nukkunut.	TÄYTYMINEN salaaminen KYKENEMINEN 'ei tarvitse'
Nyt on kuitenkin onneksi työpaikka eikä tarvitse jännittää kuukaudesta toiseen, saadaanko sosiaalitoimistosta rahaa vai ei.	KYKENEMINEN työ ennakoitavuus
Seurakunnalta voisi tietysti käydä hakemassa ruokapaketin, mutta minä en jaks a ainakaan tänään.	TÄYTYMINEN EI-KYKENEMINEN
On olemassa asioita joihin vain on pakko olla rahaa ja sitten on sellaisia asioita, joihin sitä vain kerta kaikkiaan ei ole .	TÄYTYMINEN vaihtoehtottomuus
Minua väsyttää, minua väsyttää. Kunpa voisin vain nukkua ja herätä eräänä kauniina päivänä jääkaappi täynnä ruokaa, vuokra maksettuna ja rahaa lompakossa vielä seuravankin päivän ostoksiin, bussikorttiin, uusiin vaatteisiin, hammaslääkäriin ja muuhun turhuuteen. (...) Torstaina kehtaa taas mennä kauppaan ja pääsee apteekkiin hakemaan lääkkeit.	ODOTUS toiveet kunniallisuus KYKENEMINEN
Pitää saada itsensä kuntoon, että pääsee taas töihin. Jostakin täytyy löytä motivaatio käydä töissä, vaikka siitä ei ole rahallisesti mitään helvetin hyötyä, saman saisi soskusta – mutta silloin pitäisi lähettää lippua ja lappua ympäröivä joka kuukausi.	TAHTOMINEN halu pois täytymisen maailmasta kykenemisen maailmaan, riippumattomuus

Annan kertomuksen lopussa on jo kuultavissa päättäväisyyttä: tämä nainen haluaa päästä pois täytymisen maailmasta. On vain löydyttävä keino siihen, että kykenee käymään töissä, sillä vaikka töissä käynti ei tarkoittaisi parempaa toimeentuloa, se tarkoittaa ainakin itsenäisyyttä ja suurempaa vapautta.

Vuosi 2012

Taloudellisesti tilanne ei ole juurikaan muuttunut. (...) Tällä hetkellä olen määräaikaisella eläkkeellä työstäni. On hyvin todennäköistä , että jään pysyvästi eläkkeelle ensi vuoden puolella.	ORIENTAATIO ODOTUS
Tyttäreni on aikuistunut ja muuttanut kotoa pois. Hän on työssä ja koulustaan vastaavassa työssä. Olen tyytyväinen , että pystyin kouluttamaan hänet ja hänellä menee hyvin. (...) Olen ollut myös parisuhteessa. (...) Toisaalta olen kyllä hyvinkin onnellinen, että pääsin siitä auervaarasta eroon ja haluan elää elämäni yksin.	OSAAMINEN KYKENEMINEN TAHTOMINEN
Elämänlaatuni on parempi nyt kuin työssä ollessani ja voim elää voimavarojeni mukaan tuntematta huonoa omaatuntoa siitä, että en täytä vaatimuksia. Minun ei tarvitse selittää kenelläkään , miksi juuri nyt en ole tehokas, pirteä ja iloinen. Voin vetää peiton korville ja ajatella, että onhan päivä vielä huomennakin, tämä päivä menee nyt näin.	KYKENEMINEN työkyvyttömyyseläke TAHTOMINEN KYKENEMINEN enä ei ole pakko
Olen suorittanut avoimessa yliopistossa kuvataiteen opintoja (...) Sain sovittua avoimen yliopiston kanssa, että maksan opintomaksun kahdessa erässä. (...) Olin hyvin helpottunut , kun lääkäriini sanoi, kun tiedustelin häntä, voinko opiskella, että se on vain hyväksi (ja siinä hän muuten oli oikeassa!). Pelkäsin , että opiskelu ei ole mahdollista lainkaan.	KYKENEMINEN ulkopuoliset mahdollistajat, vapaus byrokratiasta OSAAMINEN ODOTUS täytymisen pelko
Taideopinnot sijoittuvat iltoihin ja viikonloppuihin, joten en tunne itseäni ainakaan niin yksinäiseksi, voim kuulua ryhmään ja tulla hyväksytyksi sellaisena kuin olen, ilman ulkoista statusta ja vaurautta.	KYKENEMINEN ryhmään kuuluminen
(...) sitten taas on päiviä, jolloin ei huvittaisi edes nousta sängystä ja katseleminen kateellisena ihmisiä, jotka kantavat täysiä ruokakasseja kotiinsa.	EI-KYKENEMINEN
Eniten minua kuitenkin harmittaa, että vakuutusyhtiö sanoi kotivakuutuksen irti, kun maksut olivat myöhässä. Nyt en sitten saa kotivakuutusta, koska luottotietoni eivät ole kunnossa.	TÄYTYMINEN olosuhteiden pakko
(...) olen onnellinen jokaisesta päivästä , jonka ylipäätään saan elää. Minulle nyt vain kävi tässä elämässä näin.	ODOTUKSET KYKENEMINEN tyytyminen

Täytyminen tarkoittaa aineistomme kertojille pakkoseikkailua yhteiskunnan byrokratiasokkelossa. Kaikki tämä yhdessä taloudellisen niukkuuden kanssa jäytävät odotushorisonttia ja pakottavat ihmiset ratkaisuihin, joihin eivät vapaampina mukautuisi. Mutta vastaavasti pakon poistumista seuraa tunne vapaudesta, joka vahvistaa pystyvyyden tunnetta.

5.2 Jaksaa, pystyy, kykenee!

”Jatkuva huoli toimeentulosta ja tulevaisuudesta ahdistaa ja sumentaa, tekee lopulta täydellisen kyvyttömäksi, myös henkisesti.”

56-vuotiaan Marleenan köyhyydessä on viime kädessä kysymys siitä, että muuttuu kykenemättömäksi – samaa asiaa, mutta toisin sanoin Amartya Sen käsittelee toimintakykyteoriassaan. Kykeneminen on jotakin, mitä voidaan ulkoapäin vahvistaa ja lisätä. Se alkaa siitä, että on vapaa tekemään jotakin eli on riittävästi varaa ja mahdollisuuksia ja tunne asioiden ohjattavuudesta. Hankalasti hallittava arki, suppea yhteiskunnallinen kokemustila ja vähäinen usko tulevaisuuteen pienentävät kykenemisen tunnetta. Silloin ihminen ei näe ympärillään olevia mahdollisuuksia tai jos näkeekin, ei enää välitä tarttua niihin.

Seuraavan kertomuksen päähenkilö on 29-vuotias Jen, jonka elämä on edennyt vuodesta toiseen samanlaisena. Olemisen ja tekemisen ilmaisut kuitenkin paljastavat, että hän voi vuonna 2012 paremmin kuin kuusi vuotta aikaisemmin. Kohentunut psyykinen terveys on pitänyt hänet myös fyysisesti terveenä. Lisäksi Jen haaveilee enemmän kuin ennen.

Vuosi 2006

<p>Opin jo pienenä, millaista on köyhän elämä. (...) Opin siinä, ettei voi kaikkea saada mitä haluaa. (...) Pärjäsin hyvin pienillä tuloillani, varmaankin lapsuudesta asti opittua.</p>	<p>OSAAMINEN TÄYTYMINEN</p>
<p>Arvatkaapas, mitä ostin ensimmäisellä viikkorahalla? En ostanut karkkia, ostin maitotölkin. Halusin auttaa vanhempiani. (...) Minua säälistää hänen [isän] tilansa ja jos olisin yhtään enempää varoissani, antaisin hänelle osan rahoistani (...) Olen ehdottanut, että isäni tulisi mukaan [leipäjonoon], mutta hän ei pidä ajatuksesta, ilmeisesti häpeää sinne menoa.</p>	<p>TAHTOMINEN kohdistuu itsen ulkopuolelle, vanhempiin KYKENEMINEN isän auttaminen</p>
<p>Sitten muutin uudestaan, ei mitään muutosta (...) minäkin sain eläkkeen. (...) mutta sitten minulle alkoi tulla impulssiostoksia. Ostelin vähän mitä sattuu, milloin sattuu, miettimättä sen kauempaa. Nyt sekini on jäänyt väliin aika hyvin.</p>	<p>EI-KYKENEMINEN ongelmia halujen hallinnassa</p>
<p>Olen päässyt myös matkustamaan. 2000 kesällä olin vaihdossa Virossa. Siellä köyhyys näkyy joka kohdassa (...) Myös Englannissa olen käynyt useamman kerran. Lontoossa kodittomat makaavat kaduilla ja toivovat saavansa edes vähän ruokarahaa.</p>	<p>KYKENEMINEN mahdollisuus matkustaa ASEMOINTI</p>
<p>Naurettavinta Suomen politiikassa on se, että kun asun yhdessä kihlattuani kanssa ja hänellä on säästöjä, niin se lasketaan hänen tuloiksi ja näin olen minä en saa mitään rahaa soskusta. Minun pitää elää kumppanini siivillä.</p>	<p>TÄYTYMINEN ASEMOINTI yhteiskuntakritiikki</p>
<p>Jos vertaa Suomen ja muiden maiden köyhyyttä, niin Suomessa sitä ei juuri ollenkaan näytetä, eikä siitä puhuta. Onhan Suomi rikas maa. Miksi myöntää, että täällä olisi köyhyyttä? (...) Tässä maassa kaikkein huonoiten on asiat kodittomilla, opiskelijoilla, työttömillä ja eläkeläisillä, johon itse itseni tunnustan.</p>	<p>TÄYTYMINEN ASEMOINTI yksi köyhimmistä</p>

Jenin vähäiset halut kohdistuvat vuoden 2006 tekstissä vanhempien auttamiseen. Jen osaa elää pienillä tuloilla, koska on pakko – vaihtoehtoja ei ole. Voimakkaammin Jen ilmaisee täytymistä ottaessaan kantaa yhteiskunnan järjestelmään: ”Naurettavinta Suomen politiikassa on (...) että minun pitää elää kumppanini siivillä.”

Kuuden vuoden kuluttua monet asiat ovat Jenin elämässä toisin.

Vuosi 2012

<p>Olin 2006 vuonna viimeisen kerran mielisairaalassa masennuksen takia. (...) Sain vuoden 2007 aikana käytyä lukion loppuun iltalukiassa. Yritin YO-kirjoituksia, mutta kävi yksi kömmähdys, jonka takia en tehnyt loppuun. Sain kuitenkin lukion päättötodistuksen.</p>	<p>KYKENEMINEN opinnot</p>
<p>Taloustieteiden linja oli hyvä, kun siellä opittiin monia hyödyllisiä asioita, kuten terveellisen ja halvan ruuan tekoa ja muutenkin siellä sai joka päivä aterian, johon kuului leivät, salaattit, terveellinen lämmin ruoka ja jälkiruoka.</p>	<p>OSAAMINEN oppiminen KYKENEMINEN taloustieteiden / ruuat ja kykenevöityminen</p>
<p>[edeltää fyysinen sairastuminen] Henkinen kuntoni oli sen verran huono, että kerkesin olla vain noin kuukauden matkailun opinnoissani ja sitten sovimme koulun ja hoitotahoni kanssa, että menenkin aikuisille tarkoitettulle kuntouttavalle ja valmentavalle linjalle.</p>	<p>KYKENEMINEN itseä koskeva päätöksenteko, vaihtoehdot</p>
<p>Luokka oli todellakin mukava ja opettajat ja ohjaajat myös. Linja oli aivan älyttömän hyvä, varsinkin kun siellä sai taas todella terveellisen ja maittavan ruuan joka päivä. Me tehtiin myös pari yönylireissua ja ne olivat ilmaisia meille, kuten myös päiväretket. Pääsimme myös keilaamaan, elokuviin, teatteriin ja muihin tapahtumiin ja urheilujuttuihin ilmaiseksi. Kävin myös eräässä kuntokeskuksessa jumpissa ja kuntosalilla monta kertaa viikossa.</p>	<p>KYKENEMINEN ulkoapäin tulleet innostus ja mahdollisuudet ODOTUKSET kuntoilusta tuli tapa</p>
<p>No, sitten alkoi tapahtua niin, että mieheni uusi työnantaja alkoi jättää mieheni palkkoja maksamatta tai maksoi ne todella myöhässä. (...) Oltiin jo siinä tilanteessa, että varattiin ohjaajani kanssa aika kuluttaja-asiamiehelle, jonka kanssa keskustelimme asiasta. (...) Meillä oli niin tiukka rahatilanne, ettei saatu edes vuokria maksettua useammalta kuululta, joten laskuja meni ulosottoon ja luottotiedot menivät.</p>	<p>KYKENEMINEN tuki + kyky haakea apua EI-KYKENEMINEN luottotiedot menivät</p>
<p>[Parkettialttaa ilmestyy mustia läiskiä] Noin kaksi kuukautta myöhemmin selvisikin, että meidän kissa oli pissannut niihin tummiin kohtiin. Se sen talon vuokraisäntä sanoi, että lattia pitää laittaa uusiksi. (...) Tehdään siitä kyllä oikeusjuttu, jos aikovat vaatia koko lattiasta maksun.</p>	<p>TAHTOMINEN taistelutahto</p>
<p>Saimme juuri maksettua loputkin ulosotot pois, joten meille jää jonkin verran enemmän rahaa käteen kuussa.</p>	<p>KYKENEMINEN rahaa johonkin muuhun</p>
<p>Nyten, kun psyykinen vointi on ollut parempi, fyysisiäkään vammoja ja sairauksia ei ole ollut niin paljon (...) Meillä on nyt sellainen tilanne, että olemme jo parin kuukauden ajan koittaneet, että jos saisimme perheenisäystä. Psyykinen vointini on ollut jo pitkään tasainen ja tämän vuoden puolella olen sairastanut vain kerran, kun minulla on yleensä ollut jotain korkeintaan kahden kuukauden välein.</p>	<p>ORIENTAATIO KYKENEMINEN parempi terveys, uudet haaveet mahdollisia TAHTOMINEN ODOTUS uusi elämä</p>

Vuoden 2006 tekstissä Jen asemoi itseään yhteiskunnallisiin suhteisiin epäoikeudenmukaisesti kohdeltuna, mutta vuonna 2012 hän on saanut puolustuskykynsä takaisin ja taistelee oikeuksistaan. Yhdessä opettajien, ohjaajien ja viranomaisten tukemana ja ohjaamana hän osaa ja pystyy neu-

vottelemaan asioistaan ja etsii ratkaisuja ongelmiinsa. Jos kohta valtio paljon pakottaakin, niin se tarjoaa myös kykenevöittäviä rakenteita (ks. Miettinen 2013), kuten Jenin kertomus osoittaa. Rahan merkitystä kykenevöittäjänä ei pidä väheksyä.

Vaikka Jenin elämä on ollut lukuisten fyysisten ja psyykkisten sairastumisten ketju, terveys on pikku hiljaa parantunut. Vuoden 2006 tekstissä ei haaveilu juurikaan kuulu. Kuusi vuotta myöhemmin Jen odottaa päätöstä pysyvistä työkyvyttömyyseläkkeestä ja toivoo perheellisäystä. Odotushorisontissa on uusi elämä.

Jenille selviytyminen tarkoittaa elämän tasapainoisuutta – sitä, että hän pysyy psyykkisesti ja fyysisesti hyvinvoivana ja saa siihen ulkoapäin voimavaroja. Jen ei suoranaisesti kerro, miten hänen psyykkinen terveytensä on kohonnut, mutta siitä kertoessaan hän viittaa runsaasti ulkoisiin voimavaroihin ja rakenteisiin (raha, opettajat, kuluttaja-asiamies, keskustelut, elintapoihin ja arkeen liittyvä koulutus, vaihtoehdot, uudet mahdollisuudet).

5.3 Tahtoa ja tavoitteita

Nimimerkki Neea Sjösten on 36-vuotias satakuntalainen nainen, joka 1990-luvun lamassa menettää yllättäen työnsä ja sitten puolisonsa avioerossa. Hänelle jää huonokuntoinen asunto ja velka. Vuoden 2006 tahtomisen ja haluamisen modaliteetissä etenevän tarinan hän kertoo viisieräisenä oteluna.

<p>Minun tarinani sai alkunsa 90-luvun alkupuolella, ikää kaksikymmentä ja risat, lama oli pahimmillaan ja minun uskoni elämän onnellisuuteen vankkumaton. (...) Minulla oli työtä, tosin ei vakituista, mutta pitkäaikainen pätikätyösuhde kuitenkin ja ansiot olivat suhteellisen hyvät. Kaikki muutui kuukaudessa, työnantajalla olisi jatkossa tarjota työtä vain satunnaisesti (...) siinä se oli edessäni koko totuus, kolmesataatuhatta markkaa ja rippeet päälle [lainaa], tuloista ei tietoaakaan.</p>	<p>ORIENTAATIO ODOTUKSET KÄÄNNE TÄYTYMINEN EI ODOTUKSIA</p>
<p>Asuntoamme en halunnut menettää. (...) Tontti oli kuitenkin kaunis ja ajatussani näin miten se oli seitsemänkymmentä vuotta aiemmin kukoistanut sireenien ja kirsikkapuiden kukkiessa.</p>	<p>TAHTOMINEN ODOTUKSET mennyt ja haaveet kohtaavat</p>
<p>Mieheni lähdön jälkeen iski täydellinen lamaannus, kolmeen kuukauteen en osannut tehdä mitään. (...) Elin kuin kuuro, sokea, tunteeton olio, minä vain olin, mutta en tuntenut mitään, en edes vihaa. Postilaatikossa oli joka päivä tuttu näky, pino laskuja jotka avasin ja työnsin sivuun.</p>	<p>EI-OSAAMINEN TÄYTYMINEN haluttomuus tahdottomuus vetäytyminen</p>
<p>Tulot olivat pakko saada säännölliseksi joten uusi työpaikka hakuun, ainoa vaihtoehto oli työ nakkikioskilla. (...) Sitten Ladan nokka kohti Pohjalaista, sain lehdenjakotyötä aamuyön tunneiksi, työt aloitin jo samalla viikolla. (...) Elämä oli armotonta työntekoa ja taistelua laskujen eräpäiviä vastaan, jonakin päivänä tajusin, että tämä ei riitä, tarvitsen lisäansioita. Seuraavana päivänä kävelin siivousfirmaan ja kysyin viikonlopputöitä, töitä järjestyi heti.</p>	<p>TAHTOMINEN sisäinen pakko, taistelutahto TÄYTYMINEN ODOTUKSET suunnitelmallisuus</p>
<p>Tämä viiden vuoden jakso oli minulle eräänlainen urheilusuoritus, urheilijan motiivina on arvokisamitali, minun motiivini oli palauttaa itseni moitteettomaksi kansalaiseksi ja saada elämäni sen arvoiseksi, että voin mennä illalla nukkumaan murehtimatta huomisesta.</p>	<p>TAHTOMINEN KYKENEMINEN ASEMOINTI ODOTUKSET</p>
<p>Joskus kun oloni oli todella surkea, kävelin merenrantaan, annoin kyynelten valua poskilleni ja odotin, että aallot jotka huuhtoivat rannan kallioita, olisivat huuhtoneet murheeni edes hetkeksi pois.</p>	<p>OSAAMINEN etsiä lohdutusta luonnosta ODOTUKSET</p>
<p>Loputonta työntekoa oli kestänyt noin puolitoista vuotta, yllättäen tajusin, että autoa varten otettu laina oli kokonaan maksettu ja sähkö, puhelin ja vesimaksut hoituivat eräpäivänä, työni ei ollut mennyt hukkaan. (...) Kaksi vuotta olin tehnyt kolmea työtä, nukkuen vuorokaudessa vain kaksi muutaman tunnin pätkeä. Levitin laskut ja tiliotteet pöydälle, laskin tuloni ja menoni moneen kertaan. Opintolainaa oli kolme lyhennystä jäljellä, laskin saavani lainan kokonaan maksettua tulevan kesän lomarahoista.</p>	<p>ODOTUKSET tavoitteet saavutettu, uudet tavoitteet TAHTOMINEN KYKENEMINEN</p>
<p>Päätin lopettaa lehtien jakamisen, tilalle otin iltasiivousta. Askel uuteen muutokseen oli otettu, vahvistaakseni ajatukseni oli pakko lähteä kävelylle, vaikka muutos askarrutti, tiesin tehneeni oikean ratkaisun. Avatesani ulko-oven haistoin kevään tuoksun, kuulin linnun laulun ja tunsin auringonsäteiden lämmön poskillani, tajusin olevani elossa, olin vielä terve ja minulla oli työtä, minä selviän. Ensimmäinen kerta kun uskoin selviytyväni. (...) Jokainen lainanmaksuerä sai minut tuntemaan mielihyvää, seurasin miten koron osuus pieneni ja lyhennyksen osuus kasvoi.</p>	<p>TAHTOMINEN KÄÄNNE OSAAMINEN ODOTUKSET usko tulevaan KYKENEMINEN</p>

Poikkeuksellisen runsaasti tahtomisen (päätin, motiivi, urheilusuoritus) ilmaisuja sisältävää tarinaa rytmittävät vuodenaikojen vaihtelut. Muistot kohtaavat useassa kohdin tulevaisuuden. Neean kertomus havainnollistaa erityisesti sitä, kuinka tahtominen, kykeneminen ja odotukset kulkevat kerronnassa lähellä toisiaan. Neean selviytymistapaa kuvastaa tietynlainen mukautumattomuus yhteiskunnan tarjoamiin valmiisiin polkuihin ja huono-osaisen identiteettiin.

Vuosi 2012

<p>Uusi taloni valmistui neljä vuotta sitten. Elämäni on ollut kohtuullisen tasa-painoista tavallisen ihmisen elämää. Rahat ovat riittäneet normaaliin elämään, tosin kovin vaativa en elämäni suhteen ole. Köyhyys opetti tarkan elämisen tyylin, enkä kaipaa mitään ihmeellisyyksiä elämäni.</p>	<p>KYKENEMINEN normaaliin elämään OSAAMINEN elää niukuudessa TAHTOMINEN tyytyminen</p>
<p>Töitä on ollut koko ajan, tosin välillä tein kaksi kuukautta osa-aikaista työtä. Nykyisessä työssäni palkka on hieman alle keskitasoa ja jonkin verran saan vuokratuloa vanhasta asunnostani jota en myynyt. Pidän vanhan asuntoni, koska sen myyntihinta olisi ollut aika pieni ja vuokratulot tasaavat jonkin verran talouttani. Vanhan asunnon pitäminen on myös jonkinlainen turva-verkko, jos jotakin sattuu, voin tarvittaessa myydä nykyisen asuntoni ja muuttaa takaisin vanhaan asuntooni.</p>	<p>KYKENEMINEN normaaliin elämään OSAAMINEN ODOTUKSET ennakointi, varautuminen</p>
<p>En haaveile ulkomaanmatkoista, kunhan joskus käyn muutaman päivän lomalla jossakin lähistöllä. Kerran vuodessa muutaman päivän irtiotto arjesta riittää minulle. Saan edelleen voimani luonnosta, sen kauneudesta, tuoksuista ja moninaisuudesta.</p>	<p>TAHTOMINEN tyytyminen ODOTUKSET KYKENEMINEN luonto hoivaa</p>
<p>Seuraavana tavoitteenani on saada uusi, koulutustasoani vastaava työpaikka. Toivon myös, että koulutus näkyisi tulevaisuudessa palkassani. Opiskelu selvensi minulle myös ammatillisesti tulevaisuuden työkenttää. Sitten, kun taloudelliset resurssit antavat mahdollisuuden, aion jatkaa opintojani esim. avoimen yliopiston puolella.</p>	<p>TAHTOMINEN KYKENEMINEN opiskelu ODOTUKSET toivo, talous</p>
<p>En ole katkera, että se aika, jolloin olisi pitänyt hankkia lapsia, meni ponnistellessa oman elämän tasapainoon saamiseen. Joskus kuitenkin mietin, millaista elämä olisi nyt, jos en olisi kokenut köyhyyttä. Ehkä elämässä kaikella on tarkoituksensa ja minun tehtäväni tässä elämässä on ollut kasvattaa itseäni.</p>	<p>OSAAMINEN tunteiden hallinta TAHTOMINEN ODOTUKSET mennyt ja tuleva rinnan OSAAMINEN</p>
<p>Menneisyyden haamut ovat kuitenkin takaraivossa, jos jonakin päivänä sattuu jotakin odottamatonta, mikä vie talouden epätasapainoon. Tosin yritykseni olla ajattelematta asiaa ja nauttia siitä, mitä minulla nyt on. (...) Köyhyys opetti minua kokeilemaan rajojani. Ehkä rajojen kokeileminen on eräänlainen elämäntapa, (...) Kaipaan elämäni, kerta toisensa jälkeen, jonakin uutta ja haasteellista.</p>	<p>ODOTUKSET epävarmuus TAHTOMINEN KYKENEMINEN + TAHTOMINEN = elämäntapa, haasteet</p>

Jos ihminen ei tahdo, ei hän myöskään tavoittele, mutta tahtomiseen tarvitaan riittävä määrä henkisiä, fyysisiä ja yhteiskunnan tarjoamia voimavaroja. Pelkästään muiden antama tavoite ei riitä. Se voi kyllä synnyttää motiivin tahtoa mutta ei takaa sitä. Tahtominen ja kykeneminen luovat tulevaisuuteen avaruutta, kuten Kaarinan, 56, teksti osoittaa:

”Haluan elää jokaisen päivän parhaimmalla mahdollisella tavalla, liikaa muurehtimatta, katse eteenpäin.”

5.4 Osaaminen, taidot ja myönteinen palaute

Viimeisimpänä esittelemme muutoksia osaamisen ilmaisuissa. Täytymisen ja tahdottomuuden tilaan joutuneille näyttäisi ratkaisevaa olevan tahdonvoiman löytyminen, mikä ei suinkaan tarkoita sitä, että selviytymistä voisi selittää pelkästään yksilön ominaisuuksilla. Hyvinvointivaltio on tässä paljon vartijana, koska ihminen tarvitsee paitsi taloudellista ja sosiaalista tukea myös tilaisuuksia, joissa osoittaa kyvykkyytään ja osaamistaan ja saada tunnustusta.

Kymenlaaksolainen Elisa on vuonna 2006 menettänyt kaiken toivonsa työllistyä. Toiveet haihtuvat kuin savu tehtaan piipusta. Iltauinnillaan hän katselee vastarannan tehdasta, joka merkitsee Elisalle menetettyä turvaa. Vuonna 2012 mahdoton onkin muuttunut mahdolliseksi, ja nainen työskentelee esimiehenä pitkäaikaistyöttömiä työllistävässä yhdistyksessä.

Muutosta edelsi epäonnea ja pakkoa sopeutua järjestelmään, mutta sitten juuri järjestelmä mahdollisti myönteisen muutoksen. Elisan kertomuksen avainsanoja ovat osaaminen ja rohkaisu.

Vuosi 2006

Kauppareissu melkein takanapäin. Tilillekään ei vielä ollut tullut korvauksia. No, eihän vielä ollut aikakaan, ajattelen.	ORIENTAATIO OSAAMINEN ennakointi
Taidan illemmalla poiketa uimaan. Teen muutaman voileivän evääksi ja termospulloon kahvia mukaan, tietenkin.	ODOTUS OSAAMINEN erilaiset taidot KYKENEMINEN virkistäytyminen
Vastakkaisella rannalla on sellutehdas. (...) Siellä tehtaalla tehdään työtä, sellua, tauotta kolmessa vuorossa. On tehty jo polvesta toiseen samoissakin suvuissa kymmenien vuosien aikana.	ORIENTAATIO menneisyys ja nykyisyys
Mietin ja säpsähdän ajatukseen omasta mahdollisuudestani työllistyä. Tässä rannalla sen mahdollisuuden mahdottomuus tulee konkreettisesti todellisuudeksi, eteeni. Minun on aivan yhtä toivotonta päästä työelämään kuin uida kilometrin matka virtaavan salmen tehtaan rantaan. Tästä ja nyt. Tuossa toisella puolella tulosta tuottava, elämän turvaa antava tehdas ja tässä ystävinäni, turvani, tuulen tuivertamat käkkyräiset männyt, rantakukat, kivet ja kalliot.	EI-KYKENEMINEN työllistymisen mahdottomuus KYKENEMINEN luonto hoivaa, turva
Tuo valkoinen savu piipusta haihtuu taivaalle kuin minun toiveeni työllistyä, turvata elämä. En kuitenkaan ole murheellinen. Olen tottunut pieniin tuloihin. Jo lapsena oli niukkuutta. Varaa ei ollut kuin välttämättömiimpiin menoihin.	ODOTUS OSAAMINEN TÄYTYMINEN ennakointi
Ehkä seuraavassa elämässä synnyn lintuna, loppina, kalana, joka voi lentää, uida vapaasti. Ylittää vedet ja sukeltaa syvälle. Uida kauas mahdottomiakin matkoja. Tietämättä mitään köyhyydestä, nauttien vain luonnon rikkauksista.	ODOTUS HALUAMINEN KYKENEMINEN seuraavassa elämässä
Hymähdän tyytyväisenä itseeni, kuitenkin öinen metsä sulkeutuu takanani, kuin esirippu, kunnes tehtaan valoja ei enää näy.	PÄÄTÖS

Vuoden 2006 tekstissä Elisan osaamisella ja kykenemisellä on rajat, ja toiveensa hän on siirtänyt tuonpuoleiseen, jossa hän voi olla vapaa ulkoapäin asetetuista ehdoista. Vaikka Elisa osaa ja pystyy elämään niukkuudessa, hän kuitenkin kärsii siitä, ettei pysty ylittämään tiettyjä järjestelmän kynnyksiä. Vuonna 2012 Elisa työskentelee esimiehenä. Vaikka ei aivan tulevaisuuteensa luotakaan, hän kertoo pystyvänsä toteuttamaan pieniä unelmiaan tässä ja nyt. Odotushorisontti on pidempi kuin vuonna 2006, eikä tuonpuoleisuus ole enää samalla tavalla läsnä.

Vuosi 2012

2005–2006 olin hakemassa yrittäjäkurssille, jolle pääsin. Mutta lapseni hoitopaikan järjestämisiongelman takia jouduin perumaan osallistumise- ni em. kurssille. Tuon yrittäjäkurssihakemuksen mukana tuli myös hakulo- make Työelämäkokemus-kurssille, jolle en hakemusta täyttänyt. Siitä täyt- tämättömästä hakemuspaperista tuli se karenssi ja 3 kk:n työssäoloehto, eikä siitä että jouduin perumaan yrittäjäkurssille osallistumisen.	KYKENEMINEN työvoimapolitiittinen kurssi TÄYTYMINEN järjestelmän sanelemat ehdot ja sopeutuminen niihin
Aloitin valitusrumban kunnes voitin loppujen lopuksi sen.	OSAAMINEN TAHTOMINEN oikeuksien puolustaminen
Vaikka voitin, menetin osan päivärahoistani eli sain jonkinlaisen muis- taakseni 30 pv:n karenssin.	TÄYTYMINEN sopeutuminen
No tämä johti aktiiviseen työvoimatoimistossa käynteihin ja sain siel- lä kuulla Kortteliyhdistyksestä ja heidän työllistämistoimistaan. Tuohon ai- kaan yhdistyksessä oli korjausompelimot ja yhdestä ompelimesta puuttui korjausompelija. Kävin haastattelussa, pelon ja jännityksen sekaisin tun- tein. Odotin vuoroani. Minut kutsuttiin sisälle ja samalla kaikki jännitys ja pelko katosi , niin ystävällisen vastaanoton sain. Kuin olisin tullut kotiin.	TÄYTYMINEN TAHTOMINEN KYKENEMINEN kohtaaminen ja rohkaisuaminen
Pääsin korjausompelijaksi.	ORIENTAATIO
Marja kysyi osaanko ommella, kun olen artesaani ja sanoi, että ompelijal- le olisi heti töitä. Epäroin taitojani , mutta Marja naurahti ja sanoi: ”Mene sinne vaan, siellä on jo kasseja täynnä ommeltavaa ja pulassa olevia asiak- kaita.” Epäroin vielä, mutta Marja kannusti ja rohkaisi minua ja luotti. Tuo rohkaisu ja luottamus auttoi minua pääsemään eteenpäin. Huoma- sin tuossa tilanteessa kuinka paljon olin menettänyt itseluottamuksestani. Marja uskoi minuun ja auttoi minut jaloilleni.	OSAAMINEN epäröinti KYKENEMINEN luottamus, rohkaiseminen
Kahden vuoden ompelutyön jälkeen olin vuoden työttömänä. (...) Olen ol- lut siitä asti [2010] saman korttelikodin esimiehenä.	ORIENTAATIO
Sen työttömyys on minuun tehnyt etten täysin luota mihinkään. Ja ajat- telen aina asiat ensin pahimman kautta. Kuitenkin suhtaudun positiivises- ti tulevaisuuteen.	KYKENEMINEN OSAAMINEN ODOTUKSET myönteisiä mutta epävarmoja
Taloudellinen tilanteeni on kohentunut ja olen voinut toteuttaa pieniä haaveita lapseni kanssa.	KYKENEMINEN
Myöhemmin tuli myös uusi toiminnanjohtaja, jonka kanssa opettelemme auttamaan toisia pitkäaikaistyöttömiä takaisin työmarkkinoille. Luotta- maan itseensä ja taitoihinsa.	KYKENEMINEN OSAAMINEN luottamus mahdollistajana

Vaikka valtion byrokratia konkreettisesti kuritti Elisaa, juuri hyvinvoin- tivaltion instituutio eli työ- ja elinkeinotoimisto auttoi Elisaa työllistymään. Siellä hän nimittäin sai kuulla kortteliyhdistyksestä. Hyvinvointivaltion ins-

tituutiot voisivat palvella nykyistä epävirallisempina tiedonvaihtopaikkoina. Ihmiset tarttuvat tietoon, joka on epävirallisesti saatavilla eikä noudata tiettyä käsikirjoitusta. Lääkäriin antamat elämäntapaohjeet ärsyttävät, mutta ”jostakin” luettuna tai ”joltakin” vertaiselta kuultuna niihin tartutaan herkemmin. Kohtaamiset mahdollisimman monen ihmisen kanssa mahdollisimman epävirallisissa tilanteissa voivat siten käynnistää muutoksen.

Niin oli Elisankin tapauksessa. Epäröinnin hetkellä häntä rohkaistiin. Usko omaan kykyihinkin sai hänen osaamisensa esille. Mitkä ovat niitä tekijöitä, joihin hyvinvointivaltion pitäisi tässä asiassa keskittyä, niitä tekijöitä, jotka saavat ihmisiä haluamaan, osaamaan, pystymään ja kykenemään? Niistä herätelämme keskustelua seuraavassa luvussa.

6. Muutoksen mahdollistajat

Olemme edellä kertoneet, mitä selviytyminen on ja miten siitä puhutaan. Se on samaan aikaan yksilöllinen ja sosiaalinen ilmiö. Sitä selittää verkostojen tarjoamien voimavarojen ja palvelusten lisäksi myös se, miten nämä verkostot vastavuoroisissa suhteissa onnistuvat luomaan myönteistä kuvaa tulevaisuudesta. Voimavarojen hyödyntäminen ja lisääminen näkyvät erityisesti pystyvyyden ilmaisujen lisääntymisenä. Kertojat kuvasivat selviytymistään myös erilaisen pakkojen väistymiseksi. Joskus selviytyminen näyttäytyi sattumanvaraisena prosessina.

Hirvilammi ja Mäki (2013) ovat todenneet, että ihmisten toimintamahdollisuuksia kaventavat muun muassa koulutuksen ja työkokemuksen puute, terveysongelmat, velkaantuminen, sosiaalisten suhteiden niukkuus, pienituloisuus, suhteellisesti huono yhteiskunnallinen asema ja siitä johtuvat leimaantumisen ja alemmuudentunne. Mikä sitten parantaa toimintamahdollisuuksia?

Raha, aika ja vastavuoroisuus parantavat selviytymismahdollisuuksia. Kun sommittelemme modaliteetit eli täytymisen, kykenemisen, tahtomisen ja osaamisen yhdessä selviytymisen sisältöjen sekä rahan, ajan ja vastavuoroisuuden kanssa verkoksi, syntyy erilaisia mahdollisuusrakenteita (vrt. Merton 1938). Hyvinvointivaltion palveluilla ja sosiaaliturvalla voidaan lujittaa ja tihentää tätä verkkoa.

6.1 Ennakointi ja lisätulot

Kertojat pitävät suomalaista vähimmäisturvaa liian matalana. Useat heistä kyllä pärjäävät pienillä tuloilla, koska osaavat täsmäyttää tulot menoihinsa. Suomalaista hyvinvointivaltiota pidetään ulkomaisia parempana, mutta useinkaan ei nähdä mieltä verrata asioiden tilaa huonommalla tolalla oleviin. Rikkinäiset kengät on tarina 21-vuotiaan naisen halpatyömaassa valmistetuista kengistä, jotka ovat kulumaisillaan loppuun.

”Asiat voisivat olla huonomminkin, ajattelen. Minä voisin olla itse se kurja kengäntekijä, liimata oman kurjuuteni toiselle ihmiselle tuleviin kenkiin. Tehdä omasta päänsärystäni toisen päänsäryn. Ei, ei, ei! Ei niin saa ajatella, kiistelen itseni kanssa. Jos aina ajattelen, että voisivat asiat huonomminkin olla, hyväksyn kaiken mitä eteeni heitetään, enkä koskaan saavuta mitään parempaa. Jos aina ajattelen, että onpa jollakulla toisella asiat vielä surkeammin kuin minulla, tulen sokeaksi omalle surkeudelleni.” (vuosi 2006)

Rikkinäisten kenkien omistaja opiskelee akateemista tutkintoa. Hän ei vastaanota mukisematta yhteiskunnan tarjoamaa huono-osaisen osaa. Riipaus kapinallisuutta ja mukautumattomuutta on hänen keinonsa suunnata eteenpäin. Hänen tekstiään vuodelta 2006 värittää tahtominen. Kunnianhimojakin on: nainen haluaa jonain päivänä olla vauraus. Kirjoitusta seuraneeseen kuuteen vuoteen on mahtunut epätoivoinen suhde ja masennus ja irrottautuminen päihteistä. Käännepeiste on ollut pääsy Ylioppilaiden terveydenhuoltosäätiön kautta terapiaan.

Nainen on pienituloinen omasta tahdostaan. Silti tämä kulutus kriittinen kertoja kuvailee taloudellista tilannettaan painajaismaiseksi. Selviytyäkseen hän käy leipäjonossa, penkoo roskiksia ja matkustaa peukalokyydillä. Kaverieikseen hän valitsee pienituloisia vertaisiaan, koska heilläkään ei ole varaa mennä kahvilaan tai teatteriin eikä heidän kanssaan tarvitse siksi tuntea ulkopuolisuutta.

Hyvin monet aineistomme työikäisistä ja -kykyisistä kertojista elävät yhteiskunnan reunalla vastentahtoisesti, koska palkkatöitä ei ole tarjolla kaikille. Rikkinäiset kengät on aineistomme ainoa, joka kirjoittaa köyhyydestä elämäntapavalintana. Tekstissään hän vertaa kokemuksiaan julkiseen keskusteluun:

”Mediassa puhutaan syrjäytymisestä, mutta oma kokemukseni on, että monet kaverini ovat aktiivisesti ’syrjäyttäneet itse itsensä’, ihan tarkoituksella, ja tämä ’syrjäytyminen’ on oma valinta. Töihin tai kouluun ei edes haeta, koska sitä ei koeta mielekkäänä. Eikä monen pää sitä kestäisikään, koska päihteidenkäytöstä johtuva keskittymiskyvyn puute on yleistä. Runsas päihteidenkäyttö ei kuitenkaan määrittele koko ihmistä. Osa on todella fiksuja ja monipuolises-ti ajattelevaa porukkaa, vaikkakin valitettavan usein sekaisin.” (vuosi 2012)

Ulosotto päättyy, mutta miten käy ihmisarvon? Ulosotto, luottotiedot ja velkajärjestely

Ulosmittaukseen liittyy kiinnostava kulttuurinen piirre. Koska ulosoton jälkeen työntekijälle ei jäisi kuin suunnilleen vähimmäisturvaa vastaavaa suojaosuus käteen, ansiotyöt eivät houkuttele. Luottotiedottomuus sen sijaan ei näyttäydy ikuisena vankilana, vaan luottokelpoisuuden saavuttamiseen kuluva aika määrittää usein tulevaisuushorisonttia.

48-vuotias parturi-kampaaja Teresa Uudeltamaalta menetti maksamattomien jäännösverojen takia luottotietonsa. Vuonna 2006 hän odottaa, että saisi luottotietonsa takaisin:

”2004 heinäkuussa minut todettiin varattomaksi, jatkoin opintoja edelleen kosmetologipuolella. Töihin olisin halunnut mennä, mutta kun olin ulosotossa niin ei ollu mahdollisuutta siihen. Koska töitä en pelkää, olen tottunut tekemään pitkiä päiviä (...) 2008 heinäkuussa saan luottotietoni takaisin. Silloin minulla on mahdollista hommata auto, jolla pääsee helpommin liikkumaan kun lapsiakin on näin monta.”

Luottotietojen palautumiseen ja vuoteen 2008 hän lataa muitakin odotuksia, päällimmäisenä paremman elintason mutta myös auton, vapauden liikkua. Vuoden 2012 kirjeessään hän kertoo elämänsä helpottuneen juuri luottotietojen myötä, vaikka tulotaso työssäkäyvänä on edelleen matala.

Kirkon diakoniarahaston kautta kerätyssä aineistossa velat korostuvat, koska avustuksia on haettu pääasiassa velkojen hoitamiseen ja velkajärjestelyyn pääsemiseen. Velkajärjestely on viimesijainen ja tuomioistuimen vahvistama keino, jossa velkoja maksetaan kolmesta viiteen vuotta maksukyvyyn mukaan ja vapaudutaan sitten loppuista veloista. Velkajärjestelyssä

velkaantuneelta poistetaan luottotiedot lisävelkaantumisen estämiseksi. Veloista vapautumiseen kuuluva aika määrittää tulevaisuushorisonttia samalla tapaa kuin luottotietojen palautus.

Pohjoispohjanmaalainen Sanna oli 64-vuotias vuonna 2007, kun hän haki diakoniarahastolta avustusta voidakseen sovittelua hometalosta johtuvat yli 10 000 euron velkansa. Hän sai 3 000 euroa ja odottaa saavansa maksettua velkansa vuoden 2013 keväällä. Silloin hänellä jäisi käyttöön 300 euroa enemmän kuukaudessa. Koko ikänsä käsitöitä tehnyt Sanna hankkii ruokarahaa neulomalla ja virkkaamalla tilaustöitä. Haastattelussakin Sannalla on käsissään työ.

Sanna: *Tästä tulee kastemekko.*

Anna-Maria: *Paljonko tollasesta saa, vaikka nyt tosta kastemekosta sitte?*

Sanna: *No eihän siitä kovin monta kymppiä saa, mutta rahhaa joka kymppi o aina. Ku eihän se sitte taas liike pysty myymään etteenpäin jos ne on liian kalliita.*

Anna-Maria: *Saat sä sen rahan sit silleen epävirallisesti vai tuleeks se niinku tilille?*

Sanna: *Joo epävirallisesti, kätteen.*

Anna-Maria: *Nii, ettei siitä... joo, joo. (...) Kauan sul menee sitte vaikka tohon kastemekon neulomiseen?*

Sanna: *Näit on aina monta erilaista työtä täsä yhtä aikaa menosa että... Sitte mul on täälä semmoinen iso tämmönen liina [hiljaisuus, esittelee liinaa]... Tästä tulee neliskanttinen pöytäliina.*

Takuueläke: epävarmasta varmaan toimeentuloon

Nimimerkki Kati Järvinen on 65-vuotias opettaja, joka vertaa itseään pienituloisena yhteiskunnan rikkaisiin, kuluttajiin ja kehitysmaiden ihmisiin ja pohtii köyhyyden suhteellisuutta. Vuonna 2012 hän kirjoittaa, että ”paljon ei ole kuudessa vuodessa tapahtunut – ja kuitenkin on: elämä on ratkaisevasti erilaista”.

Ahdistava hakemusten ja selvitysten aika on jäänyt taakse, koska Kati Järvinen on päässyt vanhuuseläkkeelle.

”Nyt rahaa ei ole enempää kuin ennenkään, mutta tiedän täsmälleen, minä päivänä ja kuinka paljon tulee. Ei tarvitse hakea toimeentulotukea, ei Kelassa, ei ilmoittautua työvoimatoimistoon. Olen helpottunut ja vapautunut. (...) Elämä on siis omilla käsissä.” (vuosi 2012)

Kati Järvisellä vanhuuseläke ei tarkoittanut tulojen nousua. Monella tulot nousevat ja takuueläkkeen sadan euron tulonlisä on merkittävä, ellei tämä lisä kulu lääkkeisiin ja sairaushoitoon. Kati Järvinen kertoo, että hänellä on asiat hyvin: hän ei ole yksin tai yksinäinen, mutta riittämättömyyden tunne vaivaa.

Säännölliset kuukausitulot tarkoittavat Kati Järvisen sanoin sitä, että ”elämä on omilla käsissä”. Se tarkoittaa myös epävarman odotuksen päättymistä. Säännölliset kuukausitulot lisäävät vapautta ja siten laajentavat yhteiskunnallista toimintatilaa.

Seuraavaksi esittelemme taloudellisen selviytymisen keinoja, joilla on sosiaalinen ulottuvuus vaihdon tai vastavuoroisuuden hengessä.

Vaihtokauppatalous

Pienituloiset näyttävät muodostavan lähiöissä tai muissa löyhissä yhteisöissä pieniyhteisötalouksia, joissa vaihdetaan palveluksia, kuten hiustenleikkausta, koiranulkoilutusta, lastenhoitoa, leipäjonokäyntejä ja astioiden pesua.

56-vuotias Onneli on opettaja ja muusikko, joka kertoo:

”Pienimuotoisesti harrastan myös vaihtokauppataloutta missä vaan voin ja myyn kirpparilla kaikenlaista kertynyttä kamaa. Vaihdan tekemiäni muotokuvatauluja eri ammatinharjoittajien tarjoamiin hyödykkeisiin tai palveluihin. Keräämme pulloja tyttäreni kanssa. Tai kaitsen lapsia vaihtokaupaksi jostain, tai vanhuksia palvelen tai siivoan.” (vuosi 2012)

Aina vastavuoroisuus ei perustu aineelliseen tai palvelusten vaihtoon, vaan vaihdon peruste on näkymättömämpi, kuten seuraavalla mieskertojalalla:

”No onneksi minulla on lapsuuden tuttu kodinkoneyrittäjä joka antaa maksuaikaa liikkeessään asioidessani. Sieltä olen saanut maksuajalla, ilman korkoa, niin kahvinkeittimen kuin televisionkin.”

Suuret hankinnat eivät onnistu pienituloiselta ilman apua. Osamaksuun olisi varaa vain suurituloisella. Vaikka yllä mainittu esimerkki onkin ainoa laatuaan, se kertoo sosiaalisten verkostojen tarjoamista mahdollisuuksista.

Itäsuomalainen 60-vuotias Maria on saanut diakoniarahastolta 1 500 euroa liki 9 000 euron velkojen lyhentämiseen. Velat ovat kannattamattomasta ja jo myydystä yrityksestä. Skolioosi vie häneltä ajoittain liikuntakyvyn. Vastavuoroisuus mielessään hän on alkanut ulkoiluttaa lähellä sijaitsevan palvelukeskuksen vanhuksia. Maria kertoo:

”Sitte mulle tulee itelle hyvä mieli siitä, että... taas rupee itkettää... Miul on semmosii ystäväii, mitkä istuu pyörätuolissa... [itkua] Mie käyn niitte luona... Ku se tuntuu mius nii läheiselle miulle se asia, et mieki oon joskus siel [itku jatkuu]. Niist o tullu miulle tärkeitä ihmisiä.”

Vastavuoroisuus kuuluu Marian puheesta tämän tästä. Hänellä on poika, filosofian tohtori ja taloudellisesti vakaassa asemassa, joka on auttanut äitiään esimerkiksi ostamalla tälle auton.

”Joo ja niinko nytteki tuossa maanantaina nii poika tuli tähä ja sitte ko auto, vanha autoha se on, ei mittää, mie pääsen sil hyvin liikkumaanki, ni se on sillee näppärääkii vielä, ni hää niinko laitto siihe uuet kesärenkaat ja huollatti auton ja sano mammalle, että siinä sulle rahhaa, että saat vähä bentsiini. Ja taas mentiin. Ja sit ko nyt täytin kuuskymment nii poika sitte osti miulle ulkomaanmatkan, nii mie pääsin käymään Turkissa.”

Jos sekä nuorempi että vanhempi sukupolvi ovat pienituloisia, apu liikkuu molempiin suuntiin. 50-vuotias Sinikka haki ja sai vuonna 2007 diakoniarahastolta noin 1 500 euroa avustusta velkoihin. Avustuksen tarkoitus oli tukea Sinikan päihteettömyyttä. Raittiuden ansiosta Sinikka käy hoitamasaa lapsenlapsiaan useamman päivän kerrallaan. Sen lisäksi hän yrittää auttaa tytärtään myös taloudellisesti. Sinikka kertoo:

”No esimerkiks sillai että ku mun tyttärelläni ny sattuu oleen vanhoja opintolainoja, ja kun se tarvii auton välttämättä, niin se ei jout... se olis joutunu vuo-

den vakuutukset maksaan autoosa, ja ei hän semmoseen rahoja mistään saa. Mä sanoin, tehään sitte sillai että mä otan sen auton nimiini ja maksetaan niinkun kimppaan ne vakuutusmaksut neljä kertaa vuodessa, ja sitte ton autoveron mää oon maksanu ja... (...) Nyt sillai kun aattelee että on itte, itte saanu apua semmosessa oikeen huonosa tilanteessa, niin kyllä munkin täytyy auttaa.”

Sinikan viimeinen lause vastavuoroisuudesta toistuu juuri diakoniarahaston haastatteluissa. Koska heitä on autettu, on heidän vuoronsa auttaa.

Lopuksi käsittelemme tilaa, aikaa ja tunnustuksen saamista muutoksen mahdollistajina. Niitä ei kuitenkaan ole luettava selviytymisen oikotienä, vaan aina tarvitaan ennen kaikkea rahaa. Marian sanoin:

”Että raha se-se tahtoo olla, mikä niinku...taluttelee. (...) Et ku aattelis, et lähet johonkii, ni ainaha se raha sitte sillä lailla. Et määtkös ny tuost oves ulos vai et.”

6.2 Luonto hoivaa, ihminen välittää, aika parantaa

Muutoksella on harvemmin yhtä käännepistettä. Pikemminkin muutos on asioiden kasaantumista. Yksi asia johtaa toiseen ja toinen sattumanvaraisesti kolmanteen. Seuraavassa jäsenämme luonto- ja virastotiloihin sekä aikaan liittyviä tekijöitä selviytymisen edistäjinä.

Luonnosta voimaa

Mari on 59-vuotias entinen välinehuoltaja Pohjois-Savosta, joka vuonna 2006 kertoo yhteiskunnallisesta tilastaan näin:

”... Miksi minä tuntisin syyllisyyttä omasta köyhyydestäni, sillä olenhan varmasti [sosiaaliturva-]putkessa pysyvä hyvä työnantaja eri alojen projektisuunnittelijoille. Olipa syyt itse tai yhteiskuntarakenteen aiheuttama, että elät köyhyydessä, saat kaupanpäälle eriarvoistamisen.”

Kuuden vuoden aikana Mari on päässyt irti ”työhallinnosta ja sen tempuviidakosta”. Pieni tuhannen euron eläke asumistukineen ilahduttaa, koska sen saa säännöllisesti lomakkeita täyttämättä. Kun hän vuonna 2006 ku-

vaili elämäänsä köyhyyden putkena, joka ”jatkuu mullan kolahdukseen saakka”, vuonna 2012 tällainen toivottomuus on poistunut. Mari kertoo iloitsevansa päivittäin luonnosta. Vuodenaikojen vaihtelut rytmittävät arkea ja luovat ennakoitavuutta niin Marin kuin lukuisten muiden kertojien elämään.

”Kevät, luonnon uusiutuminen luo puitteita siihen, että arki ja etenkin toive tulevista vuosista tuo näihin päivittäisiin hetkiin iloa. (...) Tulevaisuutta ei voi yhtään suunnitella, on vaan pidettävä päivän rutiineista kiinni, vaikka nekin joskus rasite, jos niihin tulee poikkeamia (...) Olemme eksyneet pilveen, jossa sataa aivan liikaa, mutta uutta kesää me kuitenkin odotetaan.”

Luonto hoivaa, antaa voimaa ja rauhoittaa ja tekee pienet lisäansiot mahdollisiksi. Tilana se on lähes rajoittamaton ja vapaa, eivätkä siellä päde järjestäytyneen yhteiskunnan säännöt. Siellä ihminen voi laajentaa reviiriään ja irrottautua köyhän identiteetistään, johon on vaarana jäädä jumiin silmukoimaan. Luonto on myös ennakoitavissa toisin kuin haavoittuvassa asemassa olevien elämä yleensä.

42-vuotias pohjanmaalainen entinen opettaja kuvailee luonnon hoivaa näin:

”Liikkuminen luonnossa ei maksa mitään ja se antaa hyvän mielen ja liikkumisen ilon. Luonto on terapeuttina yksi parhaimmista, kun vain malttaa hiljentyä hetkeksi.”

Luonto hyvinvoinnin edistäjänä on laajasti tunnustettu (esimerkiksi Hirvilampi 2009; Helne ym. 2012). Sosiaali- ja terveysministeriö painottaa tulevaisuuskatsauksessaan sekin luonnon terveyttä ja hyvinvointia edistävää vaikutusta (STM 2014). Luonnon suomia mahdollisuuksia, kuten paikallisviljelyä, metsäterapiaa ja luontoliikuntaa, on syytä hyödyntää sosiaalisessa työssä entistä enemmän.

Myönteiset kokemukset ja kohtaamiset johdattavat

Fyysisten tilojen ajattelemisen ja rakentaminen uudella tavalla voivat edistää selviytymistä. Sosiaalityön tiloilla on mahdollista lisätä sosiaalityön vaikuttavuutta (Lovio & Muurinen 2013). Kuntien ja kaupunkien tilat voisivat

olla yhteisiä paikkoja, joissa sairaat ja työttömät, työssäkäyvät ja opiskelijat pistäytyvät, kohtaavat, verkottuvat ja kuulevat mahdollisuuksista.

Teksteissä kuvaillaan usein pitkäveteistä odottamista. Työttömät ikään kuin elävät yhteiskunnan suuressa odotussalissa, johon ihmiset tulevat, kohtaavat ja poistuvat ja jossa odottajilla ei varsinaisesti ole muuta tietoa kuin epävarmuus odottamisen ajasta ja päämäärästä. Hyvä olisikin, että fyysisissä tiloissa ei vahvistettaisi köyhän kokemusta sosiaalisesta asemastaan.

54-vuotias eteläsuomalainen Berit on yksi heistä, joka on läpeensä kyllästynyt työ- ja elinkeinopalveluihin. Vuoden 2006 tekstistä kuuluu yhtäaikainen turhautuminen ja sinnittely:

”Vuosikaupalla kituuttelin työmarkkinatuella, sovitellen velkojen maksua, niipistäen milloin mistäkin. (...) Kävin kaikilla mahdollisilla ja työvoimatoimiston määräämillä turhillakin kursseilla parantaakseni työllistymistäni – turhaan. (...) Työvoimatoimistossa käynnit eivät tietenkään edelleenkään tuottaneet tulosta. (...) Sieltä en apua saanut enkä odottanutkaan. Pakko oli käydä ne rituaalit läpi ettei olisi jäänyt ilman työmarkkinatukea.” (vuosi 2006)

Kuusi vuotta myöhemmin Berit herää joka aamu kello viisi lähteäkseen pienipalkkaiseen mutta vakituiseen työhönsä taidekeskukseen. Työnantaja tarjoaa 1 300 euron palkan, lounassetelit ja mielekkään työn. Lounasasetleistä riittää lähetettäväksi pojalle ja palkasta kotimaassaan asuvalle afrikkalaiselle miehelle. Työllistymisestään Berit kertoo näin:

”Työkkäris oli tää Yhdistyksen [ilmoitus], tota et ne haki harjoittelijaa, ni mä hain sinne. Ja mä pääsin sinne ja sit mä vaan ketkuttelin siinä ja hain uutta harjoittelulupaa, kunnes mä sain sen vakituisen työpaikan [naurua], et mä olin vaan sitkeesti siinä.” (vuosi 2012)

Berit ketjuttaa harjoittelukertoja, kunnes työ- ja elinkeinopalvelujen henkilöstö alkaa totuttaa häntä ajatukseen siitä, ettei sellainen enää onnistuisi. Berit onnistuu jatkamaan harjoittelua vielä kerran, mutta se vaatii viranomaisten ja Beritin samaan määränpäähän tähtäävää yhteistyötä ratkaisun löytämiseksi.

”Se sano se yks, yks niist työntekijöist, et jos sul ois joku, joku, onks sul joku sairaus vaikka, joka voitais [naurua] laittaa tänne syyks? Mut sielläki on kyllä niin paljon erilaisii työntekijöitä, että kyl riippuu ihan et kenen juttusilla sä olet, et minkälais... miten niinku, miten sut otetaan, ja joku niinku sano et ei sul o mitään mahdollisuut, ei, niinku näin, ja sit toinen on taas et katotaas nyt vähänä et mitä täältä vois löytyy.” (vuosi 2012)

Berit tarttuu työntekijän tarjoamaan koukkuun ja keksii, että hän on vaikeasti työllistyvä yli viisikymmentävuotiaana ja diabetesta sairastavana naisena. Harjoittelu saattaa jälleen jatkua, ja sitten eräänä päivänä Berit palkataan.

Suhde viranomaiseen ja hänen antamansa aika ovat tärkeitä tekijöitä. Totutusta poikkeavasti etenevä asiakastapaaminen tai lääkärikäynti, kiireetön jutustelu tai esimerkiksi viranomaisten yllättävät siirtymät virallisesta epäviralliseen vuorovaikutukseen kuuluivat olevan tilanteita, joissa muutoksen siemeniä kylvetään.

Sosiaalipoliittisesti ajatellen Beritin työllistyminen edellytti vankkaa kokemusta virastoasiakkuudesta sekä työvoimahallinnon virkamiehen halua keplotella järjestelmän sisällä ja lausua ääneen vaihtoehtoja, joihin Beritillä oli mahdollisuus tarttua. Kokeneena työttömänä Berit osasi vaatia hyvää palvelua. Suhdettaan työ- ja elinkeinopalvelujen työntekijöihin hän luonnehtii sanomalla, että kyseessä on ”luottosuhde, se on luottamuskysemys koska sitte se ei oo pitämisestkää kiinni, mut jos ihminen näyttää sen, et hän kykenee hoitaa jonkun asian ja osaa, niin silloin sä voit luottaa siihen, et okei, nää asiat ehkä tulee hoidettuu.”

Kuten aikaisemmin nimimerkki Rikkinäiset kengät ei Beritkään hyväksy yhteiskunnan tarjoamia pitkäaikaistyöttömän tilaa, paikkaa, identiteettiä ja polkuja, vaikka osaakin hyödyntää niitä ja vaatia hyvää palvelua.

Vaikka palkka on pieni, myönteinen muutos Beritin elämässä on selkeä. Odotushorisontti on pidentynyt, koska vakituisen työn takia talous on turvattu:

”et mä en niin, niin hirveesti ajattele sitä jokapäivästä leipää (...) Kerran ne maalaili tulevaisuutta, että Berit se täällä varmaan sitte vielä rollaattorin kanssa.”

Aineistossa on tapauksia, joissa riittävä aika ja kuunteleminen ovat olleet edellytyksiä päästä asianmukaiseen hoitoon. 60-vuotiaalle Marialle Kansaneläkelaitoksen kuntoutuslääkäri on kirjoittanut lausunnon työkyvyttömyyseläkkeeseen. Toisaalla saman järjestelmän lääkäri on hylännyt hakemuksen. Kaiken muun sairauden lisäksi Marian olkapää alkaa vaivata, mutta kaupungin lääkäri kutsuu häntä työtä vieroksuvaksi ihmiseksi. Maria taistelee päästäkseen uudelle lääkärille.

”Tilasin ajan ja sitten sainki ajan suhteellisen sukkelaan semmoselle nuor tytö, niinku siekii, nii totaa... Ja hyvänen aika se voi olla ihana ihminen. Siis se kuunteli! Ja tota minnuu itketti vielkii se juttu ja tota sitten nii, mie sanoin, että mie en jaksa enää että ko ei oteta niinko tosissaan. Ni sitte hää sanoin, että kylä hää laittaa siut eteenpäin.” (vuosi 2012)

Kahden kuukauden kuluttua Maria saa kutsun ortopedille, joka toteaa: ”minun puukkoa et karkuun pääse.”

”Kaikki, minkä haluatte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille”

Edellä esitelty Berit joutui vaikeimpina aikoina elämään hetken asunnottomana. Sitten ystävä majoitti hänet, ja nyt Berit haluaa auttaa muita saman kokeneita.

”Mä otin itse myös yhden mun ystävän mun luo asumaan tohon (...) Mut niinku, mä aattelin et kyl mä, kyl mä niinku halusin [naurahdus] kierrättää tän asian sitte, et mä annoin sen toisen huoneen sen ystävän käyttöön.” (vuosi 2012)

Berit ei ole asunnottomien majoittajana ainoa. Vertaisten huolenpito toisistaan on yleistä. Viisikymppisen Liisan ystävä on alakerran kaksikymppinen yksinhuoltajaäiti. Nuori nainen hakee huonojalkaiselle Liisalle leipäjonosta ruokaa. Kiitokseksi Liisa tiskaa nuoren ystävänsä astiat. Naapurilta Liisa myös kuulee kuntouttavasta työtoiminnasta ja alkaa haaveilla säännöllisestä tekemisestä.

Helsinkiläinen Margareta kirjoittaa vuonna 2006 naapureistaan ja kadehtii heidän menestymistään seuraavin sanoin:

”Joillakin on yltäkylläisyys, yhä useampi, oma perheeni mukaan luettuna, elävät kaaosköyhyydessä, josta puuttuu jokapäiväinen leipä (...) Useasti tahtoisin vaihtaa osia naapureiden kanssa. Kaikilla ei ole onnen lahjat tasoissa... Jokapäiväisen elämisen murhe on jättänyt vain kovaa tuskaa ja kipua elämään. Jokapäiväisen elämisen murhe on tehnyt oman tehtävänsä omalla kohdallani, ja olen tosi katkera yhteiskunnalle ja päättäjille.” (vuosi 2006)

Margareta vertaa itseään naapureihin ja päättelee sen perusteella yhteiskunnallisen asemansa. Hän on katkera päättäjille. Naapurit kuuluvat myös vuoden 2012 haastattelussa, mutta suhde heihin on muuttunut. Vertailukohtaan sijaan heistä on tullut vertaisia ja voimavara. Naapurin Maija, ”hyvä ihminen”, vie Margaretan lääkäriin. Siellä hän kuulee olevansa masentunut.

”Ja tota... mul oli tässä naapuri joka...se sano aina mulle että hän epäilee. Mut mä vaan tienny että mitä se tarkoittaa se [masennus], koska en mä ollut sitä semmosta koskaan niinku kuullu. (...) Ja tota... hän oli silloin ensimmäisen kerran oli sitte mun mukana ku mä sitte... mii, menin sitte sinne [psykiatrilille].” (vuosi 2012)

Margaretan vointi alkaa parantua, ja nyt hän tuntee pystyvänsä hallitsemaan elämäänsä, ei täysin mutta riittävästi. Naapurin Maija on merkityksellinen Margaretan saattajana, mutta myös siksi, että hän kohtaa Margaretan naapurinaan kunnioittaen ja tunnustaa hänet vertaisekseen:

”Ni se Maija sano musta, mun niinku, se otti mua kaulasta kiinni ja sano tiiätäs: ’tää on sellainen mustalainen josta mä rakastan.’”

Berit oivalsi olevansa stressaantunut keskusteltuaan tuttavansa kanssa. Ymmärrettyään ongelman hän keksi tavoitteen ja haaveilee nyt tasapainoisesta elämästä.

”Haa [naurahdus]... No että sais vaikka elää rauhallisesti, sellases sanotaan et on peace of mind, ettei tarvi koko ajan olla stressissä jostain. Mä en aikaisemmin edes, edes tajunnu, et voi olla stressi, mä en niinku lukenu itseeni niin et mul ois stressi. Mut se et sä heräät kahden aikaa yöllä ja sit ei tuu uni, ja sit pitää ruveta lukeen vaikka ku ei tuu unta, ja sit lähtee töihin. Sit joku sano mulle vaa, että kyl sul on stressi, hei [naurahdus]. Mä olin ihan et ai jaa [naurua].

En mä niinku katsonut aikasemmin sitä unettomuutta semmoisena.” (vuosi 2012)

Beritin aikaisemmin selittämätön väsymys ja unettomuus saivat selityksensä, minkä jälkeen hän saattoi keskittyä ratkaisun etsimiseen. Sittemmin Berit kertoo verensokereiden kohoavan stressistä. Verensokerin ja stressin yhteydestä hän on kuullut Kansaneläkelaitoksen kuntoutuksen lääkäriltä.

Varsinaissuomalainen Mirja on velkaantunut kulutusluotoista. Hän on saanut satunnaisesti apua seurakuntansa diakonilta. Diakonin astuminen virallisen auttajan tilasta satunnaiseksi vastaantulijaksi oli hänelle merkityksellinen kokemus:

”Kukaan, kellään mä en puhunu eikä kukaan muu neuvonu eikä pankissaakaan neuvottu ei pankissakaan neuvottu et mä voisin saara asuntolainast, se oli diakonissa kun kolme vuotta sitten sanos, et, et hän ku meni hoitovapaal ni hän sai heti ni, olikse kaks vai kolme vuotta ly...asuntolainast lyhennysvapaata, ni hänen kautta mä sain kuulla sen, niinku vahinkos sitte salolaiselt diakonissalt, et ei kukaan neuvonu.”

Sattumalta saatu tieto merkityksellistyy erityisesti, jos ihmisen sosiaaliset verkostot ovat niukat. Pääasiassa Mirja ammentaa tietoa lehti- ja televisiojutuista ja jopa tekstiviestipalstoilta.

Richard Sennett (2004, 35, 73) kirjoittaa, että riippuvuus toisista aiheuttaa alemmuudentunnetta ja häpeää. Pitkäaikaisesti pienituloiset ja tukien varassa elävät tuntevat kiittolisuudenvelkaa, kun he ovat taloudellisesti riippuvaisia muista yhteiskunnan jäsenistä. Tämä synnyttää arvottomuuden ja häpeän tunteita, joita nöyryyttävät viranomaiskohtaukset vahvistavat. Turvautuminen vertaisiin aiheuttaa harvemmin häpeää, koska heille voi maksaa palveluksen takaisin palveluksena. Myönteiset ja arvostavat kohtaukset paikkaavat ja lujittavat ihmisen kokemusta arvokkuudestaan. Kunnioitusta voi ansaita antamalla omastaan esimerkiksi vapaaehtoistyönä.

Kansalaisyhteiskunta tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia kohdata ihmisiä, joilta voi saada arvokasta tietoa. Yrittäjäksi ryhtynyt Hanna on saanut paikkakuntansa yrittäjäjärjestön kautta yrityskummin. Liisa, jonka ystäväpiiri koostuu lähinnä naapureista, arvostaa leipäjonoa sosiaalisena kohtauspaikkana, koska ”se on ihan kiva seurustelutapa sekin”.

”Vasta keski-ikäen kynnyksellä osasin ja uskalsin” – ikäkääntymisen voima

Erityisesti myöhäiskeski-ikäisten naisten puheesta kuuluu, että ikäkääntymisen ja itsenäistyminen vahvistavat selviytymistä. Kun lapset ovat muuttaneet äitinsä helmoista ja perustaneet oman kodin; kun huono parisuhde on vihdoinkin päätetty; kun on käyty avioerot, masennukset ja ahdistukset, naiset viimein kohtaavat itsensä. Hankalista toimintatavoista pyristellään silloin pois.

Vaikka halu harrastaa tai tehdä jotakin olisi kova, kotoa lähteminen voi silti olla vaikeaa sosiaalisten tilanteiden pelkojen tai rahan vähyyden takia. Tällaiset ongelmat eivät ratkea hetkessä.

Birgitta on elänyt suhteesta toiseen, joissa miehet ovat olleet väkivaltaisia ja manipuloivia. Vasta masennuksesta toivuttuaan yli 50-vuotiaana nainen oivalsi, ettei hän tarvitse miestä selvitäkseen elämässä. Kun hän on aikaisemmin pitänyt miestä selviytymiskeinonaan, nyt yksineläminen on sellainen:

”Nyt täällä on tapahtunu, tän eron jälkeen se että mä olen todennukki että hmm, mä olen viisikymmentäviisi. Mä selviin yksin, mä en enään tarvii näitä miehiä. Mun ei enää tarvii niinku ottaa minkään verukkeella et no, nyt mä olen raskaana, tai nyt, talous on näin ja näin, et nyt täytyis viel näin monta suuta ruokkii. (...) Ni mä en enää tarvii niinku tämmösii typerii avioliitto tähän. Mä sanon typerii, koska nää joka ikinen on niinku ihan, on aina joku syy, miks mä olen niinku avioitunu.”

6.3 Luottamus, toivo ja rakkaus

”Köyhä hakee helposti vertaistukea muista köyhistä, koska varakkaampien joukossa häpeä on jokapäiväinen tunne.”

Luottamus, kunnioitus ja tunnustus ovat tietyissä sosiaalisissa suhteissa ilmenevää vastavuoroisuutta, joista köyhä kokee puutetta. Vaikeuksien parissa painivien teksteistä kuuluu pettymys ja jopa viha yhteiskuntaa kohtaan. Kertajat tietävät varsin hyvin, että heiltä odotetaan työpanosta. He haluavatkin kantaa kortensa kekoon ja tulla tunnustetuiksi yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä eivätkä ainoastaan numeroina työttömyystilastoissa.

Vastavuoroisuuden puutteesta johtuvat voimattomuus, toimettomuus ja ulkopuolisuus lamaannuttavat ja estävät näkemästä tulevaisuuteen. Kun lähi-suhteiden vastavuoroisuus ei riitä, yhteiskunnan tulisi antaa tilaisuuksia myönteiseen vastavuoroisuuteen.

Nähdyksi ja kuulluksi tuleminen lisäävät myönteisiä tunnelmia. Niistä kerrotaan muun muassa näin:

”Diakoni on kuunnellut, antanut välillä lahjakorttejakin ruuan oston. Jo hänen suhtautumisensa on ollut niin ymmärtävää ja positiivista, että sekin on auttanut henkisesti jaksamaan. Joku ymmärtää ja tahtoo auttaa.”

Anita sanoittaa seuraavassa sen, kuinka köyhyyden aiheuttamasta noidankehästä olisi mahdollista löytää tie ulos:

”Ehkä meidät köyhät ja minua köyhemmät tulisikin nähdä niin kuten unoh-televa kaverini minut näki. Meidät pitäisi nähdä. Meistä pitäisi riisua köyhyys ja sen mukana tuomat lukuisat ajatukset ja leimat. Meitä pitäisi ajatella tuntevina, surevina, iloitsevina ihmisinä. Me kaikki ihmiset olemme paljon enemmän kuin varallisuutemme tai omistamiemme asioiden summa.” (vuosi 2006)

51-vuotias Ingrid on löytänyt tavan pärjätä. Pikku hiljaa kertyneen sairaus- ja sosiaaliturvatietouden hyödyntäminen vertaisohjaamisessa saa hänet tuntemaan itsensä tärkeäksi:

”Olen myös oppinut paljon sairaan ihmisen sosiaaliturvasta ja auttanut monia ihmisiä sairastumisen aiheuttamissa ongelmatilanteissa. Se palaute, jonka olen saanut noilta ihmisiltä, on ollut rahapalkkaa arvokkaampaa. Olen voinut kokea elämäni mielekkääksi ja merkitykselliseksi.” (vuosi 2006)

40-vuotias Pennejä taivaasta tai Kelalta nimimerkillä kirjoittava nainen tiivistää yhdeksi pärjäämisen aihiksi ”mahdollisuuden päteä”:

”Köyhyys on taitolaji, joka vaatii valppautta ja sinnikkyyttä. Siksi henkinen huolto on köyhälle tärkeää. Päteminen liittyy tähän – kun pääsee pätemään, siitä saa henkisiä voimavaroja. Työttömänä ollessani olen päässyt pätemään järjestötyössä, missä olen saanut myönteistä palautetta, sekä liikunnan kautta mm. osallistumalla liikuntatapahtumiin. Liikunta tarjoaa mahdollisuuden saada aikaan suoritteita, numeraalisesti mitattavia saavutuksia, jotka korvaavat osaltaan työn puutetta.” (vuosi 2012)

Aineisto on tulvillaan esimerkkejä siitä, miten työelämän ulkopuolella olleet ovat onnistuneet löytämään mielekästä tekemistä. Kädentaidot, kuten käsityöt, huonekalujen kunnostaminen, leipominen ja taidot ylipäänsä, esimerkiksi kirjoittaminen, maalaaminen, osaamisen siirtäminen vertaisille, muiden innostaminen, vapaaehtoistyö ja eläinten hoitaminen, saavat kertojat tuntemaan itsensä hyödyllisiksi.

Jos hyvin käy, paikallislehti julkaisee valokuvan, kirjoituksen tai luovasta työstä saa myönteistä palautetta. Berit kertoo, että hänen omistamansa hevoset ja ponit pakottivat hänet ”tekemään kaikkea ja menemään ja tulemaan ja hoitamaan”. Kaikki tämä tekeminen johti hyviin kokemuksiin ja tunteeseen pärjäämisestä. Myöhemmin hän löysi maksuttoman afrotanssin ja ”siellä jos jossain itsetunto kohos kyllä”.

Vuonna 2006 Pike, 53 vuotta, osoittaa mieltään lähettämällä vessapaperiin kirjoitetun lyhyen köyhyystarinansa. Siinä lukee: ”Olen taas työtön ja yksi numero tässä elämässä.” Vaikka elämä on heitellyt Pikeä rajusti, kuu- den vuoden aikana on tapahtunut hyviä asioita:

”Hankin itselleni työpaikan. Paikka on sellainen missä asuu voisi sanoa ne köyhät ja syrjäytyneet kaverit. Joita elämä on koeteltu. ja alkoholi vieny, vaan ei vie enää. Koska siellä täytyy kavereiden olla selvin päin. Ja voin sanoa jos mistä, sieltä ne parhaat ihmiset tulevat ja ovat. Leivon siellä pojille tuoretta pullaa päivittäin. Ja keittelen heille kahvia. Ja kuuntelen asukkaitten murheita. Mitä kenelläkin on sanottavaa. Ja vaitiolovelvollisuuden kirjaimellisesti vannon raamatun päällä. (...) Kysyn sinulta. Oletko sinä ikinä lähtenyt töihin iloisin mielin. Minä teen sen joka aamu. Ja on ihanaa tehdä töitä kun sinne lähtee mielellään. Ja voi oikeasti antaa elämästään muille.” (vuosi 2012)

54-vuotias Pirkko-Liisa on toistakymmentä vuotta paniikkihäiriön takia työkyvyttömyyseläkkeellä ollut perushoitaja. Hän asuu miehensä kanssa pienessä ja melko huonokuntoisessa mökissä Savossa. Mies on juuri jäänyt työttömäksi.

”Minä olen Pirkko-Liisa Henttonen, syntynyt Herramme armosta 1954 Esaias Kultimaisen elomailla, olen sairas, köyhä ja tarpeeton. Työkyvyttömyyseläketäkin nautin; olen saanut sitä jo noin 18 vuoden ajan. Elämäni on mustaa – ei valon häivääkään näy, vaikka kulunut kesä on ollut aurinkoinen ja kuuma.” (vuosi 2006)

Vuoden 2006 tekstissä kaikuu synkkyys. Kuuden vuoden aikana Pirkko-Liisa on löytänyt veljensä kuolleena. Veljenpoikakin on kuollut. Pirkko-Liisa puhuu jokapäiväisestä taistelusta ja lopettaa kertomuksensa näin:

”Sanotaan, että kesällä pitäisi kerätä voimia talven varalle, ensi talveksi ei ole varattu mitään. Voisin hyvin sanoa tämän kunnan päättäjille – Viekää tuhkatin pesästä ja se tästä kesästä.”

Vuonna 2012 tilanne on toiveikkaampi.

Pirkko-Liisa: *Mä oon jostain aina löytäny uuden palasen.*

Anna-Maria: *Aijaa nii, että ei olis ihme jos ei viiden vuoden päästä olis löytyny taas uus palanen.*

Pirkko-Liisa: *No eihän se nyt ihan mahdottomuus ole. Jos mä pääsen kunnolla liikkuu ja toisiin, ku mä oon toiminnan ihminen enkä mikää nynnölö nii ainahan kaikki on mahdollista. Sit mä meen jo töihinki. Ees tilapäistöihin. Ja ihan veronalaisiin.*

Palasia tuntuu aina tiukan paikan tullen löytyneen. Kun masennuksesta seurannut alkoholismi ja siitä seurannut haimatulehdus olivat viedä hengen, Pirkko-Liisa meni A-klinikalle ja vähensi alkoholin kulutustaan. Kuten monet muut myöhäiskeski-ikäiset naiset, myös Pirkko-Liisa toteaa, että iän myötä helpottaa. Viimeisimpiä ”palasia jarruun” on tarjonnut työskentely yhdistyksen hallituksessa ja kansalaisopiston kirjoituskurssi, yksi niistä harvoista paikoista, jossa hän on oma itsensä.

Hän yrittää huolehtia myös siitä, että miehellä on jotakin järkevää tekemistä:

”Mä oon ajatellu, et se on parempi ku mies on työtön, et hänel on kuitenkin jotakin. Jotakin, että hän ei vaivu siihe samaan masennukseen jossa minä aikonaan olin. Koska ainahan on vaara, et sit ollaa molemmat saman pedin pohjalla. Ja kummastakaa ei oo toisensa auttajaks.”

Kun elämänpiiri pienenee, on ensiarvoisen tärkeää saada mielekästä tekemistä. Anja kertoo tästä ”hyvänä tunteena, jos jotain saa aikaan”. Tärkeää on saada jotakin valmiiksi. Taideharrastajille on olennaista saada työllään huomiota. Äitien tyytyväisyys pärjäävästä jälkikasvusta on sekin tunnetta valmiiksisaattamisesta: aikuiseksi ja ”veronmaksukykyiseksi” kasvatettu

lapsi on kertojan itselleen antama tunnustus riittävän hyvästä vanhemmuudesta.

Luottamuksen tiedetään lisäävän ihmisten hyvinvointia ja edistävän myönteisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä (Turtiainen 2012). Luottamuksen rakentaminen edellyttää ihmisenä tunnustamista, huolenpitoa, oikeuksien kunnioittamista ja sosiaalista arvostusta. Nämä kaikki rakentavat itsetuntoa ja itsekunnioitusta. Vastaavasti häpeän ja nöyryytyksen kokemukset sekä tunnustuksen ja kunnioituksen puute syövät luottamusta ja omanarvontuntoa ja jatkavat syrjityksi tulemisen peruskokemusta (Turtiainen 2012, ks. myös Isola 2014). Huono-osaisen ihmisen identiteetti luottamusvajeineen ja arvottomuuden tunteineen kehittyy jo varhain (Alanen ym. 2014). Suomalaisessa sosiaalityössä asiakkaan ja työntekijän väliltä jää helposti uupumaan persoonien välinen tunnustussuhde. Kansalaisen ja hyvinvointivaltion väliltä puuttuu sosiaalisten ja taloudellisten oikeuksien ja ihmisten erilaisuuden yhteiskunnallinen tunnustussuhde. (Metteri 2012.)

Mielekkyyden ja merkityksellisyyden kokemukset hyvän elämän perustana on vahvistettu monissa sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa (esim. Roinainen ym. 2011; Liikanen 2003). Mielekkyyttä ja merkityksellisyyttä voi kokea ilman vastavuoroisuutta, mutta tunnustetuksi tullaan ja arvostusta, hyväksyntää ja kunnioitusta ilmaistaan vain vastavuoroisissa suhteissa (ks. myös Törrönen & Heino 2013, 18). Valmis työ, kuten käsityö, tai jokin tuotos, kuten kalansaalis, tekee oman työn ja itsen näkyväksi ja tarjoaa väliin vastavuoroisuuteen. Tiedetään, että valmis tuote on aina eheyttävä kokemus (Rautiainen 2006). Aineiston kertojatkin haluavat usein tehdä jotain konkreettista ja näkyvää, olipa kyseessä sitten valmis tuote tai hoivattavan tyytyväisyys. Pystyvyyden ja kykenevyyden tunnetta voitaisiin lisätä sillä, että tarjotaan mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen ja työn loppuunsaattamiseen.

7. Johtopäätökset

Kysyimme tutkimuksessamme, mitä selviytyminen on, miten sitä ilmaistaan ja mikä mahdollistaa myönteisen elämänmuutoksen. Johdimme tutkimustuloksista kolme ehdotusta kuntien sosiaalialan työhön ja yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun.

Selviytyminen edellyttää ennakoitavaa tulevaisuutta

Pohjoismainen hyvinvointivaltio on antanut ennakoitavuutta ja turvaa. Ihmiset tarvitsevat molempia parantaakseen mahdollisuuksiaan selvitä, kamppaillakseen vaikeuksiaan vastaan, suunnitellakseen tulevaisuutta ja kehittääkseen itseään. Kaikkien kohdalla näin ei enää välttämättä ole. Toimeentulon epävarmuus – kun on keskityttävä jokapäiväiseen leipään ja asumiseen – voi estää ihmisiä näkemästä myönteiseen tulevaan.

Toimeentulotuen saajilla ei ole turvaa tuovia säästöjä. Toimeentulon katkeaminen kuukaudeksi voi johtaa velkakierteeseen. Sosiaaliturvaan liittyvän byrokratian hallitseminen ja siitä seuraava tukien säännöllinen maksupäivä ovat siksi selviytymiskeinoja, joita ei haluta asettaa alttiiksi riskeille. Perusturvan hetkellinen katkeaminen on siten kannustinongelma siinä missä vähäiset työtulot. Tutkimuksemme mukaan elämän ennakoitavuus lisäsi tyytyväisyyttä elämään. Varmuus katkeamattomasta toimeentulosta

voi kannustaa vastaanottamaan pieniäkin työtarjoja. Vaikka työtulot eivät parantaisikaan toimeentuloa huomattavasti, ne luovat usein uutta sisältöä elämään, laajentavat sosiaalista verkostoa ja lisäävät yhteyksiä työelämään ja yhteiskuntaan. Viime kädessä selviytymisessä on usein kyse pienestä myönteisestä tapahtumasta, joka synnyttää toivoa ja avartaa tulevaisuuden näkymiä.

Sosiaalipolitiikassa keskustellaan siitä, mikä on taloudellisesti kannustavaa. Tarvitsemme keskustelua myös siitä, kuinka pitkälle tulevaisuuden on ylipäättänsä oltava ennustettavissa.

Koska näyttää siltä, että joudumme hyväksymään työttömyyden pysyväksi ilmiöksi yhteiskunnassamme, kuntien tulisi panostaa entistä enemmän omaehtoiseen toimintaan ja tekemiseen, vapaaehtoistyöhön, työllistämiseen, palkkasuhteisiin ja sosiaalisiin yrityksiin, jotta aikaisempaa useammalla olisi mahdollisuus osoittaa osaamistaan, kokea yhteiskunnallista vastavuoroisuutta ja vahvistaa tulevaisuuden suunnitelmiaan.

Selviytymistä edistävät myötätuntoiset kohtaamiset sekä vertaiset ja luontevat ympäristöt

Pitkään työelämän ulkopuolella olleiden teksteistä kuului, että heidän lähi-suhteensa, elämänpiirinsä ja yhteiskunnallinen tilansa kutistuvat. Vertaisen kanssa seurustelemalla välttää häpeän, jolle altistuu hyvin toimeentulevien kanssa. Häpeällisten tilanteiden karttaminen etäännyttää ihmisten kokemusmaailmoja, mikä vahvistaa ennakkoluuloja.

Palvelujärjestelmässä sekä asiakkaan että viranomaisen on luontevaa omaksua asioimista helpottavia vuorosanoja ja tapoja, jotka sitten kuitenkin määrittävät asiakasta ja siten kaventavat hänen toimintatilaansa. Se johtaa helposti siihen, että asiakas jää silmukoimaan tiettyyn rooliin: jos ihminen kokee itsensä esimerkiksi pelkäksi numeroiksi tilastoissa, hän voi alkaa epäillä mahdollisuuksiaan muuttaa tilannettaan. Yhteiskunnallisen tilan kutistuminen voi johtaa edelleen siihen, että ihmisistä tulee haluttomia vaikuttamaan yhteiskunnallisesti.

Aineistomme viestii, että sosiaali- ja työvoimatoimistojen odotustilat koetaan ahdistaviksi. Tunne varmasti liittyy hankalaan elämäntilanteeseen,

mutta fyysiset tilat itsessään myös muistuttavat asiakkaan yhteiskunnallisesta asemasta. Tämä pitäisi miettiä toisin: Joku pystyy selvittämään tilanteensa sosiaalityöntekijän huoneessa, mutta toinen tarvitsee rennompaa ympäristöä. Joku taas pystyy avaamaan tilannettaan kulkiessaan toisen vierellä.

Sosiaalityössä halutaan lisätä asiakaslähtöisyyttä. Tutkimuksemme perusteella asiakkaiden valtaa ja edelleen yhteistyöhalukkuutta heitä itseään koskevilla päätöksissä voidaan lisätä tapaamalla asiakas hänen ”omalla maallaan” kotona, kahvilla paikallisessa kuppilassa, puistossa, hänen harrastuksessaan tai asukastiloissa. Kertomukset selviytymisestä alkavatkin yleensä yllättävistä, ”huono-osaisen lokeron” ulkopuolella tapahtuvista kohtaamisista.

Yhteistä tällaisille kohtaamisille on se, että sosiaalialan ammattilaiset ja vapaaehtoiset ovat uskaltaneet rikkomaan joko tietoisesti tai tietämättään ammatillisten vähimmäisvaatimusten rajoja. Kuvainnollisesti nämä auttajat ovat kulkeneet vaikeuksissa olevan ihmisen rinnalla yhden tai useamman pysäkin pidemmälle kuin laki, säännöt ja määräykset olisivat edellyttäneet.

Tutkimuksemme osoittaa, että pienituloisten asuinalueilla ja muissa yhteisöissä on omanlaisen solidaarisuuden ympärille rakentuneita yhteisöjä, jonka jäsenten kesken vaihdetaan palveluksia, tietoja ja välittämistä. Tärkeitä ovat olleet tilanteet, joissa naapuri on lähtenyt masentuneen tuttavansa kanssa lääkärin vastaanotolle, kertonut harrastusmahdollisuuksista tai seurakuntien ja järjestöjen materiaalisesta avusta, tarjonnut yöpaikan tai hoitanut yksinhuoltajaäidin lasta tämän iltamenojen ajan.

Kuntien tulisi muuttaa sosiaalityön käytäntöjä siten, että asiakkaita tavattaisiin toimistojen lisäksi myös heidän kotonaan, kaupungilla ja luonnossa. Palvelujärjestelmää olisi täydennettävä kunnallisella palvelulla, jossa vaikeuksissa kamppailevalle ihmiselle osoitettaisiin tarvittaessa ”oma ihminen”, joka arjen asianajajana houkuttelisi ulos, lähtisi yhdessä kokeilemaan harrastuksia, saattaisi lääkärin vastaanotolle ja auttaisi virastokäynneillä. ”Oma ihminen” -palvelussa voitaisiin hyödyntää vertaisia, joskaan sosiaalialan työtä ei ole laajamittaisesti järkevää jättää vertaisten vastuulle.

Selviytyminen on voimaantumista ja valtautumista

Tutkimuksemme mukaan yhteiskunnallisen vastavuoroisuuden puute eli puute tunnustuksesta, luottamuksesta ja arvostuksesta johtaa pitkään jatkuessaan tulevaisuudenuskon menettämiseen.

Työssäkäyvät saavat lähes aina tunnustuksen työstään. Palkkatyötä on tarjolla kuitenkin yhä harvemmalle. Silloin arvostus olisi saatava jostakin muualta. Nykyisin pitkään työttömänä olleille tarjotaan kuntouttavaa työtä, joka auttaa pitämään yllä työkykyä ja vuorokausirytmiiä ja antaa sisältöä elämään. Moni ei kuitenkaan tarvitse kuntoutusta vaan työtä ja kokee kuntouttavan työtoiminnan jopa orjuuttavaksi.

Vaikka valmiiksi saatettu työ, kuten nikkaroitu tuoli ja kudottu räsymatto, on eheyttävä kokemus, se harvemmin yksinään on resepti selviytymiseen. Parhaimmassa tapauksessa tutkimuksemme ihmiset olivat pystyneet räätelöimään itselleen työn, jossa he pääsivät sekä näyttämään osaamistaan että olemaan hyödyksi. Silloin elämänlaatu parantui tuntuvasti.

Mielekkään elämänsisällön lisäksi vaikeuksissa elävät ihmiset tarvitsevat kokemuksia siitä, että he pystyvät osallistumaan yhteiskuntaan omalla panoksellaan. Tutkimuksemme osoittaa, että oman elämänpiirin ulkopuolelta, yhteiskunnan muilta jäseniltä saatu kiitos ja arvostus lisäsivät tunnetta pystyvyydestä ja vahvistivat uskoa osaamiseen ja tulevaisuuteen. Osa ihmisistä löytää tekemisen ja arvostuksen paikat itse, sillä parhaimmillaan köyhä ihminen on luova ongelmanratkaisija. Osalle ihmisiä tekemisen, vaikuttamisen ja verkottumisen paikkoja ja niihin ohjausta onkin tarjottava nykyistä enemmän.

Sosiaalialan työ, kaikenlainen tekeminen, toiminta ja työ mukaan lukien, olisi kehitettävissä yhteiskunnallisesti vuorovaikutteisempaan suuntaan siten, että ihmiset voisivat suunnitella ja toteuttaa pienimuotoisia yhteiskunnallisia projekteja, kampanjoita tai tapahtumia tärkeäksi näkemiensä asioiden hyväksi. He voisivat saada ääntään kuuluvammaksi kirjoittamalla ohjatusti mielipidekirjoituksia ja blogitekstejä. He voisivat edistää tärkeäksi kokemiaan asioita, kuten paikallisviljelyä ja kierrätystä, luovia harrastuksia tai vaikkapa yhteisöruokailua ja lähi- ja luontoliikuntaa itselleen sopivalla tavalla.

Esimerkiksi yhteistyössä työpaikkojen, järjestöjen tai kansalaisliikkeiden kanssa toteutettavat yhteiskunnalliset projektit tarjoaisivat mahdollisuuden

panostaa yhteiseen hyvään. Ne myös vahvistavat työelämän ulkopuolelle joutuneiden yhteiskunnallista toimijuutta ja tekevät yhteiskunnan ja hyvinvointivaltion periaatteita tutuiksi. Uusi näkökulma tällaisessa toiminnassa olisi se, että tekemisen omaehtoisuutta ja asiakkaan päätäntävaltaa kasvatetaan, mutta tekemiseen saisi vertaisen, vapaaehtoisen tai ammattilaisen tuen. Yhteiskunnallisia projekteja toteuttaessaan he pääsevät dialogiin erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa, mikä voi lieventää yhteiskunnallisen vastavuoroisuuden puutetta.

Kuntien tulisi yhteistyössä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa käynnistää yhteiskunnallisia projekteja, joissa toimijoina ja myös päätäjinä olisi työelämän ulkopuolelle joutuneita henkilöitä.

Lähteet

- Aaltonen, K., Miettinen, J., Saastamoinen, L. K. & Martikainen, J. E. (2013). Kenellä ei ole varaa lääkkeisiin? Teoksessa Airio, I. (toim.) Toimeentuloturvan verkkoa koke-massa. Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 232–247.
- Airio, I., Blomberg, H., Kangas, O., Kroll, C. & Niemelä, M. (2013). Täyden kansan-eläkkeen saajien tulot ja kokemukset toimeentulosta. Teoksessa Airio, I. (toim.) Toi-meentuloturvan verkkoa koke-massa. Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 142–167.
- Alanen, O., Karjalainen, S. & Saari, J. (2014). Vamos tekee vaikutuksen. Vamos-nuor-ten hyvinvointikokemukset ja tulevaisuuden odotukset. HDL Raportti #1/2014. Hel-sinki: Diakonissalaitoksen säätiö. https://www.hdl.fi/images/stories/liitteet/HDL_Raportti_VAMOS.pdf
- Allardt, E. (1976). Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.
- Antonovsky A. (1987). *Unraveling the Mystery of Health. How People Manage Stress and Stay Well*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Attree, P. (2005). Parenting support in the context of poverty: A meta-synthesis of the qualitative evidence. *Health & Social Care in the Community*, 13(4), 330–337. doi:10.1111/j.1365-2524.2005.00562
- Butler, S. S. (1993). Listening to middle-aged homeless women talk about their lives. *Affilia*, 8(4), 388–409.
- Carlson, M. (2010). *Tarinoita yksinasuvien naisten köyhyydestä. Koettu köyhyys mar-ginalisaation kautta tulkittuna*. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma.

- Cook, K. E. (2012). Social support in single parents' transition from welfare to work: Analysis of qualitative findings 1. *International Journal of Social Welfare*, 21(4), 338–350. doi:10.1111/j.1468-2397.2011.00844
- Cunningham, P. J., Miller, C. & Cassil, A. (2008). *Living on the edge: Health care expenses strain family budgets*. Washington: Center for Studying Health System Change.
- DeBord, K., Canu, R. F. & Kerpelman, J. (2000). Understanding a work-family fit for single parents moving from welfare to work. *Social Work*, 45:4, 313–324. doi:10.1093/sw/45.4.313
- Domínguez, S. & Watkins, C. (2003). Creating networks for survival and mobility: Social capital among African-American and Latin-American low-income mothers. *Social Problems*, 50:1, 111–135.
- Doyal, L. & Gough, I. (1991). *The theory of human need*. London: Macmillan.
- Droogleever F., J. & Ostendorf, W. (2004). Gender and urban poverty: Single mothers in Amsterdam. *GeoJournal*, 61:3, 239–246.
- Edin, K. & Lein, L. (1997). Work, welfare, and single mothers' economic survival strategies. *American Sociological Review*, 62:2, 253–266.
- Elm Larsen, J. & Andersen, J. (2012). Coping strategies in low income households in Denmark - do lower levels of social assistance improve labor market inclusion? Paper presented at the 26th Conference of the Nordic sociological association 2012 Trust and social change, University of Iceland, Reykjavik.
- Farber, N., Miller-Cribbs, J. & Reitmeier, M. C. (2005). Kin networks in the south: A comparison of low-income, rural African-American and white women. *Rural Social Work & Community Practice*, 10:1, 52–62.
- Gazso, A. (2007). Balancing expectations for employability and family responsibilities while on social assistance: Low-income mothers' experiences in three Canadian provinces. *Family Relations*, 56:5, 454–466. doi:10.1111/j.1741-3729.2007.00473.
- Gosling, V. K. (2008). 'I've always managed, that's what we do': Social capital and women's experiences of social exclusion. *Sociological Research Online*, 13:1, 19.
- Habarth, J. M., Graham-Bermann, S. & Bermann, E. A. (2009). Coping in context: Community and natural resources in low-income women's environments. *Environment & Behavior*, 41:2, 205–232.
- Hakkarainen, T. (2010). Avun saamisen kokemuksia köyhyyssaiheeseen kirjoituskilpailuun osallistuneiden elämäntarinoissa. *Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma*. Tampereen yliopisto.
- Hamilton, K. (2012). Low-income families and coping through brands: Inclusion or stigma? *Sociology*, 46:1, 74–90.
- Heflin, C., London, A. S. & Scott, E. K. (2011). Mitigating material hardship. *Sociological Inquiry*, 81:2, 223–246.
- Heino, E., Veistilä, M. & Törrönen, M. (2013). Vastavuoroisuuteen perustuva voimaantumisen tukeminen sosiaalialan hyvänä käytäntönä. Teoksessa Heino, E., Veistilä, M., Vauhkonen, T. & Kärmeniemi, N. (toim.) *Vastavuoroiset ja voimaantumista tu-*

- kevat käytännöt perhetyön kehittämisessä. Helsingin yliopiston koulutus ja kehittämiskeskus Palmenia, Kotkan yksikkö, 21–30.
- Helne, T., Hirvilammi, T. & Laatu, M. (2012). Sosiaalipolitiikkaa rajallisella maapallolla. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hiilamo, H., Hänninen, S. & Kinnunen, K. (2011). Huono-osaisuuden ja sairastavuuden kytkennästä diakonian asiakkailta. *Sosiaali- ja lääketieteellinen aikakauslehti* 48:1, 4–21.
- Hirstiö-Snellman P. (2000). Kirkon katastrofirahaston toiminnan vaikuttavuus. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, Sarja C 56.
- Hirvilammi, T. & Mäki, S. (2013). Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvan saajien rajalliset toimintamahdollisuudet. Teoksessa Kangas, O., Niemelä, M. & Raijas, A. (toim.) (2013). Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 120–141.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44, 513–524.
- Holmi, L. (2011). Kokemuksia sosiaalitoimistojen institutionaalisesta todellisuudesta. Köyhyyskirjoituskilpailun kirjoittajien kokemuksia sosiaalityöstä, sosiaalityöntekijöistä ja sosiaalitoimistoista köyhyyskirjoitusten perusteella. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Iivari J. (2000) Diakoniarahastot myrskynsilmissä. Tutkimus kirkon diakoniarahaston ja Helsingin seurakuntayhtymän kriisirahaston asiakkaista. Julkaisussa Heikkilä M., Karjalainen J., Malkavaara M., (toim.) *Kirkonkirjat köyhyydestä*. Helsinki: Kirkkopalvelut, Kirkkopalvelujen julkaisuja 5, 291–309.
- Isola, A.-M. (2014). Köyhien tulkintoja sairauden ja terveyden sosiaalisista tekijöistä. Teoksessa Metteri, A., Ylinen, S. & Valokivi, H. (toim.) *Terveys ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 271–295.
- Isola, A.-M., Larivaara, M. & Mikkonen, J. (2007). Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Avain.
- Isola, A.-M. & Turunen, E. (2014). Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa. Köyhyydestä ja sosiaalisista mahdollisuuksista kertovan seuranta-aineiston (2006–2012) kuvaus. Helsinki: Kansaneläkelaitos. Työpapereita 62/2014.
- Jahoda, M., Lazarsfeld, P. & Zeisel, H. (1971). *Marienthal. The Sociography of an Unemployed Community*. London: Transaction Publishers.
- Jokinen, E., Könönen, J., Venäläinen, J. & Vähämäki, J. (toim.) (2011). ”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Juntunen, E., Grönlund, H. & Hiilamo, H. (2006). Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 7. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kainulainen, R. (2012). ”Välillä olo on ollut kuin nuorallatanssijalla – koko ajan on vaarassa pudota”. Työssä käyvien köyhien naisten kokemuksia sosiaalisesta poissulkemisesta. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

- Karlsson, N. (2003). Consumer self-control strategies: An empirical study of their structure and determinants. *Journal of Consumer Policy*, 26:1, 23–41.
- Kinnunen, K. (2009.) Sairas köyhyys. Tutkimus sairauteen liittyvästä huono-osaisuudesta diakoniatyössä. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirkon diakoniarahaston toimintakertomus 2007. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Klocke, A. (1996). Aufwachsen in Armut: Auswirkungen und Bewältigungsformen der Armut im Kindes- und Jugendalter. *Zeitschrift Fur Sozialisationsforschung Und Erziehungssoziologie*, 16:4, 390–409.
- Kochuyt, T. (2004). Giving away one's poverty. On the consumption of scarce resources within the family. *The Sociological Review*, 52:2, 139–161.
- Koselleck, R. (2004). *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press.
- Krok, S. (2009). Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinkuoltajia marginaalissa. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Kuo, F. E. (2001). Coping with poverty. *Environment and Behavior*, 33:1, 5–34. doi:10.1177/00139160121972846.
- Leach, C. R. & Schoenberg, N. E. (2008). Striving for control: Cognitive, self-care, and faith strategies employed by vulnerable black and white older adults with multiple chronic conditions. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 23:4, 377–399.
- Lindroos, I. (2008). Yksinelävien köyhien selviytyminen – merkityksellisyyttä ja tulevaisuudenodotuksia. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Lovio, I. & Muurinen, H. (2013). Sosiaalitoimisto 2.0. Kuinka teemme sosiaalitoimistosta voimauttavan paikan? *Soccan työpapereita 2013:2*. Helsinki: Sosiaalialan osamiskeskus. http://www.socca.fi/files/3301/Sosiaalitoimisto_2.0_Kuinka_temme_sosiaalitoimistosta_voimauttavan_paikan.pdf
- Luna, Y. M. (2009). Single welfare mothers' resistance. *Journal of Poverty*, 13:4, 441–461.
- Lähtenmaa, J. & Siurala, L. (1991) Nuoret ja muutos. Tilastokeskuksen tutkimuksia 177. Helsinki: Tilastokeskus.
- Maupin, A. N., Brophy-Herb, H., Schiffman, R. F. & Bocknek, E. L. (2010). Low-income parental profiles of coping, resource adequacy and public assistance receipt: Links to parenting. *Family Relations*, 59:2, 180–194.
- Merton, R. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review* 3:5, 672–682.
- Metteri, A. (2012). Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampere: Tampere University Press.
- Michalski, J. H. (2003). The economic status and coping strategies of food bank users in the greater Toronto area. *Canadian Journal of Urban Research*, 12:2, 275–298.
- Miettinen, R. (2013). *Innovation, Human Capabilities, and Democracy. Towards an Enabling Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Mikkonen J. & Typpö, A. (2009) *Rikas runo – Sanoja köyhydestä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Avain.

- Mikkonen, J. (2011). Social and material deprivation among youth in Finland: Causes, consequences, and coping. *Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.
- Müller, M., Andersen, J., Ejrnæs, M. & Elm Larsen, J. (2011). *Livet på laveste sociale ydelser – et år efter. En kvalitative forløbsanalyse*. København: CASA.
- Niemelä, M. & Saari, J. (2013). *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Teemakirja 10. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Nihti, H. (2008). *Aina on jaksettava. Köyhyys yksinhuoltajaäitien arjessa. Sosiaalityön sivuaineen laudaturtutkielma*. Helsingin yliopisto.
- Nussbaum, M. (2011). *Creating Capabilities: Human Development Approach*. Harvard: Harvard University Press.
- Onolemhemen, D. N. (2009). Meeting the challenges of urban aging: Narratives of poor elderly women of Detroit, Michigan. *Journal of Gerontological Social Work*, 52:7, 729–743. doi:10.1080/01634370902914794
- Payne, Y. A. (2011). Site of resilience: A reconceptualization of resiliency and resilience in street life-oriented black men. *Journal of Black Psychology*, 37:4, 426–451.
- Polkinghorne, D. E. (1996). Narrative knowing and the study of life. Teoksessa Birren, J. E. & Kenyon, G. M. & Ruth, J.-E. & Schroots, J.J.F. & Svensson, T. (toim.) *Aging and biography. Explorations in adult development*. New York: Springer publishing company, 77–99.
- Poppe, C. (2008). *Into the debt quagmire. How defaulters cope with severe debt problems*. Doctoral dissertation, University of Oslo.
- Prenovost, M. A. & Youngblood, D. C. (2010). Traps, pitfalls, and unexpected cliffs on the path out of poverty. *Poverty and Public Policy*, 2:2, 53–82.
- Pulkkinen, L., Nygren, H. & Kokko, K. (2002). Successful development: Childhood antecedents of adaptive psychosocial functioning in adulthood. *Journal of Adult Development*, 9, 151–165.
- Roivainen, I., Heinonen, J. & Ylinen, S. (2011). *Köyhä byrokraatian rattaissa*. <http://www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu%2064.pdf>
- Rosenblatt, P. (2009). Negotiating neighborhoods and evaluating alternatives: Residential mobility decisions of low-income families. Conference papers, American Sociological Association. 1–34.
- Ruokonen, R. (2007). *Perheiden kokemuksia köyhyydestä. Nälkää, häpeää ja selviytymistä. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.
- Russell, C., & Porter, M. (2003). Single older men in disadvantaged households: Narratives of meaning around everyday life. *Ageing International*, 28:4, 359–371.
- Ryff, C. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology* 57:6, 1069.
- Rönkä, A. (1999). *The accumulation of problems of social functioning: Outer, inner, and behavioral strands*. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 148. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

- Rönkä, A., Kinnunen, U. & Pulkkinen, L. (2000). The accumulation of problems of social functioning as a long-term process: women and men compared. *International Journal of Behavioral Development*, 24, 442–456.
- Saastamoinen, L. K., Tuominen, U., Aaltonen, K. & Martikainen J. E. (2013). Keitä lääkekustannusten vuotuisen omavastuuosuuden ylittäneet ovat? Teoksessa Airio, I. (toim.) *Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa. Kansalaisten käsitykset ja odotukset*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 218–230.
- Schinkel, A. (2005). Imagination as a Category of History: an Essay Concerning Koselleck's Concepts of Erfahrungsraum and Erwartungshorizont. *History and Theory* 44:1, 42–54.
- Sen, A. (1983). Poor, Relatively speaking. *Oxford Economic Papers* 35:2, 153–169.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sennett, R. (2004). *Kunnioitus eriarvoisuuden yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Staszýnska, K. M. & Zagórski, K. (2010). Strategies of family adaptation to material conditions in Polish local communities. *International Journal of Sociology*, 40:1, 19–60.
- STM (2014). *Tulevaisuuskatsaus*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sulkunen, P. & Törrönen, J. (toim.) (1997). *Semioottisen sosiologian näkökulmia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Taipale, P. (2008). *Kuvia miehen köyhyydestä – miesten tarinoita pula-ajan ja nykypäivän köyhyydestä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.
- Thompson, M. & Wildavsky, A. (1986). A poverty of distinction. From cultural homogeneity to heterogeneity in the classification of poor people. *Policy Sciences* 19:2, 163–199.
- Turtiainen, K. (2012). Possibilities of trust and recognition between refugees and authorities – Resettlement as part of durable solutions to forced migration. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 451. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Törrönen, M. & Heino, E. (2013). *Vastavuoroisuus sosiaalityössä*. Teoksessa Heino, E., Veistilä, M., Vauhkonen, T. & Kärmenniemi, N. (toim.) *Vastavuoroiset ja voimaantumista tukevat käytännöt perhetyön kehittämisessä*. Helsingin yliopiston koulutus ja kehittämiskeskus Palmenia, Kotkan yksikkö, 15–20.
- Underlid, K. (2007). Poverty and experiences of insecurity. A qualitative interview study of 25 long-standing recipients of social security. *International Journal of Social Welfare*, 16:1, 65–74. doi:10.1111/j.1468-2397.2006.00423.x
- Vandsburger, E., Harrigan, M. & Biggerstaff, M. (2008). In spite of all, we make it: Themes of stress and resiliency as told by women in families living in poverty. *Journal of Family Social Work*, 11:1, 17–35.
- Viertola, L. (2012). ”Minä en ole mitään, minusta ei tule mitään ja olenko koskaan mitään ollutkaan?” Fenomenologinen tutkimus köyhyydestä kertovissa omaelämäkerrallisissa tarinoissa esiintyvistä perusturvattomuuden kokemuksista. *Sosiaalityön pro gradu -tutkielma*. Porin yksikkö, Tampereen yliopisto.

- Vilkko, A. (1997). Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Vincent, L. (2008). Differentiating Competence, Capability and Capacity. *Innovating Perspectives* 16:3, 415–416
- Wahl, A., Bergland, A. & Løyland, B. (2010). Is social capital associated with coping, self-esteem, health and quality of life in long-term social assistance recipients? *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 24:4, 808–816. doi:10.1111/j.1471-6712.2010.00779.x

Viite

ⁱ Katsausta varten haettiin artikkeleita englannin, ruotsin ja saksan kielillä bibliografisista tietokannoista kesä- ja heinäkuussa 2012. Haku tehtiin monialaisesta tietokannasta (monihaku), joka kattaa noin 59 000 (osittain päällekkäistä) tieteellistä aikakausjulkaisua. Haut koskivat otsikkoa, tekijää, avainsanoja, abstraktia, koko tekstiä ja aihetta. Haussa tunnistettiin 6 825 abstraktia. Tutkimukset hylättiin, jos niiden keskiössä ei ollut 1) köyhyys ja sen kanssa selviytyminen, 2) pääasiassa kehittyneet maat, (3) pääasiassa kvalitatiivisin metodein tehty tutkimus. Rajauksen jälkeen käsillä oli 80 abstraktia, jotka arvioitiin suhteessa kriteereihin. Näistä 27 abstraktin osalta hankittiin koko artikkeli ja niitä tarkasteltiin edelleen suhteessa em. kriteereihin. Tämän tuloksesta mukaan valittiin 16 tutkimusta. Artikkeleita haettiin tietokantahaun lisäksi aiemmin tiedossa olleiden tai vinkin perusteella löydettyjen tutkimusten sekä jo valittujen artikkelien viitteistä tai sitaateista (9), alustavista hauista (2) sekä saatujen vinkkien perusteella (4). Muutama artikkeli löytyi Helsingin yliopiston kirjaston elektronisten aineistojen tiedonhaun käyttöliittymällä (National Electronic Library Interface NELLI) (2) sekä Google Scholar -hakukoneen avulla (2). Näin tunnistettiin 19 uutta artikkelia. Yhteensä 35 julkaisua analysoitiin.

Kunnallisan kehittämistäitiön tutkimusjulkaisujen sarjassa ovat ilmestyneet

- 1 Pirjo Mäkinen
KUNTARAKENNESELVITYS (1992)
- 2 HYVINVOINTIYHTEISKUNNAN TULEVAISUUS
Kolme näkökulmaa (1992)
- 3 Maria Lindbom
KUNNAT JA EUROOPPALAINEN ALUEKEHITYS (1994)
- 4 Jukka Jääskeläinen
KUNTA, KÄYTTÄJÄ, MARKKINAVOIMA
Kunnallisen monopolin ohjaus ja johtaminen (1994)
- 5 Torsti Kivistö
KEHITYKSEN MEGATRENDIT JA KUNTIEN TULEVAISUUS
Kohti ihmisläheistä kansalaisyhteiskuntaa (1995)
- 6 Kari Ilmonen–Jouni Kaipainen–Timo Tohmo
KUNTA JA MUSIIKKIJUHLAT (1995)
- 7 Juhani Laurinkari–Pauli Niemelä–Olli Pusa–Sakari Kainulainen
KUNTA VALINTATILANTEESSA
Kuka tuottaa ja rahoittaa palvelut? (1995)
- 8 Pirjo Mäkinen
KUNNALLISEN ITSEHALLINNON JÄLJILLÄ (1995)
- 9 Arvo Myllymäki–Asko Uoti
LEIKKAUKSET KUNTIEN UHKANA
Vaikeutuuko peruspalvelujen järjestäminen? (1995)
- 10 Heikki Helin–Markku Hyypiä–Markku Lankinen
ERILAISET KUNNAT
Kustannuserojen taustat (1996)
- 11 Juhani Laurinkari–Tuula Laukkanen–Antti Miettinen–Olli Pusa
VAIHTOEHDOKSI OSUUSKUNTA
– yhteisö kunnan palvelutuotannossa (1997)
- 12 Jari Hyvärinen–Paavo Okko
EMU – ALUEELLISET VAIKUTUKSET JA KUNTATALOUS (1997)
- 13 Arvo Myllymäki–Juha Salomaa–Virpi Poikkeus
MUUTTUMATON – MUUTTUVA KANSANELÄKELAITOS (1997)

- 14 Petri Böckerman
ALUEET TYÖTTÖMYYDEN KURIMUKSESSA (1998)
- 15 Heikki Helin–Seppo Laakso–Markku Lankinen–Ilkka Susiluoto
MUUTTOLIIKE JA KUNNAT (1998)
- 16 Kari Neilimo
STRATEGIAPROSESSIN KEHITTÄMINEN MAAKUNTATASOLLA
– case Pirkanmaa (1998)
- 17 Hannu Pirkola
RAKENNERAHASTOT
– ohjelmien valmistelu, täytäntöönpano ja valvonta (1998)
- 18 Marja-Liisa Nyholm–Heikki Suominen
PALVELUVERKOSSA YÖTÄPÄIVÄÄ (1999)
- 19 Jarmo J. Hukka–Tapio S. Katko
YKSITYISTÄMINEN VESIHUOLLOSSA? (1999)
- 20 Salme Näsi–Juha Keurulainen
KUNNAN KIRJANPITOUUDISTUS (1999)
- 21 Heikki Heikkilä–Risto Kunelius
JULKISUUSKOE
Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille (2000)
- 22 Marjaana Kopperi
VASTUU HYVINVOINNISTA (2000)
- 23 Lauri Hautamäki
MAASEUDUN MENESTYJÄT
Yritykset kehityksen vetureina (2000)
- 24 Paavo Okko–Asko Miettälä–Elias Oikarinen
MUUTTOLIIKE PAKOTTAA RAKENNEMUUTOKSEEN (2000)
- 25 Olavi Borg
TIEDON VAJE KUNNISSA (2000)
- 26 Max Arhippainen–Perttu Pyykkönen
KIINTEISTÖVERO KUNNALLISTALOUEDESSA (2000)
- 27 Petri Böckerman
TYÖPAIKKOJEN SYNTYMINEN
JA HÄVIÄMINEN MAAKUNNISSA (2001)
- 28 Aimo Ryyänen
KUNTAYHTEISÖN JOHTAMINEN (2001)

- 29 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
LUOTTAMUSHENKILÖ JA VALTA
Edustuksellisen kunnallisdemokratian mahdollisuudet (2001)
- 30 Terho Pursiainen
KUNTAETIIKKA
Kunnallisen arvokeskustelun kritiikkiä (2001)
- 31 Timo Tohmo–Jari Ritsilä–Tuomo Nenonen–Mika Haapanen
JARRUA MUUTTOLIIKKEELLE (2001)
- 32 Arvo Myllymäki–Eija Tetri
RAHA-AUTOMAATTIYHDISTYS KANSALAISSPVELUJEN RA-
HOITTAJANA (2001)
- 33 Anu Pekki–Tuula Tamminen
LAPSEN EHDOLLILLA (2002)
- 34 Lauri Hautamäki
TEOLLISTUVA MAASEUTU
– menestyvät yritykset maaseudun voimavarana (2002)
- 35 Pertti Kettunen
KUNTIEN ELOONJÄÄMISEN TAITO (2002)
- 36 MAAKUNTIEN MERKITYS JA TEHTÄVÄT (2003)
- 37 Marko Taipale–Max Arhippainen
ANSIOTULOVÄHENNYS, JAETTAVAT YRITYSTULOT
JA KUNTIEN VEROPOHJA (2003)
- 38 Jukka Lassila–Tarmo Valkonen
HOIVARAHASTO (2003)
- 39 Pekka Kettunen
OSALLISTUA VAI VAIKUTTAA? (2004)
- 40 Arto Ikola–Timo Rothovius–Petri Sahlström
YRITYSTOIMINNAN TUKEMINEN KUNNISSA (2004)
- 41 Päivi Kuosmanen–Pentti Meklin–Tuija Rajala–Maarit Sihvonen
KUNNAT ERIKOISSAIRAANHOIDOSTA SOPIMASSA (2004)
- 42 Pauli Niemelä
SOSIAALINEN PÄÄOMA SUOMEN KUNNISSA (2004)
- 43 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
TARKASTUSLAUTAKUNTA KUNNAN PÄÄTÖKSENTEOSSA (2004)
- 44 Aimo Rynnänen
KUNNAT VALTION VALVONNASSA (2004)

- 45 Antti Peltokorpi–Jaakko Kujala–Paul Lillrank
KESKENERÄISEN POTILAAN KUSTANNUKSET
Menetelmä kunnille terveystalveluiden tuotannon suunnitteluun ja ohjaukseen (2004)
- 46 Pentti Puoskari
KUNTA JA AMMATTIKORKEAKOULU (2004)
- 47 Timo Nurmi
KUNTIEN ARVOPERHEET (2005)
- 48 Jarna Heinonen–Kaisu Paasio
SISÄINEN YRITTÄJYYS KUNTATYÖSSÄ (2005)
- 49 Soili Keskinen
TUTKIMUS ALAISTAIDOISTA KUNNISSA
(verkkojulkaisu 2005)
- 50 Heikki A. Loikkanen–Ilkka Susiluoto
PALJONKO VERORAHOILLA SAA? (2005)
- 51 Arvo Myllymäki–Päivi Kalliokoski
VALTIO, KUNTA JA EUROOPAN UNIONI
Unionijäsenyyden vaikutus valtion ja
kuntien taloudelliseen päätösvaltaan (2006)
- 52 Aini Pehkonen
MAAHANMUUTTAJAN KOTIKUNTA (2006)
- 53 Toivo Pihlajaniemi
KUNTARAKENNE MURROKSESSA
(verkkojulkaisu 2006)
- 54 Satu Nivalainen
PENDELÖINKÖ VAI MUUTANKO?
Työvoiman liikkuvuus kuntien välillä (2006)
- 55 Jouni Kaipainen
KUNTIEN ROSKASOTA (2006)
- 56 Vesa Vesterinen
KUNTA JA YHTIÖITTÄMINEN (2006)
- 57 Maria Solakivi–Matti Virén
KUNTIEN HENKILÖSTÖ, TEHOKKUUS JA KUNTAKOKO (2006)
- 58 Jarmo J. Hukka–Tapio S. Katko
VESIHUOLLON HAAVOITTUVUUS
(verkkojulkaisu 2007)

- 59 Elina Viitanen–Lauri Kokkinen–Anne Konu–Outi Simonen–
Juha V. Virtanen–Juhani Lehto
JOHTAJANA SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLOSSA (2007)
- 60 Jouni Ponnikas–Timo Tiainen–Johanna Hätälä–Jarmo Rusanen
SUOMI JA ALUEET 2030
– toteutunut kehitys, ennakointia ja skenaariot (2010)
- 61 Ritva Pihlaja
KOLMAS SEKTORI JA JULKINEN VALTA (2010)
- 62 Pekka Pietilä–Tapio Katko–Vuokko Kurki
VESI KUNTAYHTEISTYÖN VOITELUAINEENA (2010)
- 63 Pasi Holm–Janne Huovari
KUNNAT VEROUUDISTUKSEN MAKSAJINA? (2011)
- 64 Irene Roivainen–Jari Heinonen–Satu Ylinen
KÖYHÄ BYROKRATIAN RATTAISSA (2011)
- 65 Anu Hakonen–Kiisa Hulkko-Nyman
KUNNASTA HOUKUTTELEVA TYÖPAIKKA? (2011)
- 66 Markku Sotarauta–Toni Saarivirta–Jari Kolehmainen
MIKÄ ESTÄÄ KUNTIEN UUDISTUMISTA? (2012)
- 67 Eero Lehto
VOIKO ÄÄNESTÄMÄLLÄ VAIKUTTA A KUNTAVEROIHIN? (2012)
- 68 Kirsi Kuusinen-James
TUOKO PALVELUSETELI VALINNANVAPAUTTA? (2012)
- 69 Leena Forma–Marja Jylhä–Mari Aaltonen–Jani Raitanen–
Pekka Rissanen
VANHUUDEN VIIMEISET VUODET
– pitkäaikaishoito ja siirtymät hoitopaikkojen välillä (2012)
- 70 Niina Mäntylä–Jonna Kivelä–Seija Ollila–Laura Perttola
PELASTAKAA KOULUKIUSATTU!
– koulun vastuu, puuttumisen muodot ja ongelmat oikeudellisessa
tarkastelussa (2013)
- 71 Juhani Laurinkari–Kirsi Rönkä–Anja Saarinen–Veli-Matti Poutanen
PALVELUT TOIMIMAAN
– tapaturmissa vammautuneiden nuorten puheenvuoro (2013)
- 72 Signe Jauhiainen–Janne Huovari
KUNTARAKENNE JA ALUEIDEN ELINVOIMA
– laskelmia väestöstä, työpaikoista ja kuntataloudesta (2013)

- 73 Riitta Laakso
MISTÄ KOTI HUOSTAANOTETULLE LAPSELLE?
(verkkojulkaisu 2013)
- 74 Vuokko Niiranen–Minna Joensuu–Mika Martikainen
MILLÄ TIEDOLLA KUNTIA JOHDETAAN? (2013)
- 75 Niko Hatakka–Erkka Railo–Sini Ruohonen
KUNTAVAALIT 2012 MEDIASSA (2013)
- 76 Hannu Kytö ja Monika Kral-Leszczynska
MUUTTOLIIKKEEN VOITTAJAT JA HÄVIÄJÄT
– tutkimus alueiden välisistä muuttovirroista (2013)
- 77 Sakarias Sokka, Anita Kangas, Hannu Itkonen, Pertti Matilainen &
Petteri Räisänen
HYVINVOINTIA MYÖS KULTTUURI- JA LIKUNTAPALVELUISTA
(2014)
- 78 Petra Kinnula, Teemu Malmi & Erkki Vauramo
SISÄLTÖÄ SOTE-UUDISTUKSEEN
Tunnuslukuja terveydenhuollon suunnitteluun (2014)
- 79 Hagen Henry, Jarmo Hänninen, Seija Paksu ja Päivi Pylkkänen
OSUUSTOIMINNASTA VALOA VANHUSPALVELUIHIN (2014)
- 80 Toni Mättö, Jukka Pellinen, Antti Rautiainen ja Kari Sippola
TALOUSOHJAUS TERVEYSASEMILLA
– näennäisohjaus luo näennäistehokkuutta (2014)
- 81 Tuija Rajala ja Jari Tammi
BUDJETOINTIA KUNTIEN MUUTOSKIERTEESSÄ (2014)
- 82 Petra Kinnula, Teemu Malmi & Erkki Vauramo
SAADAANKO SOTE-UUDISTUKSELLA TASALAATUA? (2014)
- 83 Maria Ohisalo & Juho Saari
KUKA SEISOO LEIPÄJONOSSA?
Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa (2014)
- 84 Anna-Maria Isola, Elina Turunen, Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen
ja Heikki Hiilamo
SYRJÄYTNYT IHMINEN JA KUNTA (2015)

KAKS – Kunnallisalan kehittämissäätiö rahoittaa kuntia palvelevaa tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Tavoitteena on tukea ja parantaa kuntien ja niiden organisaatioiden toimintamahdollisuuksia.

Rahoitamme hankkeita ja tutkimuksia, joiden arvioimme olevan kuntien tulevaisuuden kannalta keskeisimpiä. Tuloksien tulee olla sovellettavissa käytäntöön. Rahoitettavilta hankkeilta edellytetään ennakkoluulotonta ja uutta uraa luovaa otetta.

Säätiöllä on *Polemiikki*-niminen asiakaslehti ja kaksi julkaisusarjaa:

Polemia-sarja, jossa käsitellään kunnille tärkeitä strategisia kysymyksiä ajattelua herättävällä tavalla.

Tutkimusjulkaisut-sarja, jossa julkaistaan osa säätiön rahoittamista tutkimuksista. Pääosa säätiön rahoittamista tutkimuksista julkaistaan tekijätahon omilla julkaisusarjoissa.

Toimintamme ja julkaisumme esitellään tarkasti kotisivuillamme www.kaks.fi.

Vuonna 1990 perustettu itsenäinen säätiö rahoittaa toimintansa sijoitustuotoilla.

Osoite	Fredrikinkatu 61 A 00100 Helsinki
Asiamies	Antti Mykkänen, antti.mykkanen@kaks.fi , p. 0400 570 087
Tutkimusasiames	Veli Pelkonen, veli.pelkonen@kaks.fi , p. 0400 815 527
Taloudenhoitaja	Anja Kirves, anja.kirves@kaks.fi , p. 0400 722 682

Tutustu kotisivuihimme (www.kaks.fi)!

Anna-Maria Isola, Elina Turunen, Sakari Hänninen,
Jouko Karjalainen ja Heikki Hiilamo

Syrjäytynyt ihminen ja kunta

"Ehkä olen riippuvainen unistani. Niissä saan elää omaa menetettyä elämääni", kirjoittaa eräs suomalainen. Syrjäytynyt ihminen ja kunta -tutkimus kertoo köyhyydestä selviytymisestä.

Tässä tutkimushankkeessa kerätyt kirjoitukset iskevät vasten kasvoja. Ihmiset kuvaavat ahdinkoan ja sairauksiaan, mutta myös ilojaan ja voimavarojaan konkreettisesti ja jännittävästi. Vaikeuksien ketju voi olla mutkikas ja rosoinen – se on erilaista kuin kirjoissa, tv-sarjoissa ja elokuvissa. Toivonpilkahduksia näkyy odottamattomissa paikoissa.

Tutkimustulokset kertovat, miten sosiaalipalvelut voivat tukea köyhien ihmisten selviytymistä.

